ØKONOMI

og

POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 48. Argang . Nummer 3 . 1974

Munksgaards Forlag . København 1974

ØKONOMI OG POLITIK

48. årgang nr. 3 1974

Indhold

Lars Eskesen: Efterkrigstidens økonomiske vækst i USA og Vesteuropa 197

Ole Zacchi og Andreas Wildt: Nyt lys over det danske kapitalmarked IV 236

Lars Lund: Er obligationsmarkedet et jordbærmarked? 249

Udviklingen i den internationale og danske økonomi 260

Politisk kronik 268

Kvartalsskrift
udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi
Munksgaards Forlag . København 1974

FORFATTERNE

Lars Eskesen, økonomisk konsulent i Sparekassen SDS, cand. polit.
Ole Zacchi, fuldmægtig i Det økonomiske Sekretariat, cand. polit.
Andreas Wildt, fuldmægtig i Danmarks Statistik, cand. polit.
Lars Lund, lektor ved Handelshøjskolen i København, cand. polit.

Den økonomiske oversigt udarbejdes af fuldmægtig, cand. polit. *Svend Lundgren,* Privatbanken. Den politiske kronik udarbejdes af cand. polit. *C. Lind.*

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 65 kr. incl. moms. Enkelte hæfter 18 kr. incl. moms. Ansvarshavende redaktør: Kontorchef, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN, tlf. (01) 13 11 11. Selskabets formand: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN. Redaktionsudvalg: Afdelingsleder, cand. polit. BODIL NYBOE ANDERSEN, professor H. P. CLAUSEN, lektor, cand. mag. KNUD LARSEN, professor MOGENS PEDERSEN og lektor, cand. mag. CHRISTIAN THUNE. Redaktion: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Nørre Søgade 35, 1370 København K, tlf. (01) 12 70 30. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.

Udsendt i boghandelen december 1974.

Efterkrigstidens økonomiske vækst i USA og Vesteuropa

Lars Eskesen

Betragtes vækstforløbet i de industrialiserede lande, stod Vesteuropa omkring 1947 i en temmelig ubehagelig situation. Dette var ikke så meget en følge af de enorme ødelæggelser efter den anden verdenskrig. Der er snarere grund til at lægge vægt på det stadige vækstefterslæb, Vesteuropa havde haft helt tilbage til 1870.

Siden slutningen af 1800-tallet havde de vesteuropæiske lande stadig tabt terræn til lande som USA, Canada og Japan. Det var i første række to historisk set så betydningsfulde lande som England og Frankrig, der sakkede agterud i vækstkapløbet.

Men det var ikke alene over for USA, Vesteuropa måtte notere et efterslæb. USSR havde fra perioden fra femårsplanernes start i 1928 kunnet opvise imponerende vækstmæssige resultater.

Skal Vesteuropas situation omkring 1947–1949 således opsummeres, må det konstateres, at man ikke alene på dette tidspunkt var helt afgørende distanceret økonomisk og politisk af USA. Men man truedes samtidig af at blive overhalet af en styrket og udvidet sovjetblok inden for en ikke alt for fjern fremtid.

Samtidig syntes det næsten umuligt at se, hvordan det skulle blive muligt for de vesteuropæiske lande at vende denne udvikling. Siden verdenskrisen i 30'erne var de vesteuropæiske lande i højere og højere grad blevet adskilt gennem de enkelte landes protektionistiske politik. Betalingsbalance-problemerne var blevet af betydelige dimensioner i efterkrigstiden. Vesteuropas magtposition økonomisk og politisk – først og fremmest repræsenteret ved lande som England, Frankrig, Tyskland og Italien – var afgørende brudt, og perspektiverne for Europa fremover tegnede et billede af et stadigt svagere Europa mellem USA og sovjetblokken.

Vesteuropas udvikling i 50'erne og 60'erne skulle imidlertid vise sig at blive meget anderledes og langt mere positiv for de vesteuropæiske lande end ventet umiddelbart efter krigsafslutningen. Det er et af formålene med denne artikel at beskrive udviklingen i vækstforløbet i 50'erne og 60'erne.

Hovedformålet er dog at søge frem til de årsager, der har været be-

Tabel 1

Gennemsnitlig årlig vækst i BNP i en række europæiske lande og USA 1920–73

Pct.	1913–28	1928–38	1950–60	1960–65	1965–70	1970–73
Belgien	1,5	−0,5	2,9	5,1	4,8	4,7
Danmark	1,8	2,1	3,3	5,2	4,5	4,9
Frankrig	1,2	−0,8	4,4	5,8	5,8	5,7
Vesttyskland	0,4	3,5	7,6	5,0	4,8	3,7
Italien	1,8	1,7	5,9	5,3	5,9	3,5
Holland	3,4	0,4	4,9	5,0	5,6	4,7
Norge	2,1	4,0	3,5	5,4	4,6	4,8
Sverige	0,8	3,2	3,3	5,3	3,9	2,4
England	1,6	2,3	2,6	3,3	2,4	3,5
Vesteuropa i alt	1,3	1,8	4,4	5,0	4,8	4,1
USA	2,9	0,6	3,2	4,8	3,3	5,5

Kilde: Angus Maddison »Economic Growth in the West«, New York 1964. Appendix A side 194. OECD: Historical Statistics 1955–70 og OECD: Economic Survey, div. årgange.

stemmende for denne vækstmæssige udvikling. Herunder vil der specielt blive lagt vægt på at forklare de forskelle i vækstforløbet, der i perioder har kunnet konstateres mellem de vesteuropæiske lande og USA.

Endelig for det tredie skal konsekvenserne af det forløb, væksten har taget, søges vurderet specielt med hensyn til de sociale og fordelingsmæssige forhold. Pladsen tillader naturligvis kun en gennemgang af ganske enkelte sider af den komplicerede vækstproces. Der vil igennem kildehenvisninger blive gjort opmærksom på en række studier, der langt mere grundigt behandler forskellige dele af emnet for denne artikel.

Oversigt over vækstforløbet fra 1913 til 1973

I tabel 1 belyses vækstforløbet for en række vesteuropæiske lande og USA i perioden 1913 frem til i dag.

På grundlag af den gennemsnitlige årlige vækst i bruttonationalproduktet (BNP) kan perioden deles op i en række delperioder. De fleste af disse perioder karakteriseres ved dels at være indbyrdes forskellige i vækstmæssig henseende, dels ved at de som regel udviser forskelle på vækstens styrke mellem USA og de vesteuropæiske lande set under ét.

Perioden fra 1913 frem til kriseåret i 1929 belyser denne forskel mellem USA og de vesteuropæiske lande. I alt voksede BNP målt i faste priser fra 1913 til 1928 med 2,9 pct. pr. år i USA. Generelt lå de vesteuropæiske lande på et vækstniveau på ikke meget over 1,3 pct. pr. år, altså væsentlig lavere end USA.

Forskellen blev ikke mindst udtalt i 1920'erne, hvor den amerikanske økonomi voksede med betydelig hast. I denne periode og frem til 1929 øgede USA stadigt sit forspring over for de europæiske lande på næsten alle fronter.

Bag den amerikanske vækst i denne periode lå en række specielle faktorer, heriblandt en særdeles kraftig investeringsefterspørgsel bl. a. fra byggeri, bilindustrien, produktionen af varige forbrugsgoder m. v.

Med i billedet må hele den internationale valutaproblematik. USA førte i 20'erne en stadig mere protektionistisk toldpolitik samtidig med, at inflationen blev holdt ganske godt i skak. Dette var til stor skade for en række europæiske lande, hvis konkurrencemæssige situation over for USA var særdeles svag. En generel de fakto devaluering af de europæiske valutaer over for dollar havde været en økonomisk set sund vesteuropæisk politik. Der var imidlertid i Vesteuropa et bredt ønske om at vende tilbage til guldfoden og de gamle valutarelationer fra før den første verdenskrig. En sådan politik var ensbetydende med en revaluering. Alligevel blev dette mål forfulgt næsten for enhver pris, selvom konsekvenserne i en række lande – ikke mindst i England – var så dystre som betydelig arbejdsløshed, underudnyttelse af kapaciteten i industrien, lønnedskæringer m. v. De valutariske problemer kan således forklare en meget stor del af det dårlige vækstresultat i de europæiske lande i denne periode [1].

Selvom USA i stigende grad igennem 20'erne førte en protektionistisk toldpolitik var det dog undtagelsen. Alt i alt må 20'erne betegnes som en liberalistisk periode såvel på det nationale plan som på det internationale plan.

30'erne blev et eklatant brud med denne liberalistiske holdning. Krisen, der startede i 1928/29 i USA, bredte sig hurtigt til så godt som alle verdens lande.

For USA betød krisen, at den samlede produktion fra 1929 til 1932 faldt med 26 pct. Arbejdsløsheden steg fra 3,2 pct. i 1929 til over 24 pct. i 1932. Den amerikanske økonomi overvandt faktisk ikke depressionsperioden, før den anden verdenskrig gennem den øgede krigsefterspørgsel pressede den samlede efterspørgsel op på et tilfredsstillende niveau. For perioden 1929 til 1938 set under ét lå USA's vækst kun på 0,6 pct. i årlig gennemsnit.

Generelt blev de vesteuropæiske lande ikke ramt helt så hårdt som USA. Produktionen faldt kun med op mod 10 pct. i forhold til 1928-niveauet. Bunden blev nået i 1932.

For efterkrigstiden blev en af de vigtigste økonomiske følgevirkninger af 30'ernes krise det net af restriktioner, der blev skabt, ikke alene internt i de enkelte lande, men også for samkvemmet mellem landene.

Den internationale handel gik næsten helt i stå. Meget hurtigt i løbet af 30'erne etableredes der en bred statslig kontrol med udenrigshandelen, bl. a. gennem bilaterale handelsaftaler, valutarestriktioner og importregulering.

1. Tyskland's ekstraordinært lave vækst på 0,4 pct. fra 1913 til 1928 må ses i forbindelse med hyperinflationen i Tyskland fra 1921 til 1923. Denne splittede det tyske samfund økonomisk, politisk og socialt. I 1925 lå den samlede produktion i Tyskland 10 pct. under niveauet i 1913 og i 1929 kun 6–7 pct. over 1913-niveauet.

På det nationale plan gennemførtes en tæt statslig styring og kontrol med næsten alle økonomiske forhold, bl. a. med produktionen, pris- og løndannelsen m. v. Denne statslige styring blev af naturlige årsager fortsat og udbygget gennem den anden verdenskrig.

Et af de allerstørste problemer, den atlantiske økonomi således stod overfor ved krigsafslutningen i 1945, var, hvorledes man igen skulle nå frem til mere normale økonomiske relationer, såvel nationalt som internationalt. Her var problemerne især store i det krigshærgede Europa. Generelt set fandt disse problemer først deres endelige løsning henimod 50'ernes slutning.

Ses der bort fra perioden umiddelbart efter krigen – der jo var præget af helt specielle problemer – kan efterkrigstiden hensigtsmæssigt deles op i to perioder. Perioden fra 50'ernes begyndelse frem til omkring 1960 var karakteriseret af betydelige økonomiske fremskridt, ikke mindst for de vesteuropæiske lande. Set under ét beløb den gennemsnitlige årlige vækstrate i de vesteuropæiske lande i denne periode sig til 4,4 pct. Dette var markant højere end i nogen tidligere periode siden den første verdenskrig. Samtidig kunne det konstateres, at væksten i USA aftog set i forhold til de vækstresultater, der var opnået i tidligere perioder bl. a. perioden 1870–1914 og i 20'erne. I 1950'erne steg den amerikanske produktion med 3,2 pct. i årlig gennemsnit. Dette var altså ikke alene mindre end væksten i tidligere perioder i USA's historie, men også langt lavere end væksten i de vesteuropæiske lande set under ét.

Den sidste efterkrigsperiode løber fra 60'erne og frem til i dag. I tabel 1 anføres vækstrater for perioderne 1960/65, 1965/70 og 1970/73. For de vesteuropæiske landes vedkommende var der tale om en fortsat høj økonomisk vækst med en gennemsnitlig vækstrate på omkring 5 pct. – altså en højere vækst end nogen sinde tidligere over så lang en periode, og for så mange lande på samme tid. Den amerikanske økonomi udviklede sig generelt noget bedre end i 50'erne. I den første halvdel af 60'erne – under stærk indflydelse af Kennedy-administrationens vækstbetonede politik – lå væksten i USA faktisk meget nær væksten i de vesteuropæiske lande. I den sidste halvdel af 60'erne udviklede forskellen mellem USA og Vesteuropa sig igen til at blive af den samme størrelsesorden som i 50'erne.

I perioden 1970–1973 lå væksten i USA 1,4 procentpoint over væksten i de vesteuropæiske lande. Der kan dog næppe af disse tal drages den konklusion, at USA nu igen med indgangen til 70'erne er blevet Vesteuropa overlegen i vækstmæssig henseende. De høje tal for USA i forhold til Vesteuropa må først og fremmest forklares med, at det konjunkturtilbageslag, der ramte USA i 1970 (BNP faldt 0,4 pct.) først gjorde sig gældende i Vesteuropa i 1971. På dette tidspunkt var USA på vej op mod de høje vækstrater i 1972 og 1973.

I de følgende afsnit skal årsagerne til væksten i Vesteuropa og USA gennemgås samtidig med, at der gives en nærmere beskrivelse af den økonomiske udvikling i delperioderne.

Tabel 2

Investeringskvoter og gns. årlig vækst i BNP for en række lande. Årligt gns. 1955–70

Pct.	Investerings-kvote	Vækst i BNP
Japan	30	10,4
Vesttyskland	24	5,9
Canada	23	4,8
Frankrig	22	5,6
Sverige	22	4,5
Italien	21	5,6
USA	17	3,4
England	17	2,6

Kilde: Hang-Sheng Cheng, nævnte værk side 10.

Investeringer og vækst [2]

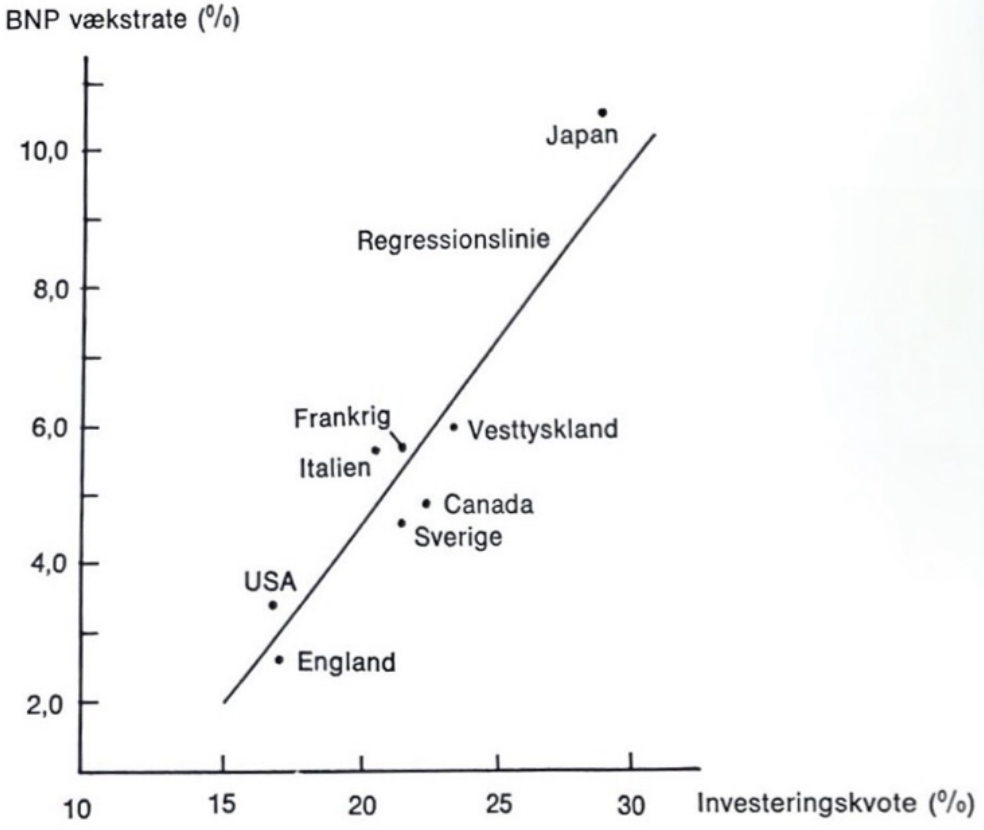
Langt tilbage i tiden har der været forståelse for, at vækstprocessen er særdeles kompliceret, og at et næsten uendeligt antal af økonomiske, sociale, politiske osv. faktorer ligger bag den. Der har alligevel helt op til 50'erne og 60'erne været stærk tilbøjelighed til at koncentrere vækstforklaringerne omkring tre hovedfaktorer, nemlig arbejdsstyrkens og kapitalapparatets størrelse og udvikling samt det enkelte lands naturgivne forudsætninger. Denne begrænsede synsvinkel kan ikke så meget forklares med manglende teoretisk indsigt, men må nok så meget ses i lyset af, at det oprindeligt har været nogenlunde overkommeligt at måle omfanget af sådanne størrelser som befolkning og kapitalapparat, mens en lang række øvrige faktorer har været særdeles vanskelige at kvantificere.

Når den observerede forskel i vækstniveauer mellem Europa og USA i perioden fra 1950 og frem har skullet forklares, er det da også sådanne forhold som vækst i kapitalapparatet og arbejdsstyrken, der er blevet lagt vægt på. En ofte fremført forklaring på vækstforskellen er således, at de vesteuropæiske lande i 50'erne og 60'erne har investeret en større del af deres løbende indkomst end USA. En forfatter som Angus Maddison lægger i en i øvrigt grundig og vidtspændende analyse afgørende vægt på investeringernes rolle [3].

I tabel 2 er der for en række lande anført tal for henholdsvis den årlige gennemsnitlige vækstrate i BNP og den gennemsnitlige investeringskvote (investeringernes andel af den samlede indkomst) i perioden 1955 til 1970.

2. Opbygningen af dette og de to følgende afsnit er stærkt inspireret af Hang-Sheng Cheng »Investment Ratios and Economic Growth Rates«, Business Review, Spring 1974. Federal Reserve Bank of San Francisco. Denne artikel bygger delvis på Edward E. Denison's omfattende studie »Why Growth Rates Differ«. Washington D. C., 1967.
3. Angus Maddison »Economic Growth in the West«, New York 1964.

Sammenhæng mellem investeringskvote og vækst i BNP

Kilde: Hang-Sheng Cheng, nævnte værk, side 11.

Umiddelbart synes det at være ret indlysende, at det land, der investerer den største del af sin indkomst – og dermed stiller mere teknisk udstyr til rådighed i produktionsprocessen – alt andet lige også vil være det land, der opnår den højeste arbejdsproduktivitet, og dermed også den højeste produktionsvækst.

Man bliver næsten overbevist om rigtigheden at dette synspunkt, når tallene fra tabel 2 stilles op som i figur 1. Den fuldt optrukne linie i figuren er regressionslinien, der forklarer sammenhængen mellem de indtegnede punkter [4].

Resultatet fra figur 1 er i og for sig klart nok: Desto højere investeringskvote desto højere vækst i produktionen.

Nu er der jo ikke tvivl om, at øgede investeringer inden for visse græneer kan stimulere væksten i et land, men figur 1 giver en ret så forenklet forklaring på vækstprocessen. Nedenfor skal det kort forklares, hvorfor dette er tilfældet.

Forskel i kapitalapparatets størrelse

Umiddelbart synes det ikke logisk at vente en sammenhæng mellem produk-

4. Regressionsliniens ligning er: $g = -6{,}42 + 0{,}53 \times i$, hvor g er væksten i BNP og i er investeringskvoten. Standardspredning 0,81. Korelationskoefficient 0,90. Se Hang-Sheng Cheng, nævnte værk side 12.

tionsvæksten og den del af den løbende indkomst, der anvendes til investeringer. Det er straks mere rimeligt at vente en sammenhæng mellem væksten i produktionen og den *relative* stigning i et lands kapitalapparat. Dette forhold gør sig selvfølgelig gældende med betydelig styrke, når der foretages sammenligninger mellem flere lande.

Er relationen mellem kapitalapparatet og produktionen (Capital-Output-Ratio) større i et land – eksempelvis USA – end i et andet – eksempelvis Danmark – vil det altså sige, at USA har et relativt større kapitalapparat til sin rådighed end Danmark.

Det er således klart, at USA må have en *højere* investeringskvote end Danmark for at nå op på den samme relative vækst i kapitalapparatet, og dermed opnå den samme vækststimulans fra produktionsfaktoren kapital som Danmark.

Det må dog nævnes, at selvom USA sætter investeringerne så meget i vejret, at væksten i kapitalapparatet er den samme i USA som i Danmark, vil dette ikke nødvendigvis medføre den samme effekt på produktionsvæksten i de to lande. Ud fra en umiddelbar betragtning må det være den del af investeringerne, der giver sig udslag i *nye* produktionsanlæg, der er mest vækstfremmende. Den del af investeringerne, der går til at vedligeholde det eksisterende kapitalapparat, er i og for sig blot med til at sikre, at produktionsniveauet kan opretholdes. For et land med et stort kapitalapparat, som f. eks. USA, vil en relativ stor del af de faste investeringer være reparationer og vedligeholdelse af kapitalapparatet, eller med andre ord investeringskvoten må stadig vokse, hvis nyinvesteringerne fortsat skal stige [5].

Spørgsmålet omkring forskelle i kapitalapparatets størrelse mellem USA og de vesteuropæiske lande behandles indirekte nedenfor gennem omtalen af produktivitetsforskellene. En række undersøgelser synes dog at vise [6], at USA anvendte omkring 20 pct. mere kapital i produktionen end en række større europæiske lande. Holder dette tal, er det ensbetydende med, at en sammenligning på investeringskvoterne vil overvurdere væksten i USA's kapitalapparat med 20 pct. Alene af denne grund må den pæne sammenhæng, der blev fundet i figur 1, forkastes.

Forskel i relative priser

Investeringskvoterne måles i de enkelte landes egne priser. Dette kan gøre dem uegnede til internationale sammenligninger. Skævhederne opstår, når

5. Denne forklaring er dog langtfra dækkende. Eksempelvis må reinvesteringerne også ses i forhold til hele spørgsmålet om kapitalapparatets foryngelse. Alt efter kapitalapparatets gennemsnitlige levetid kan reinvesteringer således i meget betydeligt omfang medvirke til en effektivisering af det eksisterende kapitalapparat. Om dette, se eksempelvis Maddison, nævnte værk side 90–91 og Hans Brems »Økonomiske langtidsperspektiver«, København 1971, side 26–28.
6. Denison, nævnte værk side 187.

relationen mellem priserne på kapitalgoder og priserne for andre varer ikke er den samme i alle lande. Det er jo ensbetydende med, at en lav investeringskvote godt kan resultere i en relativ høj vækst i selve kapitalapparatet set i forhold til andre lande, hvis investeringsgoderne er billigere i det pågældende land. Netop på dette felt synes der at kunne konstateres meget betydelige forskelle mellem USA og Vesteuropa [7].

For 50'erne tyder undersøgelser på, at priserne på kapitalgoder i Europa har ligget mellem 33 og 73 pct. over niveauet i USA.

Tages der hensyn til det forhold, at kapitalgoderne er billigere i indkøb i USA, og opgøres investeringskvoterne for de europæiske lande eksempelvis i US-priser, forsvinder forskellen mellem investeringskvoterne i USA og Vesteuropa helt [8]. Rent faktisk har de akkumulerede investeringer pr. beskæftiget fra 1948 til 1963 været næsten dobbelt så store i USA som i Frankrig, Tyskland og Italien [9].

Det kan således konstateres, at investeringskvoterne ikke har været forskellige i Europa og USA. Den konstaterede sammenhæng mellem produktionsvæksten og de ukorrigerede investeringskvoter kan derfor ikke opretholdes som forklaring på forskellene i vækstniveauerne. Der må nødvendigvis søges frem til andre forklaringer.

En bredere vækstforklaring

Specielt fra slutningen af 50'erne har vækstteorien udviklet sig hastigt. Der arbejdes faktisk efter de samme retningslinier som før. Blot søges det at inkorporere langt flere faktorer i analysen end hidtil. Nævnes kan sådanne faktorer som tekniske fremskridt, uddannelse, forbedrede organisations- og ledelsesformer, størrelsen af afsætningsmarkedet og en mere optimal anvendelse af de eksisterende produktionsfaktorer [10].

Men mulighederne for at nå frem til en mere avanceret beskrivelse af vækstforløbet er selvfølgelig ikke blot et spørgsmål om at udvikle en teori. Det er i ligeså høj grad spørgsmålet om at skaffe det nødvendige datagrundlag til de empiriske undersøgelser. Netop på dette felt er mulighederne for at foretage undersøgelser af vækstforløbet blevet forøget ganske betydeligt i efterkrigsperioden. Specielt er mulighederne for at foretage internationale sammenligninger blevet væsentligt bedrede. Dette skyldes først og fremmest det arbejde – såvel i form af standardiserede opgørelsesmetoder som i form af en række komparative studier – der foretages i flere internationale organisationer, herunder OECD og FN.

7. De grundlæggende undersøgelser på dette felt foretaget af Martin Gilberth »Comparative National Product and Price Levels: A Study of Western Europe and the United States. OEEC, 1958.
8. Denison's resultater fra perioden 1950–1962. Se Denison, nævnte værk side 161.
9. Denison, nævnte værk side 167–170.
10. For et grundlæggende teoretisk studie se Robert M. Solow »Technical Change and the Aggregate Production Function«, Review of Economies and Statistics, August 1957.

Tabel 3 Kilder til økonomisk vækst i USA og Vesteuropa 1950–62

Pct.	Bidrag til vækstraten i		Andel af total vækst i	
	USA	Vesteuropa	USA	Vesteuropa
Vækst i kapitalapparat	0,43	0,64	13	13
Vækst i beskæftigelse	0,90	0,71	27	15
Uddannelse	0,49	0,23	15	5
Øget viden	0,76	1,30	23	27
Forbedret ressourceudnyttelse	0,29	0,68	9	14
Stordriftsfordele	0,36	0,93	11	19
Andre faktorer	0,09	0,29	3	6
Gns. årlig vækst i BNP	3,32	4,78	100	100

Kilde: Denison, nævnte værk side 281 og 300.

En grundlæggende analyse af vækstforholdene i USA og Vesteuropa er foretaget af Denison i et studie fra 1967 [11]. Undersøgelsen dækker perioden fra 1950 til 1962 og analyserer forholdene i USA og otte vesteuropæiske lande [12].

Gennem de her foretagne analyser er der fremskaffet et grundlag for ad empirisk vej at afgrænse de hovedfaktorer, der dels kan forklare væksten i de enkelte lande, dels kan forklare forskellen på vækstforløbet i USA og Europa i perioden fra 1950 til 1962.

Denne mere grundige analyse kan kun føres op til begyndelsen af 60'erne. Igennem analysen af perioden fra 1950 til 1962 gives der også et indblik i, hvilke faktorer, det er, der i den resterende del af 60'erne og begyndelsen af 70'erne har haft afgørende betydning for vækstprocessen i såvel USA som Vesteuropa.

Denison opererer i sin undersøgelse med ikke mindre end 23 forskellige kilder til økonomisk vækst (heraf er dog to statistiske korrektionsfaktorer) [13]. Her skal de tekniske forhold ikke omtales nærmere. Blot skal det nævnes, at de to »traditionelle« vækstfaktorer – arbejde og kapital – indgår i analysen opsplittet på en række komponenter (se note 13). Den tekniske form er, at det

11. Denison, »Why Growth Rates Differ«, Washington 1967.
12. De europæiske lande i undersøgelsen er Belgien, Danmark, Frankrig, Tyskland, Holland, Norge og England.
13. Eksempelvis kan nævnes: Antal beskæftigede, udvikling i arbejdstid, alders- og kønsfordeling, uddannelse, kapitaldannelse i boliger, udenlandske investeringer, og i erhvervslivet, lagerinvesteringer, øget teknisk viden, strukturændringer, reduktion af handelsbarrierer og vækst i afsætningsmarkedet. Denison's undersøgelser er fra flere sider blevet kritiseret, først og fremmest i forbindelse med en række målingsproblemer. Set i relation til denne artikel skal opmærksomheden derfor henledes på, at det ikke er afgørende, om et estimat eksempelvis er 0,68 eller 0,75 procentpoint. Denison's resultater anvendes først og fremmest som et – i øvrigt velegnet – udgangspunkt ved beskrivelsen af de vigtigste vækstforklarende faktorer.

er væksten i det samlede antal beskæftigede og væksten i det samlede kapitalapparat, der påvirker væksten i det samlede nationalprodukt. I Tabel 3 præsenteres analysens resultater – for overskuelighedens skyld dog i 7 hovedgrupper.

På baggrund af disse resultater kan følgende hovedkonklusioner drages:

a. Det kan *ikke* konstateres, at væksten i kapitalapparatet har haft forskellig betydning for vækstforløbet i USA og Vesteuropa. Tværtimod bidrog væksten i kapitalapparatet i såvel USA som i Vesteuropa med 13 pct. af den samlede vækst i produktionen i perioden.

b. Selve væksten i arbejdsstyrken har haft større relativ betydning for USA's vækst end for Vesteuropa's. I alt er 27 pct. af USA's vækst forklaret med en stigning i antallet af beskæftigede mod kun 15 pct. for Vesteuropas vedkommende. Også med hensyn til uddannelsens betydning ligger USA over Vesteuropa. I Vesteuropa tegnede den bedre uddannelse af arbejdsstyrken sig kun for 5 pct. af den samlede vækst – i USA var tallet 3 gange så stort, nemlig 15 pct.

   Der kan altså allerede konstateres en række forskelle i vækstmønsteret i USA og Vesteuropa. Men ingen af de til nu nævnte forhold kan forklare, hvorfor Vesteuropas vækst har været markant højere end USA's – tværtimod.

c. Hele den difference imellem de årlige gennemsnitlige vækstrater i USA og Vesteuropa på 1,46 procentpoint, der kan konstateres, må forklares med følgende tre hovedfaktoeer, som nedenfor skal uddybes nærmere:
   - *Fremgang i viden.* Dette punkt tegner sig for i alt 1,30 procentpoint af af Europa's vækst mod 0,76 procentpoint af væksten i USA.
   - *Stordriftsfordele,* som tegnede sig for 0,93 procentpoint af væksten i Europa mod 0,36 procentpoint af væksten i USA.
   - *Forbedret ressourceanvendelse,* som har tegnet sig for 0,69 procentpoint af væksten i Europa og 0,27 procentpoint af væksten i USA.

Fremgang i viden

Denne faktor er klart enkeltkomponenten med den største betydning for vækstforløbet i de vesteuropæiske lande fra 1950 til 1962. Det er desværre ikke muligt at nå frem til noget direkte kvantificerbart skøn over denne faktor. Nedenfor skal baggrunden for, at den har kunnet få så stor betydning i Vesteuropa, ridses op.

Et naturligt udgangspunkt er den såkaldte produktivitetskløft mellem USA og Vesteuropa. Undersøgelser [14] synes med ret stor sikkerhed at vise, at USA i perioden fra 1870 til 1950 konstant øgede sin produktivitet kraftigere end de vesteuropæiske lande. Øget mekanisering, bedre ledelsesformer, større konkurrence m. v. har været blandt de faktorer, der har bestemt denne udvikling. Resultatet ses i tabel 4.

14. Maddison, nævnte værk side 41–42.

Tabel 4

Produktivitetsniveauer i en række europæiske lande i 1960 (USA 1960 = 100)

	Målt i	
Pct.	US relative priser	Europæiske relative priser
Belgien	54	46
Danmark	48	40
Frankrig	50	38
Tyskland	50	39
Italien	40	27
Holland	49	38
Norge	58	47
Sverige	56	43
England	47	38
USA	100	100

Kilde: Maddison, nævnte værk side 42.

Her vises fra 1960 – beregnet med henholdsvis US-relative-priser og Vesteuropa-relative-priser – forskellen på produktivitetsniveauerne i USA og Europa i 1960. Måles produktiviteten i vesteuropæiske priser lå de europæiske lande gennemgående på omkring 40 pct. af USA's produktivitetsniveau. Et land som Italien lå særlig lavt, nemlig på kun 27 pct. af niveauet i USA.

Disse forskelle belyser, hvor meget Europa egentlig havde at hente i vækstmæssig henseende i relation til USA ved at mindske denne produktivitetsforskel.

Helt afgørende for Vesteuropas muligheder for rent faktisk at mindske dette gab er årsagerne til, at gabet er til stede. Hvis produktivitetsgabet eksempelvis er opstået som en følge af, at det amerikanske marked er større eller, at USA har bedre naturgivne forudsætninger, vil det ikke være nogen let sag at mindske produktivitetsforskellen.

Hvis årsagerne til forskellen imidlertid mere skal findes i de vesteuropæiske lande selv – eksempelvis fordi man af den ene eller den anden årsag ikke anvender den bedst kendte teknik, man har en dårlig uddannet arbejdsstyrke eller en generel dårlig ledelse af produktionsprocessen – skulle der være ret gode muligheder for at indsnævre produktivitetsforskellene, hvis en række andre nødvendige forudsætninger i øvrigt er til stede [15]. For de europæiske lande var der yderligere et betydeligt omkostningsmæssigt incitament til at låne viden fra USA frem for at udvikle viden selv. Lande, der som de vesteuropæiske ved begyndelsen af 50'erne lå på et gennemsnitligt set lavt videnniveau, vil med en given fast udgift vinde langt mere i vækstmæssig henseende, hvis de søger at mindske gabet mellem deres relativt lave teknik og den bedst kendte teknik fremfor selv at søge at udvikle en helt ny teknik. Det er klart,

Tabel 5

Forsknings- og udviklingsomkostninger i pct. af BNP i en række lande

	1950	1955	1960	1967	1969
USA	1,0	1,4	2,8	3,1	2,8
England	...	1,7	2,5	2,3	2,1
Frankrig	...	...	1,1	2,3	2,0
Holland	...	...	2,0	2,3	2,2
Vesttyskland	...	0,8	1,3	1,8	1,8
Sverige	...	...	1,8	1,4	1,4
Norge	...	...	...	1,0	1,1
Danmark	...	...	...	0,8	0,9
USSR	1,2	1,5	2,5	2,8	2,9

Kilde: 1950, 55 og 60: »Some Factors in Economic Growth in Europe during the 1950's«. UN, 1964.

1967 og 1969, Forskningens Fællesråd, »Forskningsstatistik« 1967 og 1970, udgivet henholdsvis i 1970 og 1973, siderne 61 og 122.

at dette selvfølgelig ikke kan have værdi i al evighed, men det passer ganske godt på Europa's situation i 1950.

Den omkostningsfordel, de vesteuropæiske lande rent faktisk indhøstede – som det skal belyses nedenfor – illustreres gennem en sammenligning af forsknings- og udviklingsomkostningernes niveau i USA og de vesteuropæiske lande. USA opererer med den højeste gennemsnitlige teknik. Majoriteten af de tekniske fremskridt, USA gør, vil derfor som hovedregel komme som følge af ny grundforskning til høje omkostninger. Modsat kan de vesteuropæiske landes udviklingsomkostninger reduceres ganske betragteligt ved at låne den allerede kendte teknik i USA og tilpasse den europæiske forhold. I tabel 5 illustreres dette forhold gennem anførelse af forsknings- og udviklingsomkostninger for en række lande.

Selvom tallene er noget sporadiske, er det tydeligt, at lande som USA og USSR anvender en langt større del af deres indkomst til forskning og udvikling end Vesteuropa. Bemærkelsesværdigt er måske specielt tallet for Vesttyskland. Vesttyskland havde den kraftigste vækst overhovedet i efterkrigstiden af de vesteuropæiske lande, men synes samtidig at have ligget i bunden, hvad forsknings- og udviklingsomkostninger angår. Dette indicerer, at tyskerne enten har været særlig gode til at låne, eller at Tyskland ved krigens afslutning stod med et så meget mere nedslidt og ødelagt produktionsapparat end andre lande, at tyskerne havde langt mere at tjene ved at låne ny teknik [16].

Der resterer imidlertid endnu at forklare, hvordan indsnævringen af produktionsgabet rent faktisk har påvirket BNP-væksten i Vesteuropa. Det vil

15. Maddison, nævnte værk side 42.
16. For yderligere oplysninger og betragtninger omkring forsknings- og udviklingsomkostninger, se Denison, nævnte værk, side 287 ff. og Freemann C. and A. Yong »The Research and Development Effort in Western Europe, North America and USSR«, OECD 1965.

Tabel 6

USA's direkte investeringer som procent af de samlede investeringer i en række europæiske lande, 1966

	Pct.
Europa	5,2
England	10,0
Fællesmarkedet	4,6
Herunder	
Belgien	10,0
Italien	5,0
Holland	4,8
Vesttyskland	4,1
Frankrig	4,0

Kilde: Brems, nævnte værk side 56.

normalt være sådan, at når en ny teknologi tages i anvendelse i et land, vil viden om dette hurtigt spredes til andre lande. Derimod kan der gå meget lang tid, før andre lande er i stand til at anvende denne viden praktisk i produktionsprocessen.

Hvis Europa f. eks. har et konstant efterslæb i teknisk viden på f. eks. 10 eller 20 år, er der jo ingen grund til så pludseligt, som det skete i 50'erne, at vente en indsnævring af dette produktivitetsgab og dermed vente en højere vækst. Der må en speciel forklaring til.

Denison's forklaring på, at Europa har haft så kraftig en vækststimulans af fremgang i viden, er, at man i Europa har *formindsket* den tid, det tager fra en opfindelse, ny viden eller lignende tages i anvendelse i USA og bliver almindelig kendt, når til Europa og til, at den rent faktisk anvendes i produktionsprocessen i de europæiske lande. Det er således naturligt at give sig til at lede efter forklaringer på, at Europa netop ved begyndelsen af 1950'erne i hastigt tempo reducerer denne tidsafstand.

Hovedforklaringen på dette var Marshall-hjælpen [17]. Det var et led i selve Marshall-planen, at Europa skulle få øget kendskab til amerikansk teknik. Store hold af europæiske virksomhedsledere og andre eksperter tog på studierejser til USA for at sætte sig ind i de amerikanske metoder. Specielt Frankrig og England var aktive i denne henseende. Under OEEC oprettedes det såkaldte European Productivity Agency, der spredte produktivitetscentre over hele Vesteuropa, for derigennem at udbrede viden om de amerikanske produktionsmetoder [18].

17. Denison, nævnte værk side 287.
18. En tidligere, men interessant parallel til EUROPEAN PRODUCTIVITY AGENCY er det preussiske erhvervsudviklingsinstitut (GEWERBE INSTITUT), der blev oprettet i 1821 i Berlin og som havde til formål at importere maskiner (især fra England) og gøre dem anvendelige i produktionsprocessen i Preussen. Se Dudley Dillard, De Förenade Staternas och Vesteuropas Ekonomiska Historia. Lund 1970. Side 266.

Tabel 7

Indeks for pr. capitaforbrug i en række europæiske lande og USA 1950–1962 (USA = 100)

	Europæiske prisvægte				US prisvægte			
Land	1950	1955	1960	1962	1950	1955	1960	1962
USA	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Belgien	51,2	51,3	52,9	54,1	59,9	60,0	61,3	62,3
Danmark	51,3	48,7	53,3	58,2	64,5	62,2	66,3	70,6
Frankrig	37,7	42,2	46,4	49,3	52,0	56,3	60,3	62,9
Vesttyskland	28,1	37,2	44,9	47,7	41,0	50,0	57,1	59,6
Holland	35,7	36,5	39,1	41,3	48,3	49,1	51,7	53,7
Norge	45,4	44,5	47,0	48,7	57,2	56,4	58,8	60,1
England	51,3	51,5	54,8	54,2	65,0	65,2	68,1	67,6
Italien	17,8	19,7	22,4	24,7	30,0	32,5	35,3	37,8

Kilde: Denison, nævnte værk, side 244.

Selvom en stor del af reduktionen i produktivitetsgabet således skyldtes en aktiv europæisk indsats (med et stærkt statsligt islæt i styrings- og formidlingsprocessen) tilførtes en ikke ubetydelig del af helt moderne viden fra USA gennem de direkte amerikanske investeringer i Europa og gennem de amerikanske multinationale selskaber. Et udtryk herfor findes i tabel 6.

Her vises, hvor stor en andel de direkte amerikanske investeringer udgør af de samlede investeringer i en række europæiske lande. For Europa totalt var procenten godt 5, mens den for England lå langt højere [19].

Når den europæiske situation således undersøges nærmere, synes det umiddelbart klart, at en meget betydelig del af Europas vækstpotentiale i 1950 (og i og for sig også i dag) lå i mulighederne for at udnytte den allerede eksisterende viden. Denison's resultater viser, at den chance fuldt ud blev udnyttet.

Stordriftsfordele

Stordriftsfordele skulle tegne sig for i alt 0,57 procentpoint af vækstforskellen på 1,46 procentpoint mellem USA og Vesteuropa i perioden 1950 til 1962. Baggrunden for, at Vesteuropa i denne periode kunne indhøste nogle stordriftsfordele er, at det er blevet muligt for Vesteuropa at tage mere effektive produktionsformer i anvendelse.

Den væsentligste forklaring på, at dette skete, var, at Europa i 1950 set i forhold til USA endnu var et område med en forholdsvis lav gennemsnitlig indkomst. Dette belyses med al ønskelig tydelighed i tabel 7. Tabellen viser forbruget pr. capita i en række vesteuropæiske lande i procent af realforbruget pr. capita i USA. Vesteuropa lå i 1950 på et meget lavt forbrugsniveau.

19. For en anden vurdering af USA's direkte investeringer i Vesteuropa, se eksempelvis Servan-Schreiber »Den amerikanske udfordring«, København 1968.

Eksempelvis lå det vesttyske realforbrug *kun* på 28 pct. af realforbruget i USA (målt i US-relative-priser).

Den lave indkomst og det lave forbrug i Europa i 1950 betød selvfølgelig, at der kun kan have været en forholdsvis beskeden efterspørgsel efter varer med luksuspræg, altså varer der specielt efterspørges af personer med høj gennemsnitlig indkomst (varer med høj indkomstelasticitet). Blandt disse varer kan nævnes biler, tv, radioer, hårde hvidevarer, dæk m. v.

I løbet af 50'erne og 60'erne kommer Vesteuropa ind i en periode med kraftig vækst i realindkomsterne (bemærk eksempelvis Vesttysklands eksplosive udvikling i tabel 7). Dette er samtidig ensbetydende med, at efterspørgslen efter disse varer med høj indkomstelasticitet bliver så stor, at det nu kan betale sig for de europæiske lande at tage allerede *eksisterende* teknik i brug ved produktionen af disse varer [20]. Dette forhold betyder selvfølgelig, at spørgsmålet omkring stordriftsfordelene er meget stærkt knyttet til den øgede viden, som blev omtalt ovenfor.

Det må bemærkes, at det selvfølgelig ikke alene er øget efterspørgsel efter disse varer med høj indkomstelasticitet, der har dannet basis for, at Europa i perioden har kunnet indhøste stordriftsfordele. Også selve det forhold, at det nationale markeds købekraft som sådan er vokset i og med den større indkomst, har spillet en selvstændig rolle.

Forbedret ressourceudnyttelse

En forbedret udnyttelse af samfundets forskellige ressourcer og en deraf følgende øget produktion og/eller reduktion i omkostningerne ved denne produktion kommer som regel som en følge af en række forholdsvis pludselige og let konstaterbare forandringer i samfundet, eksempelvis forandringer af institutionel karakter, såsom fjernelse af forskellige handelsbarrierer, hvorved der kommer et friere varebytte landene imellem. Nævnes kan også foranstaltninger, der letter produktionsfaktorernes mobilitet såvel inden for det enkelte land (eksempelvis gennem en forbedret arbejdsmarkedspolitik) som mellem en gruppe af lande gennem øget integrering. Også sådan et forhold som en forøgelse af kreditmarkedets effektivitet og en liberalisering af de internationale kapitalbevægelser kan medføre en bedre allokering af samfundets kapitalressourcer.

I løbet af 50'erne og 60'erne fandt der en betydelig del af sådanne begivenheder sted i Europa. Gennemgangen skal her koncentreres om to hovedforhold. For det første det skift, der i Europa kunne konstateres i erhvervsstrukturen. For det andet de fordele, der var en følge af liberaliseringen af handelsforholdene og den øgede integration i Europa.

Ændret erhvervsstruktur

I tabel 8 belyses forskydningerne i erhvervsstrukturen i Europa og USA fra

20. Denison, nævnte værk side 301.

Tabel 8

Den procentvise fordeling af den erhvervsudøvende befolkning og den samlede produktion på primære (P), sekundære (S) og tertiære (T) erhverv 1950–1970

		Andel af beskæftigede				Andel af produktion			
		1950	1960	1965	1970	1950	1960	1965	1970
Belgien	P	12,2[1])	7,6	6,4	4,8	9,1	7,2	6,1	4,5
	S	48,8[1])	46,6	46,9	44,8	48,2	40,9	41,8	42,5
	T	39,0[1])	45,8	46,7	50,4	42,7	51,9	52,1	53,0
Danmark	P	25,6	18,2	14,5	11,1	22,1	14,4	11,0	7,7
	S	33,8	39,9	37,6	37,9	35,8	39,1	40,1	39,6
	T	40,6	41,9	47,8	51,0	42,1	46,5	48,9	52,7
Frankrig	P	28,1[3])	22,4	17,8	14,2	14,7	9,5	7,4	6,0
	S	36,8[3])	39,0	41,0	40,5	47,3	48,0	48,2	48,5
	T	35,1[3])	38,6	41,2	45,3	38,0	42,5	44,4	45,5
Norge	P	26,1	21,5	17,5	13,9	14,9	11,2	9,2	6,6
	S	36,7	35,6	36,4	37,2	38,9	35,9	36,5	38,5
	T	37,2	42,9	46,1	48,9	46,2	52,9	54,3	54,9
Sverige	P	20,5	13,8	11,5	8,1	11,7	8,1	6,5	4,3
	S	41,1	43,9	42,7	38,4	41,8	42,7	44,1	40,6
	T	38,4	42,3	45,8	53,5	46,5	49,2	49,4	55,1
UK	P	5,1[2])	2,8	2,1	1,7	5,7	3,8	3,4	3,1
	S	49,3[2])	51,0	49,9	48,4	45,7	46,7	46,8	44,5
	T	45,6[2])	46,2	48,0	49,9	48,6	49,5	49,8	52,4
Holland	P	19,8	11,6	8,9	7,2	14,2	10,5	8,2	6,2
	S	34,2	42,6	43,4	38,9	39,7	42,6	41,4	42,0
	T	46,0	45,8	47,7	53,9	46,1	46,9	50,4	51,8
USA	P	12,5	8,3	6,1	4,4	4,7	4,0	3,4	2,9
	S	37,0	31,0	30,8	31,0	37,6	37,8	37,5	34,2
	T	50,5	51,5	54,8	59,9	57,7	58,2	59,1	62,9
Italien	P	41,2	32,6	25,8	19,4	28,3	14,8	13,3	10,3
	S	31,4	36,7	40,2	43,3	37,3	38,0	37,4	40,5
	T	27,4	30,7	34,0	37,3	34,4	47,2	49,3	49,2
V. Tyskland	P	23,7	14,0	11,1	9,0	11,4	6,6	5,0	3,7
	S	43,8	49,0	49,5	49,6	46,7	52,5	52,0	51,9
	T	32,5	37,0	39,4	41,4	41,7	40,9	43,0	44,4

1. 1947.
2. 1951.
3. 1954.

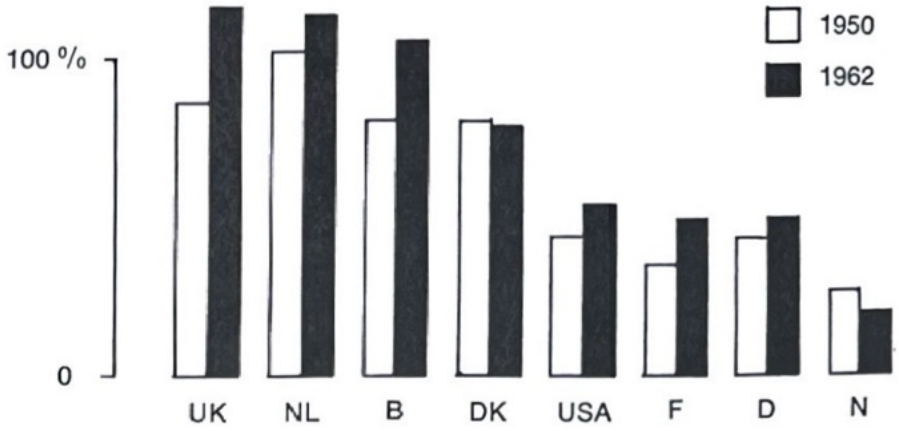
Kilde: *Beskæftigelse: 1950* fra Statistisk Årbog 1958 og 1962. *1960, 1965 og 1970* fra Statistisk 10-års oversigt 1973. *Produktion: 1950* fra OECD General Statistics sep. og nov. 1962. 1960, 1965 og 1970 fra Statistisk 10-års oversigt 1973.

1950 til 1970 – henholdsvis gennem en fordeling af de erhvervsmæssigt beskæftigede på primære, sekundære og tertiære erhverv samt de enkelte hovederhvervs procentvise andel af den samlede produktion.

Ses der på forskydningerne i den erhvervsudøvende befolknings fordeling på henholdsvis primære, sekundære og tertiære erhverv er udviklingen for de fleste vesteuropæiske lande *meget* markant. I Vesttyskland var 24 pct. af arbejdsstyrken beskæftiget i landbruget i 1950. Allerede i 1960 var procenten

Figur 2

Arbejdsproduktivitet i landbrug i procent af arbejdsproduktivitet i ikke-landbrug

Kilde: Brems, nævnte værk, side 38.

nede på 14. I et noget mindre omfang har denne udvikling været udpræget i samtlige vesteuropæiske lande.

Den vækstmæssige betydning af disse skift belyses i figur 2.

Her vises for 1950 og 1962 arbejdsproduktiviteten i landbruget målt i procent af produktiviteten i samfundets øvrige sektorer. I lande som Norge og Frankrig udgjorde arbejdsproduktiviteten kun 20–30 pct. af produktiviteten i de øvrige sektorer. I Danmark lå produktiviteten i landbrugssektoren op mod 80 pct. af produktiviteten i de øvrige erhverv.

Det er klart, at så længe der er forskel på produktiviteten mellem landbrug og andre erhverv, vil der være en gevinst at hente ved at flytte produktion fra landbrug til andre erhverv. Den gevinst, der er mulighed for at opnå, vil selvfølgelig være større, desto større en del af den samlede produktion landbruget tegner sig for på udgangstidspunktet for beregningerne.

Heraf følger også, at lande som Tyskland, Danmark, Norge og Frankrig – lande med en meget stor landbrugssektor i 1950 – var lande, der kunne høste specielt store fordele af det skift, der fandt sted i erhvervsstrukturen.

Den massive ændring i erhvervsstrukturen, der satte ind fra 1950 i de fleste vesteuropæiske lande, var i meget vid udstrækning udtryk for en planlægning og for en af staten styret politik. Dette var ikke mindst tilfældet frem til omkring 1954, hvor en direkte forudsætning for, at de vestlige lande kunne deltage i marshall-hjælpen, var, at de bl. a. satte ind med en modernisering af erhvervsstrukturen. Hertil kommer, at hele problemstillingen omkring liberaliseringen af handelsforholdene og den europæiske integration trak i samme retning.

Sammenholdes den fortsatte strukturudvikling frem til 1970 som den fremgår af tabel 8 med de produktivitetsniveauer, landbruget var nået op på i 1962, er det klart, at der også i 60'erne er blevet hentet en betragtelig ressourceallokeringsgevinst hjem gennem reduktion af landbrugssektoren i en række vesteuropæiske lande. Dette er ikke mindst gældende for lande som Frankrig, Danmark og Norge, hvor reduktionen af beskæftigelsen inden for landbruget var langt kraftigere fra 1960 til 1970 end fra 1950 til 1960.

Handelsbarriererne fjernes

Langt den største del af den vækstfremgang, der tilskrives bedre ressourceudnyttelse, skyldes det ovennævnte forhold, nemlig reduktionen af landbrugssektoren.

Den del af vækstttilskuddet, der kommer fra reduktion af handelsbarrierer og den øgede integration i Europa opgøres kun til 2–3 pct. af det totale vækst-tilskud i perioden fra 1950 til 1962. Ved vurderingen af dette umiddelbart meget beskedne tal må det dog haves for øje, at Denison's estimat i og for sig kun udsiger resultatet af en beregning efter følgende retningslinier:

> Hvis restriktionerne for den internationale handel ikke var blevet mindsket, hvor meget mindre ville vareudbyttet så have været – og hvilke omkostninger ville der have været forbundet med at producere i denne mindre optimale økonomiske situation?

Andre forhold gør, at der på trods af det beskedne direkte vækstttilskud er god grund til at lægge betydelig vægt på hele problemstillingen omkring handelsbarriererne og integration.

Den *væsentligste* del af effekten af reduktionen i handelsbarriererne måles nemlig en lang række andre steder. Eksempelvis har reduktionen af handelsbarriererne været en forudsætning for, at de vesteuropæiske lande har kunnet opnå stordriftsfordele og har kunnet forøge deres viden.

Men der er også grund til at lægge vægt på denne faktor, fordi dens positive vækststimulerende effekt ganske givet har været betydelig i 60'erne, hvor resultaterne af handelsliberaliseringen og integrationen blev høstet.

Vesteuropas situation omkring 1948

Den vesteuropæiske situation omkring 1948 betegnes ofte med udtryk som »betalingsbalancekrisen« og »dollarmanglen«. Disse udtryk beskriver egentlig i sig selv Vesteuropas stilling ganske godt. For de fleste vesteuropæiske lande var de akutte efterkrigsproblemer overstået omkring 1947/48. Med undtagelse af Vesttyskland havde produktionen på dette tidspunkt nået eller oversteget førkrigs-niveauet i 1938.

Men yderligere vækst fra dette punkt blev bremset af de alvorlige betalingsbalancevanskeligheder. Før det blev muligt for de europæiske lande at gennemføre den økonomiske strukturforandring, måtte der nødvendigvis impor-

teres betydelige mængder af maskiner, råstoffer og hjælpeprodukter af forskellig art. Det eneste land, der overhovedet var leveringsdygtigt, var USA. Men de europæiske lande kunne naturligvis ikke i denne indledende fase tilbyde eksportvarer, der kunne afsættes i USA, og derigennem dække importudgifterne. Andre forhold gjorde det yderligere vanskeligt for Europa at finansiere import fra USA. I krigens løb havde de europæiske lande måttet afvikle deres udenlandske nettotilgodehavender, for herigennem at kunne betale for levnedsmidler, krigsudrustning m. v. Hårdest ramt var England. Før den første verdenskrig var ca. 1/3 af den samlede nationalformue i England placeret i udenlandske tilgodehavender [21], en stor del af disse tilgodehavender gik tabt i løbet af den første verdenskrig. Resten – 4,5 mia. dollars i 1938 – blev anvendt i lyntempo i årene 1939 og 1940 – altså før USA vedtog Lend-and-Lease loven.

Hertil kom, at de vesteuropæiske lande under krigen havde mistet næsten alle deres oversøiske markeder og deres oversøiske kolonier i Sydøstasien. Hermed var der forsvundet en god kilde til dollar-indkomster. Endelig må det nævnes, at Vesteuropas bytteforhold lige efter krigen blev drastisk forringet (10 pct. fra 1947 til 1948) på grund af voldsomt stigende råvarepriser [22].

Da det samtidig generelt set var umuligt at finansiere et betalingsbalanceunderskud af de nødvendige dimensioner gennem låntagning i andre lande – det internationale kapitalmarked var slået i stykker og valutaerne ikke konvertible – skærpedes problemstillingen yderligere. Det eneste sted, der kunne lånes, var i USA. Men af forståelige årsager fandt private amerikanske investorer ikke særlig tilskyndelse til at investere, hverken i form af indkøb af europæiske værdipapirer (i inkonvertibel valuta) eller direkte i produktionsanlæg.

Der var således mange årsager til, at Vesteuropas situation i 1948-1949 må betegnes som vanskelig.

Problemets løsning må først og fremmest ses i forbindelse med væsentlige begivenheder i 1948/49. Den første var den store devaluering af en række vesteuropæiske landes valutaer i 1949. For England og en række andre lande var der tale om en devaluering over for dollar på 30 pct. Dette var i sig selv med til at rette noget op på skævheden i konkurrenceforholdet mellem USA og Vesteuropa. Men den væsentligste årsag til, at dollarmanglen og det strukturelle problem omkring denne blev løst, må ses i direkte forbindelse med marshall-hjælpen og, hvad deraf fulgte. Med en for internationale forhold næsten forbavsende fremsynethed indså USA, at problemet omkring Europas betalingsbalancekrise også var deres eget problem. Hvis det da vel at mærke var i USAs interesse at bevare Europa tæt tilknyttet til USA, fremfor at se Europa blive domineret af Sovjet.

21. L. B. Yeager »International Monetary Relations«, London 1966, p. 256.
22. Dudley Dillard »Vesteuropas och Förenade Staternas Ekonomiska Historia«, Lund 1970, side 537–538.

Bag den plan, USA iværksatte i 1948, stod den amerikanske udenrigsminister George G. Marshall. I 1948 vedtog senatet Economic Cooperation Act, en lov der for perioden frem til og med 1952 afsatte i alt 17 mia. dollars til støtte for de europæiske lande, der ønskede at deltage i dette projekt [23]. Det siger sig selv, at USA ikke uden betingelser stillede så store beløb til rådighed. USA's målsætning var inden for den stipulerede periode at genskabe de europæiske landes styrke, og gøre det muligt for dem at udvikle sig uafhængigt og på lige fod med USA. Et vigtigt led heri var at få afskaffet restriktionerne for handelen mellem de europæiske lande. Til dette formål dannede de berørte stater (17 i alt) i 1948 Organisationen for Europæisk Økonomisk Samarbejde (Organization for European Economic Cooperation, OEEC). Det blev OEEC's opgave at forestå de initiativer, der var nødvendige for at løse problemerne. Arbejdet skulle foregå på baggrund af planer for Marshallhjælpens anvendelse, som blev udarbejdet af de implicerede stater selv. Med dannelsen af OEEC fik man skabt et koordinerende og tildels også kontrollerende organ for hele marshall-planens gennemførelse.

Som allerede nævnt var et af de største problemer i Europa i slutningen af 40'erne, at den internationale handel kun foregik med betydelige vanskeligheder. De helt akutte problemer kan deles op i to, nemlig:

a. det problem, at de europæiske valutaer ikke var konvertible, hverken indbyrdes eller over for dollar, og
b. at den største del af handelen i Europa var underlagt omfattende kvantitative restriktioner.

Konvertibiliteten genindføres

For at løse det første problem tog OEEC i 1950 initiativet til oprettelsen af Den europæiske Betalingsunion (European Payment Union, EPU). I princippet var der her tale om et europæisk clearingskontor for vareudvekslinger. Havde et medlemsland som resultatet af sine varetransaktioner med de øvrige europæiske lande sammenlagt oparbejdet et nettotilgodehavende, havde det pågældende land ikke en lang række tilgodehavender og forpligtelser over for en række andre lande, men kun et nettotilgodehavende hos EPU. Grundlaget for EPU's aktivitet var 350 mill. dollars af marshall-midlerne. Pengene skulle bruges til at dække de tilgodehavender, enkelte medlemslande akkumulerede i EPU. Rent faktisk kom dette til at betyde, at de europæiske valutaer blev indbyrdes konvertible, mens der altså ikke i første omgang blev tale om konvertibilitet mellem Europa og USA.

EPU fungerede generelt særdeles godt og bestod frem til 1958, hvor den endelige konvertibilitet blev gennemført [24].

23. I alt blev kun brugt 12,5 mia. dollars. Se Dudley Dillard, nævnte værk, side 539.
24. I alt formidledes fra 1950 til 1958 transaktioner for 46 mia. dollars gennem EPU med baggrund i den i denne henseende beskedne driftskapital på 350 millioner dollars. Se Dudley Dillard, nævnte værk, side 539.

Tabel 9

Den procentvise del af handelen mellem de europæiske lande, der ikke var undergivet kvantitative restriktioner	
1950	56 pct.
1951	65 pct.
1955	84 pct.
1960	91 pct.
1961	94 pct.

Kilde: Denison, nævnte værk, side 269.

Kvantitative restriktioner afvikles

Det andet væsentlige samhandelsproblem bestod i, at udenrigshandelen hindredes gennem kvantitative restriktioner og told på importen. Af disse to var de kvantitative restriktioner langt det alvorligste problem, alene fordi de betød mindre, om tolden var høj eller lav, når det afgørende var, om det overhovedet var muligt at eksportere varer til det pågældende land. Det var derfor i første række de kvantitative restriktioner, der var målet for OEEC's bestræbelser.

Gennem beslutninger i 1949, 1951 og 1955 blev de kvantitative restriktioner i de europæiske lande næsten elimineret (se tabel 9).

Det tog derimod længere tid at få fjernet restriktionerne over for USA. Først i 1955 kunne OEEC anbefale at afviklingen af restriktionerne mellem USA og Europa påbegyndtes. I 1953 var kun 11 pct. af handelen mellem Europa og USA liberaliseret. Allerede ved begyndelsen af 1956 var imidlertid 54 pct. af handelen liberaliseret, og i 1961 var 89 pct. af samtlige restriktioner væk [25] [26].

Som nævnt stod toldspørgsmålet i skyggen af de kvantitative restriktioner. Toldproblemet fandt ikke sin løsning i OEEC's rammer, men blev taget op gennem Den internationale Handelsorganisation (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT).

Allerede så tidligt som i 1947, 1949 og 1951 fandt der toldnedsættelser sted. På grund af de kvantitative restriktioner betød disse toldnedsættelser imidlertid ikke meget for selve handelsomfanget. I øvrigt skulle selve toldspørgsmålet for de europæiske lande først finde sin løsning – og da i en noget anden form end oprindeligt tilsigtet – i forbindelse med den europæiske integrationsproces.

Den europæiske integration

Fra slutningen af 40'erne igennem 50'erne begyndte der gradvis at tegne sig et mønster af et stadig snævrere samarbejde mellem de europæiske lande på

25. Denison, nævnte værk, side 259.
26. Den væsentligste del af arbejdet inden for OEEC vedrørte liberaliseringen af varebevægelserne. I 1959 blev der dog taget skridt henimod liberaliseringen af kapitalbevægelserne gennem The Code of Liberalization of Capital Movements.

det økonomiske felt. Processen startede med, at Belgien, Holland og Luxemburg i 1948 dannede en toldunion (Benelux). Disse tre lande deltog sammen med Vesttyskland, Frankrig og Italien i 1952 i dannelsen af Det europæiske Kul- og Stålfællesskab. Dette var starten på dannelsen af De europæiske Fællesskaber, der blev en realitet med underskrivelsen af Romtraktaten i 1957.

Som en modvægt mod sammenslutningen af de seks stater dannede syv andre europæiske lande med England og de skandinaviske lande i spidsen EFTA i 1960.

Såvel EF som EFTA sigtede mod en afvikling af de indre toldsatser. Der er dog væsentlige forskelle mellem de to sammenslutninger. EFTA's nedbringelse af de indre toldsatser gjaldt ikke for landbrugsprodukter. For EFTA var der kun tale om liberalisering af varebevægelserne. Sigtet med EF var langt videre og pegede i retning af en egentlig økonomisk og monetær union som det bl. a. blev behandlet i de senere meget omfattende Wernér og Barré planer. Sådanne områder som fri bevægelighed for produktionsfaktorerne landene imellem, ensartet politik på en lang række områder, eksempelvis transportvæsenet, og en fælles ydre toldsats var hovedpunkter inden for EF-sammenslutningen. Hermed var der skabt en helt ny markedsmæssig situation i Europa. Inden for de to blokke gik udviklingen hurtigt i retning af yderligere handelsliberalisering. EF's indbyrdes toldskranker var fjernet i 1968. For EFTA's vedkommende var dette allerede sket i 1967 – men altså ikke for bl. a. landbrugsvarer. I løbet af 60'erne blev der gjort en række forsøg på at fortsætte handelsliberaliseringen. Inden for GATT's rammer blev der i 1967 truffet aftale om omfattende gensidige toldnedsættelser (den såkaldte Kennedyrunde). Disse toldnedsættelser gennemførtes i perioden 1968 til 1972. Endvidere var der en række forsøg på en bredere europæisk integration. England, Irland, Norge og Danmark søgte i 1962 optagelse i EF. Der skulle dog hengå endnu 10 år, før der blev tale om medlemsskab for tre af disse lande. Norge valgte at stå uden for EF.

Markedsdannelserne skabte en række skævheder i Europa – problemerne for Danmark kan nævnes som eksempel. For de deltagende lande er det hævet over enhver tvivl, at det tættere samarbejde betød en væsentlig vækststimulans. Samhandelen inden for de enkelte blokke – specielt inden for EF – tog stærkt til. Dette gjaldt ikke mindst samhandelen med industrivarer. I 1955 udgjorde samhandelen i EF, hvad industrivarer angår, 29 pct. af den samlede industrivareeksport. I 1969 var procenten 45. For EFTA's vedkommende var de tilsvarende tal 14 og 23. Mens der inden for EF også var en øget samhandel med landbrugsvarer, nemlig fra 44 pct. af den samlede eksport i 1955 til 63 pct. af den samlede eksport i 1969, var landbrugsvarernes andel af samhandelen inden for EFTA faldende fra 31 til 30 pct. inden for perioden [27].

27. United Nations Economic Survey of Europa, 1971, side 31.

Tabel 10

Gennemsnitlig årlig vækst i eksporten for en række lande 1913–1972

Pct. p. a.	1913/50	1950/60	1962/72
Belgien	0,2	7,7	11,0
Danmark	0,8	7,0	7,1
Frankrig	1,1	7,2	10,1
Tyskland	−2,5	15,8	10,1
Italien	1,4	11,8	12,2
Holland	1,2	10,0	10,9
Sverige	1,9	5,5	7,5
England	0,2	1,9	5,1
Vesteuropa	0,1	7,0	9,3
USA	2,3	5,0	6,2

Kilde: 1913/50 og 1950/60 Maddison, nævnte værk, side 166. 1962/72 Statistisk Tiårsoversigt 1973 side 100.

Den tættere sammenslutning skabte god grobund for yderligere at styrke sådanne vækststimulerende faktorer som strukturforandringer, bedre ressourceudnyttelse, stordriftsfordele og bedre udnyttelse af den forhåndenværende viden.

Det er straks vanskeligere at gøre op, hvordan andre lande – herunder USA og udviklingslandene – er blevet påvirket af det tættere økonomiske samarbejde. På den ene side betyder toldskranker for en gruppe af lande en umiddelbar forringelse af udenforstående landes stilling. Her overfor må imidlertid sættes, at væksten i EF og EFTA-landene ganske givet er blevet stærkere, end hvis integrationsprocessen ikke var blevet gennemført. Dette har selvfølgelig haft positive effekter også for lande uden for de berørte lande. Med et højere indkomstniveau i de europæiske lande har der udgået en stærkere efterspørgsel efter en lang række eksportvarer, hvilket altså har stimuleret forholdene i landene uden for markedsblokkene.

Øget samhandel

Arbejdet med at liberalisere handelen gav iøjnefaldende resultater, ikke mindst i Vesteuropa, som det fremgår af tabel 10.

Den samlede mængdemæssige vækst i Vesteuropa's eksport var i perioden 1913 til 1950 kun 0,1 pct. om året. Her klarede USA sig landt bedre med en vækst på 2,3 pct.

Fra 1950 til 1960 fandt der en eksplosiv udvikling sted. Under ét steg de vesteuropæiske landes eksport med 7,0 pct. – altså langt mere end væksten i produktionen. Udviklingen fortsatte med forøget styrke gennem 60'erne.

Tabel 11

Kilder til økonomisk vækst i USA og otte vesteuropæiske lande 1950–1962 (procentvis fordeling)

	USA	Belgien	Dan-mark	Frankrig	Vest-tyskland	Holland	Norge	England	Italien
Vækst i kap apparat	13	13	20	12	14	15	23	18	9
Vækst i beskæftigelse	27	13	21	2	21	17	4	21	7
Uddannelse	15	14	4	6	2	5	7	12	7
Øget viden	23	28	15	32	22	27	27	33	28
Forbedret ressourcefordeling	9	17	20	20	14	14	27	5	24
Stordriftsfordele	11	17	19	21	22	17	16	15	21
Andre faktorer	3	2	1	7	5	5	−4	−4	4
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gennemsnitlig årlig vækst i BNP	3,32	3,20	3,51	4,92	7,26	4,73	3,45	2,29	5,96

Kilde: Denison, anførte værk, side 299–321.

Det kunne ved indledningen af dette afsnit konstateres, at udenrigshandelens *direkte* vækststimulerende effekt i perioden 1950 til 1952 ikke var af større omfang.

Selvom det er vanskeligt at vurdere, om den hastige vækst i det internationale varebytte i 50'erne og 60'erne udelukkende har været udtryk for en forøget velfærd for de implicerede lande, er der ikke tvivl om, at den kraftige vækst i handelen har haft i hvert fald to meget store vækstfremmende virkninger. For det første har den generelt medvirket til at opretholde en høj og stabil vækst i den samlede efterspørgsel fra land til land. For det andet har væksten i den internationale handel uden tvivl kraftigt stimuleret en mere optimal fordeling af de enkelte landes ressourcer. Det betydelige skift i erhvervsstrukturen inden for de enkelte lande inden for så kort en periode ville formentlig have været utænkeligt uden den kraftige vækst i den internationale handel.

Det må afslutningsvis nævnes, at der med de friere samhandelsforhold og indførelse af konvertibilitet blev skabt forudsætninger for, at Europa igen kunne komme til at indtage en central plads på det internationale kapitalmarked. Fra 1958 og frem har eurovalutamarkedet fået en stadig større betyd-

ning for finansieringen af den internationale handel og formidlingen af kapital mellem over- og underskudslande. Mens eurovalutamarkedet således i 1964 formidlede kreditter for 12 mia. dollars var kreditgivningen i 1973 nået op på 200 mia. dollars, altså en gennemsnitlig årlig stigning på 37 pct.

Vækst i enkelte lande

Inden vækstens konsekvenser tages op til drøftelse, skal der gives en kort oversigt over vækstårsagerne i de enkelte vesteuropæiske lande, der indgik i Denison's undersøgelse. Resultaterne gengives i tabel 11.

Her skal kun fremdrages enkelte træk fra tabellen for mere konkret at illustrere betydningen af de foretagne vækstanalyser. To yderpunkter er England og Tyskland. England lå på et meget lavt vækstniveau (2,3 pct. årligt), mens Vesttyskland toppede listen med 7,3 pct. årligt. Det er ikke alene med hensyn til vækstens absolutte niveau, England adskiller sig fra de øvrige europæiske lande. Også når det gælder de enkelte faktorers relative betydning for væksten, er der betydelig forskel. England ligner i denne henseende mere USA. Betydningen af udbygningen af kapitalapparatet, den øgede beskæftigelse og uddannelsesaktiviteten er – som i USA – meget stor. Det samme gælder faktoren øget viden. Dette er selvfølgelig ikke uden forbindelse med den vægt, uddannelsen har i Englands vækstforløb. I denne forbindelse må der peges på det forhold, som også blev berørt ovenfor, at England var blandt de mest aktive lande, når det gjaldt om at »hente« ny teknik hjem fra USA i forbindelse med marshall-hjælpen samt, at England (se tabel 6) var det land, der havde den forholdsvis største vægt af direkte amerikanske investeringer.

Der, hvor England falder helt uden for det generelle europæiske billede, er gevinsten ved den forbedrede ressourceanvendelse. For Englands vedkommende tegner den forbedrede ressourceanvendelse sig kun for 5 pct. af den samlede, i øvrigt meget lave vækst i perioden, mod 14 pct. for Vesteuropa i alt.

For Englands vedkommende afdækker analysen således klart det fundamentale vækstproblem. Englands vanskeligheder stammer helt tilbage fra den sidste halvdel af forrige århundrede. Allerede på et meget tidligt tidspunkt omkring 1870 var landbrugssektoren i England nedbragt til næsten et minimum. Dette betød naturligvis, at England ikke ligesom en række andre lande ved begyndelsen af 50'erne kunne hente en gevinst ved at reducere beskæftigelsen inden for landbruget.

I England fandtes imidlertid ved 50'ernes begyndelse en lang række industrisektorer, der lignede landbrugssektoren i de øvrige europæiske lande derved, at produktiviteten relativt set var meget lav. Her tænkes ikke mindst på kulindustrien og jernindustrien, der allerede tilbage i mellemkrigstiden var forældede og ikke kunne konkurrere. Mens andre lande formåede at reducere deres mindre produktive erhvervsandel, lykkedes dette ikke for England.

Tabel 12

Arbejdsløshedsprocenten i en række lande 1950–73

	1950	1960	1970	1973
Sverige	1,7	1,6	0,9	1,7
Holland	2,0	1,1	1,4	2,3
Danmark	4,1	2,1	2,9	2,4
Frankrig	1,4	1,3	1,7	2,2
Vesttyskland	7,2	0,9	0,6	1,1
England	2,5	2,5	2,3	2,3
Canada	3,6	6,9	5,9	5,6
USA	5,2	5,4	4,9	4,9

Kilde: 1950 og 1960: Maddison, nævnte værk, side 62. 1970 og 1973: OECD, Economic Outlook, div. årgange.

Når England således ligger lavest blandt de vesteuropæiske lande med hensyn til stordriftsfordelenes betydning, hænger dette altså snævert sammen med, at der ikke er sket noget afgørende skift i den engelske erhvervsstruktur i perioden. Samtidig spiller det selvfølgelig også en stor rolle, at England har haft en så lav vækst i nationalindkomsten. Målt pr. indbygger var realindkomststigningen i England i perioden 1950 til 1962 kun 1,6 pct. England har derfor ikke som en række andre lande kunnet udnytte de stordriftsfordele, der var betinget af en udbygning af det nationale marked i hastigt tempo.

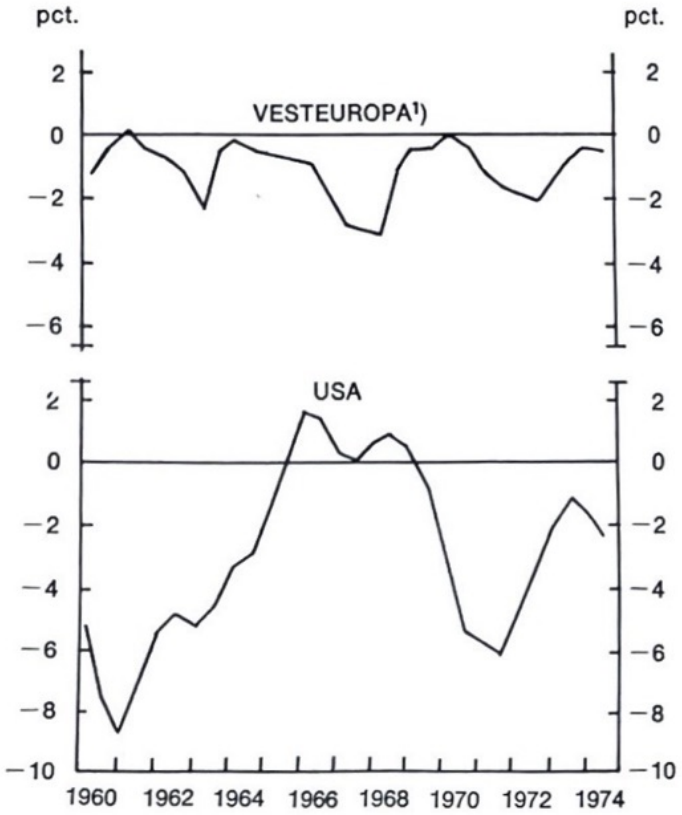
For USA's vedkommende har analysen i det foregående afdækket nogle relevante betragtninger. Som nævnt i indledningen har det været en generel opfattelse – og et stærkt omdiskuteret emne – at USA's vækst svigtede i 1950' erne. Der har været talt meget om årsagerne til, at USA faldt tilbage og ikke opnåede et fuldt så højt vækstniveau som de vesteuropæiske lande. Denison's analyser kan klart afkræfte, at det var USA, der svigtede. Snarere var det Vesteuropa, der vågnede op og begyndte en vækstproces, hvorigennem en del af det forspring, som USA gennem årtier havde akkumuleret, blev indhentet. Her tænkes selvfølgelig på de tidligere omtalte vækstfordele, nemlig fremgang i viden, anvendelse af stordriftsfordele og øget europæisk integration. Alle tre faktorer, der i væsentligt omfang i 50'erne ikke kunne komme USA til gode.

Men hermed være ikke sagt, at USA ikke kunne have opnået en højere vækst i 50'erne og 60'erne, og at dette forhold må forklares med brister i den økonomiske politik, der blev ført i USA.

Ses der på perioden fra 1950 til 1974, er det et generelt træk, at USA udnyttede sin produktionskapacitet langt dårligere end de vesteuropæiske lande set under ét.

Dette belyses bl. a. af tabel 12, hvor der bringes tal for arbejdsløshedsprocenten for en række vesteuropæiske lande og for USA. Det fremgår heraf,

Figur 3 **Den procentvise afvigelse mellem faktisk og potentielt BNP 1960–1974**

Kilde: OECD, Economic Outlook, diverse årgange.

1. De europæiske OECD medlemslande.

at USA generelt har haft en arbejdsløshed på mere end det dobbelte af arbejdsløsheden i de vesteuropæiske lande [28].

For perioden 1960 til 1974 kan denne underudnyttelse af produktionsfaktorerne belyses nærmere. I figur 3 er det beregnet, hvor meget det faktiske bruttonationalprodukt de enkelte år har afveget fra det bruttonationalprodukt, der var mulighed for at opnå, såfremt alle produktionsfaktorer var blevet udnyttet fuldt ud. Det fremgår heraf, at forskellene mellem Vesteuropa og USA har været meget betydelige. I USA har svingningerne været meget store, og udnyttelsen af kapaciteten har til tider ligget på 8–9 pct. af det samlede potentielle bruttonationalprodukt. For de europæiske lande har der ikke kunnet konstateres så store udsving (det dårlige resultat i 1963 må endda forklares med den strenge vinter dette år) ligesom udnyttelsen af kapaciteten generelt har ligget på et ganske højt niveau.

28. En international sammenligning af arbejdsløshedsprocenter må foretages med betydelig forsigtighed på grund af forskelle i opgørelsesmetoden. For USA opgøres arbejdsløsheden i pct. af den samlede erhvervsmæssige befolkning, mens den for en række andre lande opgøres som pct. af arbejdsløshedsforsikrede eller lignende. Dette tenderer til, at overvurdere arbejdsløsheden i USA i forhold til de vesteuropæiske lande.

Når vækstforløbet i efterkrigsperioden diskuteres, er det nærliggende at finde frem til forklaringer på, at der i USA har kunnet være så kraftige svingninger i kapacitetsudnyttelsen. I denne forbindelse kan der især peges på to forklaringer. Den første hænger sammen med hele det offentliges politik, herunder finanspolitikken og pengepolitikken. Den anden forklaring, der selvfølgelig ikke er uafhængig af den første, bygger på forskelle i prioriteringen af de økonomiske målsætninger.

Styringen af den samlede efterspørgsel

I 50'erne kan det generelt for Vesteuropa siges, at den liberaliseringsbølge, der prægede relationerne mellem landene, også smittede af på udviklingen i de enkelte lande. De talrige restriktioner, der var opbygget gennem 30'erne og gennem krigen blev generelt betragtet som en byrde. De gunstige økonomiske forhold i 50'erne blev benyttet til meget hurtigt at gennemføre en betydelig liberalisering i de enkelte nationaløkonomier. I 50'erne synes det offentlige først og fremmest at have anskuet sin rolle – ikke som et planlæggende og styrende element – men snarere som en faktor, der til stadighed gennem den økonomiske politik søgte at holde den samlede efterspørgsel på et niveau, der kunne sikre en høj kapacitetsudnyttelse [29].

I de vesteuropæiske lande var det i første række finanspolitiske virkemidler, der blev taget i anvendelse for at forfølge disse mål. Ses der på udviklingen i kapacitetsudnyttelsen må denne økonomiske politik i 50'erne betegnes som en succes i de fleste vesteuropæiske lande. England var igen her en klar undtagelse. Der kan for Englands vedkommende konstateres meget betydelige svingninger i den samlede efterspørgsel fra år til år (resultatet af den såkaldte »stop-go« politik).

For USA's vedkommende var situationen en ganske anden. Den samlede efterspørgsel fik lov til at svinge meget fra år til år. Finanspolitikken blev ikke brugt så meget som i Vesteuropa. Ikke så meget fordi man ikke ønskede at bruge den, men mere fordi den ikke havde så bred en tradition i Amerika som i mange europæiske lande. Eksempelvis kan nævnes, at man i USA igennem 50'erne meget længe hyldede det rigtige i teorien om det balancerede budget [30]. Når svingningerne i USA kunne blive så betydelige fra år til år, skyldes dette ikke alene, at finanspolitikken ikke blev anvendt effektivt. Det synes også, at den måde skattesystemet i USA var opbygget på ikke indebar så effektive automatiske stabilisatorer som i de fleste vesteuropæiske lande. Dette var igen ikke alene en følge af, at militærudgifterne – der var ret upåvirkelige af konjunktursvingningerne – udgjorde en endog meget betydelig del af de offentlige udgifter i USA. Det var også en følge af, at personskatterne indgik

29. Maddison, nævnte værk, side 100.
30. Maddison, nævnte værk, side 109.

med meget mindre vægt i den samlede beskatning i USA end i Europa (selskabsskatterne havde en langt større vægt i USA).

Mens USA således i 50'erne i mindre grad end i Vesteuropa anvendte finanspolitikken som styringsmiddel, koncentrerede man sig mere end de vesteuropæiske lande om pengepolitikken [31]. Som økonomisk–politisk styringsmiddel gik pengepolitikken næsten af anvendelse i begyndelsen af 30'erne. Den monetære krise i 1931 var den umiddelbare årsag, men de udbredte restriktioner overflødiggjorde for meget lang tid de pengepolitiske instrumenter.

I 50'erne fik pengepolitikken en renæssance først og fremmest i USA. Det var her specielt »open market operations«, der blev taget i anvendelse. Dette var særlig naturligt i USA, hvor markedet for korte og mellemlange statspapirer er stort.

Det samlede resultat af det offentliges aktivitet blev imidlertid, at 50'erne for USAs vedkommende må betegnes som en periode, hvor det offentlige ikke i tilstrækkelig høj grad havde succes med at tilpasse den samlede efterspørgsel til økonomiens krav.

Ændret indstilling i 60'erne

Ovenfor blev det nævnt, at det offentlige i 50'erne spillede en forholdsvis passiv rolle. Målet var her i første række at få økonomien til at fungere igen uden de talrige restriktioner. I 60'erne syntes der såvel i USA som i Vesteuropa gradvis at fremstå en erkendelse af, at det offentliges rolle måske ikke på lidt længere sigt var helt så enkel som i 50'erne. Der syntes at kunne spores en stigende tendens til, at rene finans- og pengepolitiske virkemidler ikke længere slog til i den økonomiske politik. Som eksempel herpå kan nævnes, at specielt finanspolitikken syntes at stå mere og mere magtesløs, når problemet om at holde inflationspresset i ave samtidig med, at kapaciteten blev udnyttet næsten 100 pct., skulle løses. Det blev efterhånden mere og mere klart, at det offentlige måtte til at spille en langt mere direkte rolle – planlæggende og tildels også styrende – hvis en stabil udvikling på længere sigt skulle sikres.

USA fremstår som et særlig godt eksempel på denne ændrede opfattelse, først og fremmest fordi kontrasten til laissez-faire politikken i 50'erne var så stor. Såvel Kennedy som Nixon-administrationen lagde betydelig vægt på en nyvurdering af det offentliges rolle for den økonomiske udvikling.

Ændringerne i den økonomiske politik i USA fremgår i og for sig af figur 3. Det ses, at USA fra 1961 og frem kunne notere en stadig stigning i kapacitetsudnyttelsen i økonomien. Bagved denne stigende kapacitetsudnyttelse lå den direkte vækststimulerende politik, Kennedy-administrationen slog ind på. Det blev accepteret, at staten havde et væsentligt medansvar for, at vækstpotentialet blev udnyttet. Kennedy-administrationens politik bestod bl. a. i væsentlige skattelettelser til stimulering af den økonomiske aktivitet [32].

31. Maddison, nævnte værk, side 122.
32. Dillard, nævnte værk, side 536.

Det andet eksempel fra USA på denne mere aktive politik fra det offentliges side var Nixon-administrationens forsøg på at føre en indkomstpolitik i begyndelsen af 70'erne. Selvom aktiviteterne fra det offentliges side i meget vidt omfang tilgodeså det private initiativ, var indgrebene i og for sig uden fortilfælde i USA's historie i fredstid. Et program omfattende fire faser blev lanceret. Herigennem skulle væksten stimuleres samtidig med, at inflationen blev holdt i ave. Som det bl. a. fremgår af figur 3 (og af gennemgangen i forbindelse med tabel 1) havde denne politik en væsentlig fremgang. I begyndelsen af 70'erne opnåede USA sine bedste vækstresultater i efterkrigstiden.

Forskelle i økonomiske målsætninger

Den forskel mellem Vesteuropa og USA, der kommer til udtryk i figur 3, kan formentlig også i vid udstrækning forklares med forskellige opfattelser og traditioner for, hvilke økonomisk politiske mål, der har den højeste samfundsmæssige prioritet. Selvom det kan være vanskeligt at finde direkte støtte for denne opfattelse, kan det formentlig siges, at de fleste vesteuropæiske lande har prioriteret målsætninger som fuld beskæftigelse, sociale forbedringer og en mere ligelig indkomstfordeling højere end eksempelvis målsætningen om stabile priser og ligevægt på betalingsbalancen. Denne prioriteringsfølge har selvfølgelig medført, at man i de vesteuropæiske lande har måttet lægge meget stor vægt på at køre med fuld udnyttelse af kapaciteten, også selvom dette betød, at inflationspresset i økonomien blev større, end det egentlig var ønskeligt.

I USA synes målsætningen om fuld beskæftigelse ikke at have været fuldt så højt prioriteret som i Vesteuropa. Derimod har målsætningen om stabile priser haft betydelig prioritet. Det umiddelbare resultat heraf – som det også afspejles i figur 3 – har været, at i USA har efterspørgslen fået lov til at falde til det niveau, der var foreneligt med ønsket om en lav inflationstakt.

Vækstens konsekvenser

Det er vanskeligt at overskue vækstens konsekvenser, al den stund vækstprocessen så at sige påvirker alle samfundsforhold. Ikke alene de økonomiske forhold, men også de politiske forhold i bredeste forstand – såvel nationalt set som på det internationale plan. I de senere år er debatten omkring væksten i højere og højere grad blevet koncentreret om de mere negative aspekter. Nævnes kan sådanne forhold som problemerne omkring udtømningen af naturrigdommene, den tiltagende forurening m. v. [33] Det er karakteristisk for denne diskussion, at den især føres i lande, der har nået et vist velstandsniveau.

Det bør ikke glemmes, at vækstens konsekvenser i den alt overvejende del af den her omhandlede periode har været bedømt ud fra andre og mere positive

33. Se eksempelvis L. Meadow's »The Limits to Growth« og Mogens Boserup's »Vor voksende Verden«, København 1974.

forudsætninger. I det følgende skal kort gennemgås nogle af disse forhold med speciel vægt på udviklingen i de sociale forhold og indkomst- og formuefordelingen.

Vækst i forbrug

Det synes umiddelbart at være en selvfølgelighed, men det bør nævnes, at en af de mest positive konsekvenser – ikke mindst i social henseende – af væksten i Vesteuropa siden 1950 var den kraftige stigning i forbruget pr. indbygger. I tabel 7 blev vist, hvor lavt et forbrugsniveau, de vesteuropæiske lande egentlig befandt sig på i 1950. Men det fremgik samtidig, at der frem til 1962 kunne konstateres en endog meget kraftig stigning i forbrugsniveauet. For de vesteuropæiske lande under ét steg det gennemsnitlige forbrug pr. indbygger med i alt 3,9 pct. om året fra 1950 til 1972, mod en stigning for USA på 2,0 pct. om året.

Konsekvenserne af vækstprocessen lader sig ikke alene afdække ved at betragte udviklingen i BNP eller i nogle af dets komponenter. Ret beset er BNP en meget dårlig målestok for graden af økonomisk velfærd og menneskeligt velbefindende. Således tager BNP ikke hensyn til en lang række forhold, der er af afgørende betydning netop i denne forbindelse. Værdien af de forskellige hjemmeproducerede ydelser medregnes ikke. Der skelnes heller ikke imellem »ønskelige« og »mindre ønskelige« udgifter. Eksempelvis er det BNP-opgørelsen uvedkommende om et vist beløb anvendes til indkøb af whisky eller til at bedre ens boligstandard, give sine børn en bedre uddannelse eller lignende. BNP og det privatøkonomiske system som helhed giver heller ikke plads til en vurdering af omkostningerne i lyset af mere kvalitative og samfundsmæssige betragtninger. Anvender en virksomhed eksempelvis relativt mange penge på forureningsbekæmpelse m. v., vil den hurtigt blive udkonkurreret, selvom virksomhedernes omkostninger for samfundet som helhed måske ikke er for høje. Endelig tages der heller ikke i BNP hensyn til, om indkomsten er skævt eller ligeligt fordelt på de enkelte indkomstgrupper – et forhold, der dog er af ikke uvæsentlig social betydning.

Disse betragtninger viser, at en vurdering af vækstens konsekvenser må foretages på et bredere grundlag end blot indkomst- og forbrugsudviklingen.

Andre måleenheder

Lægges BNP til grund for en vurdering af den økonomiske velfærd i de enkelte lande, vil USA toppe enhver tænkelig liste. Lægges andre kriterier derimod til grund, skifter billedet. I tabel 12 vistes det, at USA har en højere arbejdsløshed end mange vesteuropæiske lande. Et andet kriterium anføres i tabel 13, hvor der vises tal for børnedødeligheden i 1971. Også med hensyn til børnedødelighed må USA se sig distanceret.

Tabel 13

Børnedødelighed i en række lande

	Døde pr. 1.000 fødte
Sverige	11,1
Holland	11,1
Finland	11,8
Japan	12,4
Norge	12,7
Danmark	14,2
Frankrig	14,4
England	17,9
Canada	18,8
USA	19,2

Kilde: Børnedødelighed: Frederik R. Strobel, »GNP and Economic Welfare«. Monthly Review, June 1974. Federal Reserve Bank of Atlanta.

Indkomstfordelingen

Når vækstforløbet analyseres, knytter der sig en særlig politisk og økonomisk interesse til udviklingen i indkomst- og formuefordelingen. Der er ikke tale om nogen entydig sammenhæng mellem disse to faktorer. Ligesåvel som vækstprocessen kan påvirke indkomstfordelingen, kan indkomstfordelingen påvirke væksten. Nedenfor skal nogle tænkbare sammenhænge fremdrages, idet hovedvægten dog vil blive lagt på vækstens påvirkning af indkomstfordelingen.

Det hævdes ofte, at en skæv indkomstfordeling fremmer væksten. Dette skulle især gælde for lande på et lavt udviklingsniveau, eksempelvis lande, der ligger omkring »take off« i Rostow'sk forstand. For at komme videre kræves betydelige investeringer. Disse må selvfølgelig i det lange løb finansieres med en lige så stor opsparing. Adskillige undersøgelser viser, at opsparingskvoten er størst for de større indkomster, og en skæv indkomstfordeling skulle således favorisere opsparingen og via øgede investeringer altså også væksten [34].

Når talen er om højt industrialiserede lande, kan det være vanskeligt at afgøre, hvorledes indkomstfordelingen påvirker væksten. Hvis den skæve indkomstfordeling resulterer i en højere opsparingskvote end ved en mere ligelig fordeling – og det er utvivlsomt tilfældet i industrialiserede lande – vil et skift i retning af en skævere indkomstfordeling på kort sigt kunne resultere i en opbremsning af væksten (på grund af det til den stigende opsparing svarende mindre forbrug), mens den vækststimulerende effekt igennem en øget investeringsaktivitet først gør sig gældende på længere sigt.

34. Ikke mindst anlægger de marxistiske udviklingsteorier den stik modsatte synsvinkel, nemlig den at lande på et lavt udviklingstrin hæmmes af den skæve indkomstfordeling, fordi de priviligerede klasser anvender deres betydelige indkomster – ikke til produktive investeringer – men til et overdrevent luksusforbrug. Se f. eks. Baran, Poul A. »The Political Economy of Growth«, New York og London 1957.

Vækst og indkomstfordeling

Også når forholdet mellem vækst og indkomstfordeling betragtes på det mere abstrakte plan, er det afgørende, hvilket udviklingstrin det enkelte land befinder sig på.

Betragtes et land i de første faser af dets industrielle udvikling, vil samfundsøkonomien være karakteriseret af en hastig strukturel forandring med et skift væk fra den oprindelige agrare struktur. Ligeledes vil der være en kraftig urbanisering, en stor stigning i lønmodtagernes andel af den samlede erhvervsmæssige befolkning, o. s. v. I denne fase vil indkomstfordelingen formentlig blive skævere, ikke mindst på grund af den store forskel mellem de nye moderne erhvervssektorer og de traditionelle erhvervsgrene samt den lille del af højt uddannede, bl. a. faglærte arbejdere, set i forhold til den store efterspørgsel efter disse kategorier af arbejdskraft.

Først når man når ind i den fase, hvor de voldsomme strukturelle ændringer aftager og den økonomiske vækst fortsat ligger på et højt niveau, vil en række faktorer trække i retning af en mere ligelig indkomstfordeling. Eksempelvis vil indkomsten i de primære erhverv stige relativt set. Det generelle uddannelsesniveau er steget, og der er kommet mere ligelig balance mellem udbud og efterspørgsel af uddannet arbejdskraft. Ligeledes vil staten ofte spille en større rolle for udviklingen i indkomstfordelingen [35].

Anskues udviklingen i indkomstfordelingen i de vesteuropæiske lande i lyset af ovennævnte betragtninger, skulle det umiddelbart ventes, at der i perioden fra 30'erne og frem til omkring 1950 på grund af den kraftige statslige regulering og de ubetydelige forskydninger i erhvervsstrukturen var grobund for en mere ligelig fordeling af indkomsterne. I 50'erne og 60'erne må det forventes, at fordelingen af indkomsterne (før skat) har tenderet til at blive skævere, netop fordi denne periode var præget af så kraftige strukturelle ændringer.

Disse betragtninger synes at afspejle de faktiske forhold. En undersøgelse foretaget af FN viser, at indkomstfordelingen i 30'erne og i den umiddelbare efterkrigsperiode er blevet mindre skæv [36].

Ligeledes synes der ikke at være tvivl om, at udviklingen gennem 50'erne igen har udvidet skævhederne [37]. Dette belyses bl. a. i tabel 14, hvor den såkaldte maksimale udjævningsprocent er anført for en række lande. Den maksimale udjævningsprocent angiver, hvor stor en del af den samlede indkomst før skat, der skal omfordeles, før indkomstfordelingen er helt lige.

I England, Vesttyskland, Holland og Danmark er indkomstfordelingen blevet en anelse mindre skæv. I de andre lande har der imidlertid været tale om en ikke helt ubetydelig udvidelse af skævhederne.

35. Nancy Baster, »Distribution of Income and Economic Growth«, UN, Geneva 1970, p. 30 ff.
36. Economic Survey of Europe 1965. Chapter IX, Geneva 1957.
37. »Incomes in Post-War Europe. A study of policies, growth, and distribution«. UN, Geneva 1967 Cap. 6 p. 40 ff.

Tabel 14

Den maksimale udjævningsprocent[1]) i en række lande

Pct.	ca. 1954/55	ca. 1962/63
England	29	28
Vesttyskland	36	33
Holland	31	30
Frankrig	34	37
Sverige	26	29

1. Den procentdel af den samlede indkomst (før skat), der skal flyttes fra de højere til de lavere indkomstgrupper, for at indkomstfordelingen er lige.

Kilde: United Nations: Income in Post-War Europe, Geneva 1967, kap. 6, p. 15.

I næsten alle lande har der i 50'erne og 60'erne været gjort forsøg på at ændre indkomstfordelingen gennem skattesystemet og systemet med indkomstoverførsler til husholdningerne [38] [39].

Hvad de indirekte skatter angår, har de ikke været progressive med hensyn til indkomsten – snarere tværtimod. Heller ikke når de direkte skatter tages med i billedet, ændres det forhold, at det samlede skattesystem synes – i bedste fald – at have været neutralt i omfordelingsmæssig henseende.

Derimod har der fundet en ikke ubetydelig udligning sted via indkomstoverførslerne. Summen af indkomstoverførsler og skatteopkrævning har således medført en vis udjævning. Det synes dog som om, at den væsentligste del af omfordelingen via indkomstoverførslerne er kommet de unge og de ældre til del. For de erhvervsaktive grupper synes indkomstoverførslerne ikke at have betydet nogen udligning af indkomstforskellene [40].

Tabel 15

Den procentvise fordeling af indkomsten før skat fordelt på indkomstintervaller. England

Indkomstinterval	1949	1957	1963	1967
Øverste 1 %	11,2	8,2	7,9	7,4
2 %– 5 %	12,6	10,9	11,2	11,0
6 %–10 %	9,4	9,0	9,6	9,6
11 %–40 %	34,9	37,6	39,0	38,9
41 %–70 %	19,2	23,1	22,6	22,7
Nederste 30 %	12,7	11,3	9,7	10,4

Kilde: Atkinson, A. B., (ed.): »Wealth, Income and Inequality«, London 1973, p. 110.

38. UN, nævnte værk, kap. 6, side 40.
39. En god oversigt over det offentliges muligheder for – gennem finanspolitiske virkemidler – at mindske skævhederne i indkomstfordelingen gives af Richard M. Bird i »Finance and Development«, March 1974.
40. UN, nævnte værk, kap. 6.

Tabel 16

Den procentvise fordeling af indkomsten efter skat fordelt på indkomstintervaller. England

Indkomstinterval	1949	1957	1963	1967
Øverste	6,4	5,0	5,2	4,9
2 %– 5 %	11,3	9,9	10,5	9,9
6 %–10 %	9,4	9,1	9,5	9,5
11 %–40 %	37,0	38,5	39,5	39,2
41 %–70 %	21,3	24,0	23,5	24,5
Nederste 30 %	14,6	13,4	11,8	12,0

Kilde: Se tabel 15.

Tabel 17

Den rigeste procent af befolkningens andel af de samlede formuer. USA

1922	31,6
1929	36,3
1933	28,3
1939	30,6
1945	22,8
1949	20,8
1953	23,6
1954	23,6
1956	26,0

Kilde: Se tabel 15.

Afslutningsvis anføres i tabellerne 15–17 nogle data for England og USA, der er egnede til nærmere at belyse den tiltagende skævhed i 50'erne og 60'erne såvel i indkomstfordelingen som formuefordelingen [41]. I tabel 15 vises udviklingen i indkomstfordelingen før skat for England i perioden 1949–1967, og i tabel 15 udviklingen i indkomstfordelingen efter skat. Der synes ikke at kunne konstateres noget nævneværdigt skift i indkomstfordelingen.

Før skat har de 30 pct. af befolkningen, der har den laveste indkomst igennem perioden måttet notere en nedgang i deres andel af den totale indkomst fra 12,7 pct. til 10,4 pct. i 1967. Mere interessant er næsten tallene for indkomstfordelingen *efter skat* i tabel 16. For de allerhøjeste indtægtsgrupper er det ganske vist tydeligt, at skatten har reduceret disse gruppers andel af den samlede indkomst. Men allerede i gruppen fra 2–5 pct. af de samlede indtægter er reduktionen ikke særlig mærkbar.

Den betragtning, der blev anført ovenfor om, at 30'erne skulle være en periode med grobund for øget lighed synes at bekræftes af tabel 17, hvor formue-

41. Det er meget vanskeligt at foretage sammenlignelige analyser for forskellige lande. En belysning af disse forhold må således ofte baseres på analyser for de enkelte lande. I litteraturlisten anføres en række værker, hvor der er anført data for forskellige lande (se Atkinson, Baster, Bentzel, Bronfenbrenner, Gilberth og Stone og UN, Geneva 1967).

Tabel 18

Vesteuropas vækstefterslæb 1928–1973

Pct. points	1913–28	1928–38	1950–60	1960–70	1970–73
Efterslæb (–) i forhold til					
USA	−1,5	1,4	1,2	0,8	−1,4
USSR	.	−8,0	−3,6	−1,6	−1,9

Kilde: Beregnet på grundlag af tabel 1og diverse UN Economic Survey of Europe-udgaver.

fordelingen i USA betragtes. I året 1929 var formuerne meget skævt fordelt, Perioden frem til 1949 var præget af øget lighed. I 1949 havde den rigeste ene procent af USA's befolkning kun 20 pct. af de samlede formuer mod 36 pct. af de samlede formuer i 1929. Fra 1949 til 1956 har der imidlertid udviklet sig en større ulighed i formuefordelingen i USA.

Som afslutning på denne omtale af sammenhængen mellem vækst og indkomstfordeling bør det nok nævnes, at den betragtede periode igennem 50'erne og 60'erne har været en periode med endog meget betydelige strukturelle forandringer. Når en så betydelig økonomisk proces har fundet sted uden alvorlige gnidninger befolkningsgrupperne imellem hænger dette uden tvivl sammen med det forhold, at den samlede indkomst har været i kraftig stigning. Er man inde i en periode med en lav vækst i indkomsterne, vil presset fra de mindre privilegerede befolkningsgrupper for at få en større del af samfundets indkomst stillet til deres disposition være større end i en periode, hvor der er en betydelig udvikling i indkomst og i forbrug.

Vesteuropa i 1974

I indledningen blev Vesteuropas situation omkring 1948 betegnet som temmelig ubehagelig. Baggrunden herfor var den udvikling, der havde kunnet konstateres i den økonomiske magtbalance i perioden efter den første verdenskrig. Ikke alene havde den amerikanske økonomi fungeret langt bedre end den vesteuropæiske (når der ses bort fra perioden i 30'erne, hvor vækstforløbet var præget af helt specielle faktorer). Men også over for USSR måtte der konstateres en betydelig vækstdifference – en difference, der i løbet af en forholdsvis kort årrække måtte resultere i, at USSR overhalede Vesteuropa i økonomisk henseende.

Som det fremgår af gennemgangen her i artiklen, og som det fremgår af tabel 18 blev udviklingen i 50'erne og 60'erne væsentlig anderledes end frygtet i 1948. Vækstunderskuddet over for USA blev vendt til et pænt vækstoverskud. Vækstunderskuddet over for Sovjet blev i perioden nedbragt endog ganske

betydeligt, fordi Sovjet – og de østeuropæiske lande i øvrigt – ikke i længden kunne opretholde så enorme vækstrater som i begyndelsen af deres industrialiseringsperiode. Ved begyndelsen af 1970'erne fremstår »de tre blokke« som ligeberettigede i vækstmæssig henseende.

Men når udviklingen i den anden halvdel af det 20. århundrede til sin tid skal beskrives, vil tiden omkring 1973/74 måske vise sig at være et naturligt skillepunkt for de vesteuropæiske lande. I mange henseender står Vesteuropa nemlig omkring 1973/1974 i en ganske afgørende ændret situation. Inden for de sidste par år har der vist sig tiltagende vanskeligheder med det økonomiske samarbejde i Vesteuropa. Dette har ikke mindst givet sig udtryk inden for det udvidede fællesmarked. Planerne om gennemførelse af en egentlig økonomisk og monetær union er stødt på betydelige vanskeligheder, og gennemførelsen af disse planer må ind til videre henstå i det uvisse.

Samtidig er der opstået stadig mere akutte problemer omkring en række af de fælles politikker. Det fælles valutasamarbejde har ikke fungeret efter hensigten. Flere lande har stået uden for samarbejdet med de faste kurser. Ligeledes har resultaterne af en række mere forskningsprægede projekter (eksempelvis Euratom og det fransk-engelske »Concorde«-projekt) ikke været tilfredsstillende. Der har været betydelige stridigheder omkring den fælles landbrugspolitik. Endelig har hele industripolitikken – der ganske vist ikke er særlig konkretiseret i Rom-traktaten – været udsat for en række tilbageslag.

De aktuelle problemer omkring oliekrisen har yderligere skærpet problemstillingen for de vesteuropæiske lande. Umiddelbart har oliekrisen ført til en række voldsomme betalingsbalancespændinger og inflationsproblemer i de fleste vesteuropæiske lande.

Men problemerne omkring olien har også en række mere langsigtede konsekvenser for de økonomiske magtforhold mellem landene. Umiddelbart vil der formentlig i de kommende år udvikle sig en forskydning i magtforholdet imellem de vestlige industrilande. Lande som USA, Canada, men især Norge og England står alle i en gunstig oliemæssig situation. Specielt for et land som England kan oliefundene måske betyde en løsning på den snart endeløse række af økonomiske problemer, England har haft siden den første verdenskrigs slutning.

Men de afgørende økonomiske forskydninger vil i endnu højere grad komme til at foregå mellem på den ene side de vestlige industrilande og de ikke-olieproducerende udviklingslande og på den anden side de udviklingslande, der er olieproducerende.

Fra midten af 50'erne frem til slutningen af 60'erne kunne der konstateres en stadig forringelse af priserne på en række råvarer set i forhold til priserne på industriprodukterne. Omkring 1969 satte der en betydelig råvareprisstigning ind. I løbet af 1973 antog denne stigning eksplosiv karakter. Den voldsomme stigning kunne langt fra forklares med markedsmæssige forhold, men må først

og fremmest ses i forbindelse med de kartelprægede sammenslutninger, en række råvareproducerende lande dannede. Et godt eksempel er OPEC (the Organization of Petroleum Exporting Countries) som i oktober 1973 fremtvang enorme prisforhøjelser på olieprodukter. Men også for en række andre råvarer – kobber, bauxit, jernmalm, fosfater, kaffe og bananer – har der været mere eller mindre heldige forsøg på at opnå stigende priser gennem monopoldannelser.

De forandringer i den økonomiske – og politiske – magtbalance, der er lagt op til, er ikke alene kortsigtede vanskeligheder med betalingsbalance og inflation i en række vestlige industrilande. De peger også i retning af mere langsigtede ændringer. De mulige forskydninger mellem de vestlige industrilande er nævnt ovenfor. Også mellem olielandene og de vestlige industrilande vil der på lang sigt blive tale om forskydninger i den økonomiske balance – forskydninger, der i første række giver sig udslag i olielandenes stadig stigende betydning for valutamarkederne og de internationale kapitalmarkeder.

De problemer, der dog umiddelbart synes mest alvorlige, er de problemer, de ikke-olie-producerende lande står overfor. På den ene side synes situationen at kunne trække i retning af en mere ligelig fordeling mellem industrilandene og udviklingslandene. Industrilandene må formentlig fremover indstille sig på en mere ligelig prisudvikling mellem råvarer og industriprodukter. Men på den anden side kan situationen også udvikle sig i retning af større skævheder landene imellem – skævheder, der først og fremmest vil hæmme væksten i mange udviklingslande – og specielt de olie-fattige udviklingslande.

Litteraturliste

Atkinson, A. B. (ed.) Wealth, Income, and Inequality, London 1973.

Baran, Poul A., The Political Economy of Growth, New York og London 1957.

Baster, Nancy, Distribution of Income and Economic Growth, UN, Institute for Social Development, Geneva 1970.

Bentzel, Ragnar, Indkomstfördelingen i Sverige, Stockholm 1952.

Bird, Richard M., Public Finance and Inequality. Finance and Development, March 1974.

Brems, Hans, Økonomiske Langtidsperspektiver. København 1971.

Bronfenbrenner, Martin, Income Distribution Theory. Chicago 1971.

Cheng, Hang-Sheng, Investment Ratios and Economic Growth Rates, Business Review, Spring 1974. Federal Reserve Bank of San Francisco.

Denison, Edward E., Why Growth Rates Differ, Washington D. C., 1967.

Dillard, Dudley, De Förenade Staternas och Vesteuropas Ekonomiska Historia, Lund 1970.

Fishman, Betty and Leo, USA's økonomi siden den 2. verdenskrig i G. Viby Mogensen, Økonomiske udviklings-linjer 1945–1965, København 1967.

Gilberth, Milton og Stone, Richard, Income and Wealth. Series VI, London 1957.

Hansen, Sv. Aa., Økonomisk vækst i Danmark, II, København 1974.

Keadon, Michael, Western Capitalism since the War, London 1972.

Maddison, Angus, Economic Growth in the West., New York 1964.

OECD, Economic Outlook, diverse årgange (1970–74).

OECD, Historical Statistics 1955–1970 og *Main Economic Indicators*, diverse numre.

Peacock, Alan T. (ed), Income Redistribution and Social Policy, London 1954.

Statistisk 10-årsoversigt 1973.

Statistisk Årbog, div. årgange.
Strobel, Frederick R., GNP and Economic Welfare, Monthly Review, June 1974, Federal Reserve Bank of Atlanta.
United Nations, Economic Survey of Europe, 1971, I–II.
United Nations, Income in Post-War Europe. A study in policies, growth, and distributions, Geneva 1967.
United Nations, Some Factors in Economic Growth in Europe during the 1950's, Geneva 1964.
United Nations, Economic Survey of Europe 1965. Chapter IX, Geneva 1957.
Yeager, L. B., International Monetary Relations, London 1966.

Nyt lys over det danske kapitalmarked IV

Ole Zacchi og Andreas Wildt

Nærværende artikel om forbrugerkreditten i Danmark er den fjerde og afsluttende i en serie artikler, der tilsigter at kaste lys over hidtil helt eller delvist ubelyste dele af det danske kapitalmarked. Den første artikel, der omhandlede pantebrevsmarkedet, bragtes i *Økonomi og Politik* nr. 2, 1971. Den anden, der omhandlede finansieringsselskaber og lignende virksomheder, bragtes i *Økonomi og Politik* nr. 3, 1971, og den tredie, der drejede sig om pengemarkedet, i *Økonomi og Politik* nr. 2, 1972.

Indledning

Forbrugerkreditområdet har hidtil været noget stedmoderligt behandlet i den danske kreditmarkedsstatistik. De sparsomme løbende statistiske oplysninger, der har været tilgængelige, har dels været biprodukter af forbrugsundersøgelserne, der jo kun omfatter lønmodtagerhusstande. Dels indeholder Danmarks Nationalbanks årlige statistik vedr. bankernes kreditgivning, fordelt på erhverv, nogle meget summariske oplysninger om bankernes belåning af afbetalingskontrakter og deres udlån til detailhandelsbrancher, der fortrinsvis handler med varige forbrugsgoder.

Af værker, der direkte behandler forbrugerkreditområdet, er siden krigen fremkommet tre. Den første var »*Betænkning om køb på afbetaling, København 1950*« som blev afgivet af et i 1938 af justitsministeriet nedsat udvalg med A. O. Bentzon som formand. Der er tale om et forarbejde til afbetalingsloven af 1954, hvilket i høj grad præger betænkningen. Det andet værk var Børge Barfods *Konsumkreditter i Danmark,* København 1960. Dette arbejde er først og fremmest baseret på forbrugsundersøgelserne i 1950'erne og har i høj grad karakter af et foreløbigt forsøg på at give en oversigt over området. Det tredie værk var *Begrænsning af afbetalingshandelen,* København 1965; en betænkning afgivet af et af justitsministeriet nedsat udvalg med P. Kiil som formand. Denne redegørelse – der som titlen siger havde en konjunkturpolitisk baggrund – indeholder i realiteten intet nyt til belysning af forholdene på forbrugerkreditområdet.

Af værker, der ikke primært sigter mod forbrugerkreditområdet, men som indeholder materiale af interesse, er der grund til dels at nævne *Monopoltilsynets redegørelse af 13. marts 1968 om forholdene indenfor handelen med automobiler,* København 1968, og Morten Balling: *Merværdiafgift, kundetilgodehavender og leverandørgæld,* København 1971.

Med den netop offentliggjorte *Betænkning om en statistisk belysning af forbrugerkreditområdet* (betænkning nr. 707, København, april 1974), afgivet af et af økonomiministeren nedsat udvalg med N. V. Skak-Nielsen som formand, er for første gang offentliggjort materiale, der gør det muligt at give et dækkende

billede af forbrugerkreditområdet, set fra såvel husholdningernes som detailhandelens side. Derimod har vi stadigvæk en dækkende undersøgelse af de finansielle institutioners rolle på forbrugerkreditområdet tilgode; omend betænkningen også på dette område bringer nye oplysninger frem.

I det følgende skal vi, med udgangspunkt i det i betænkningen fremlagte materiale, efter en fastlæggelse af selve forbrugerkreditbegrebet og en kortfattet oversigt over forbrugerkredittens omfang, komme med nogle betragtninger over den rolle, forbrugerkreditten spiller for henholdsvis detailhandelen og husholdningerne. Efter artiklen bringes en fortegnelse over litteratur om forbrugerkredit.

Forbrugerkreditbegrebet

Det forbrugerkreditbegreb der anvendes i udvalgets undersøgelser omfatter al kredit ydet til husholdningerne til finansiering af køb af forbrugsgoder. Heri ligger for det første, at den kredit der optages af husholdningerne – for at blive regnet som forbrugerkredit – skal anvendes til finansiering af købet af forbrugsgodet. Bortset fra de teoretiske problemer, der altid vil være forbundet med at knytte finansielle strømme til bestemte finansieringsformål, volder dette krav rent praktisk ikke problemer for den del af forbrugerkrediterne, der har form af afbetalings- og kontokreditter, idet forbrugerkreditten her opstår i umiddelbar tilknytning til købet af forbrugsgoder. Anderledes stiller sagen sig ved husholdningernes låntagning i pengeinstitutter m. v., idet det i disse tilfælde ofte vil være vanskeligt at afgøre hvad en given kreditoptagelse har finansieret, hvorfor en statistisk opgørelse heraf vil være behæftet med betydelig usikkerhed.

Som det andet punkt skal der peges på de praktiske problemer, der er forbundet med afgrænsningen af de forbrugsgoder der medregnes. Ud fra den betragtning, at forbrugerkreditbegrebet alene skal omfatte den egentlige forbrugerkredit og ikke kredit, der opstår som følge af eksisterende betalingssædvaner, har udvalget lagt sig fast på, at alene kreditter med en løbetid på over 30 dage efter salg eller faktureringstidspunkt skal medregnes som forbrugerkredit. Herved udelades stort set hele kreditomsætningen med dagligvarer, idet dog kreditomsætningen i stormagasiner og forbrugerkooperationen, der indtager en mellemstilling, er medtaget. Udeladt er endvidere kreditter og lån i forbindelse med husholdningernes erhvervelse af fast ejendom, idet sådanne goder regnes som investeringsgoder. Denne undtagelse fra forbrugerkreditbegrebet er af ganske stor betydning ved bedømmelsen af omfanget af de samlede forbrugerkreditter, idet husholdningernes gældsstiftelse i forbindelse med erhvervelse af fast ejendom har et omfang, der langt overstiger omfanget af de egentlige forbrugerkreditter. Når man har valgt at se bort fra kredit i forbindelse med køb af fast ejendom – skyldes det, at finansieringsformerne

Tabel 1. Husholdningernes køb af varige forbrugsgoder i 1972, fordelt på købsformer og brancher.[1])

	Samlede køb	Heraf:			
		Afbetalingskøb	Kontokøb	Lånefinansierede kontantkøb	Rene kontantkøb
			mill. kr.		
Boligudstyrsbranchen	2.037	530	122	100	1.285
Radio- og TV-branchen	1.187	427	107	100	553
Automobilbranchen[2])	7.262	2.179	726	2.100	2.257
Stormagasiner	1.840	37	545	20	1.238
Boghandlerbranchen	550	–	200	–	350
Campingvogne og lystbåde	150	50	–	50	50
Øvrige brancher	5.553	239	183	80	5.051
Tilsammen	18.579	3.462	1.883	2.450	10.784

1. Tallene er excl. forbrugerkooperationen, hvis kreditsalg i 1972 udgjorde mindre end 1 pct. af den samlede omsætning.
2. Tallene omfatter kun køb af personbiler samt service, reparation m. v. på disse.

afviger afgørende fra finansieringsformerne ved køb af langvarige forbrugsgoder.

Hovedtal for forbrugerkreditten i 1972

I tabel 1 og 2 er vist hovedtrækkene i henholdsvis kreditkøbene og de herved opståede forbrugerkreditter i 1972, baseret på den ovenfor anførte systematik for forbrugerkreditbegrebet.

Af husholdningernes samlede køb af varige forbrugsgoder i 1972 på 18,6 mia. kr. var de 10,8 mia. kr., eller 58 pct., rene kontantkøb, mens afbetalingskøbene lå på 3,5 mia. kr., eller 19 pct. af de samlede køb, mens kontokøbene med 1,9 mia. kr. tegnede sig for 10 pct. og de lånefinansierede kontantkøb på næsten 2,5 mia. kr. for de resterende 13 pct. Mens man således må karakterisere afbetalingskøb som den vigtigste kreditkøbsform, fremgår det af tabellen, at den helt dominerende kreditkøbsbranche er automobilbranchen. Af de samlede kreditkøb på 7,8 mia. kr. tegner denne branche sig således for de 5,0 mia. kr. eller 64 pct. Disse tal dækker over, at 40 pct. af de i 1972 købte personbiler blev købt på afbetaling og 38 pct. som lånefinancierede kontantkøb; eller sagt på en anden måde: Kun 22 pct. af de personbiler, der i 1972 fik ny ejer, kørte ubehæftede ud på gaden.

Udover bilen spiller kreditkøb – overvejende som afbetalingskøb – en stor rolle ved erhvervelse af møbler, tæpper, radio- og TV-udstyr, bøger (bogkontokøb), campingvogne og lystbåde, mens de forholdsvis store kontokøb i stor-

Tabel 2. Fordeling på kreditkøbsformer og brancher af de i forbindelse med husholdningernes køb i 1972 af varige forbrugsgoder opståede forbrugerkreditter.

	Forbrugerkreditter opstået i forbindelse med:			
	Afbetalings-køb	Kontokøb	Lånefinan-sierede kontantkøb	Samlede kreditkøb
	mill. kr.			
Boligudstyrsbranchen	381	110	40	531
Radio- og TV-branchen	329	96	60	485
Automobilbranchen	1.643[1])	726	1.200	3.569
Stormagasiner	25	545	–	570
Boghandlerbranchen	–	180	–	180
Campingvogne og lystbåde	40	–	30	70
Øvrige brancher	207	175	50	432
Tilsammen	2.625	1.832	1.380	5.837

1. Incl. 100 mill. kr. ydet af pengeinstitutterne til finansiering af udbetalinger.

magasinerne er en specialitet; iøvrigt i høj grad et historisk fænomen, der idag nok må antages at spille en vis rolle i konkurrencen mellem stormagasinerne og den øvrige detailhandel, jfr. nedenfor. Udover de i tabellen viste brancher kan nævnes, at afbetalingskøb også spiller en relativt stor rolle ved køb af musikinstrumenter og jagt- og sportsudstyr, samt at service og reparation af personbiler i vidt omfang sker på konto.

Desværre findes der intet materiale, der gør det muligt at sætte de her refererede tal for 1972 i tidsmæssigt perspektiv med henblik på en analyse af eventuelle strukturforskydninger i kreditkøbenes fordeling på såvel brancher som kreditkøbsformer.

Af den ovenfor nævnte redegørelse fra monopoltilsynet fremgår det dog, at 54 pct. af de i 1965 købte personbiler blev købt på afbetaling, mens tallet i 1972 som ovenfor nævnt var 40 pct. Dette fald, der iøvrigt var særligt markant for de nye personbiler (45 pct. i 1965 mod 32 pct. i 1972, mens de tilsvarende tal for brugte personbiler var 66 og 50 pct.), kan tilskrives pengeinstitutternes stigende rolle som direkte långivere i forbindelse med husholdningernes lånefinansierede kontantkøb af personbiler. Der foreligger som sagt ikke statistisk materiale, der muliggør en vurdering af udviklingen i de øvrige brancher, men mon ikke en lignende – omend ikke så markant – tendens kan konstateres for de mere kostbare af de varige forbrugsgoder. Ihvertfald kan – som det fremgår nedenfor – renteforskellen for de forskellige finansieringsformer siges at motivere i denne retning; noget der iøvrigt understøttes af den positive ændring i pengeinstitutternes holdning overfor husholdningerne, som har præget udviklingen siden 1965 [1].

1. Jfr. tabel 6, 6, p. 319 i *PP II, Perspektivplanredegørelse 1972–1987, Bilag III, Byerhvervene,* København, februar 1974.

Vender vi os derefter til tabel 2, fremgår det, at der svarende til kreditkøbene i 1972 på ialt 7,8 mia. kr. opstod forbrugerkreditter til et samlet beløb på 5,8 mia. kr. Forskellen på 2,6 mia. kr. modsvarer den del af købesummen ved disse køb, der er dækket af husholdningernes egne midler, herunder ibyttetagne brugte varer; noget der ikke mindst i den dominerende automobilbranche spiller en ganske stor rolle.

Af de samlede forbrugerkreditter i 1972 på 5,8 mia. kr., udgøres de 2,5 mia. kr. af afbetalingskreditter og de 1,8 mia. kr. af kontokreditter, svarende til at detailhandelen i 1972 ialt ydede husholdningerne kreditter på 4,3 mia. kr. Af de resterende 1,5 mia. kr., hvoraf pengeinstitutterne tegner sig for de 85 pct., mens 15 pct. er fordelt på låntagning på obligations- og pantebrevsmarkedet, policelån samt lån hos familie eller arbejdsgivere samt finansieringsselskaber, er de 1,4 mia. kr. knyttet til de lånefinancierede kontantkøb, mens de sidste 0,1 mia. kr. er ydet til finansiering af udbetaling ved afbetalingskøb. Da udbetalingsprocenterne ikke varierer meget brancherne imellem, følger fordelingen af forbrugerkreditterne på brancher det mønster, vi fandt i tabel 1.

Detailhandelen og forbrugerkreditten

Set fra detailhandelens synsvinkel har forbrugerkreditten en række interessante aspekter. Vi vil her trække tre frem. Først problemet om disse kreditters omfang og finansiering, derefter disse kreditters rolle som indtægtskilde for detailhandelen og endelig deres rolle i konkurrencen, primært mellem firmaerne indenfor den enkelte branche og sekundært brancherne imellem.

Omfanget af de kreditter, detailhandelen i 1972 har måttet yde i forbindelse med salg af varige forbrugsgoder på afbetaling eller konto, kan som ovenfor nævnt beregnes at have udgjort ca. 4,3 mia. kr., svarende til et salg på afbetaling og konto på ca. 5,4 mia. kr.

Langt størstedelen af disse kreditter er ydet af automobilbranchen, heraf godt 1,5 mia. kr. i forbindelse med salg af nye og brugte personbiler på afbetaling og 0,7 mia. kr. i forbindelse med service, reparation m. v. af disse på konto. Boligudstyrsbranchen (møbler, tæpper m. v.) med ydede kreditter på 0,5 mia. kr. og radio- og TV-branchen med 0,4 mia. kr. har ligesom autobranchen hovedvægten på afbetalingskreditter. For stormagasiner med 0,6 mia. kr. og boghandlerbranchen med 0,2 mia. kr. er det derimod kontokreditterne, der helt dominerer.

Svarende til disse tal var 30 pct. af automobilbranchens samlede omsætning i 1972 vedr. personbiler afbetalingsomsætning og 10 pct. kontoomsætning. I boligudstyrsbranchen var 26 pct. afbetalingsomsætning og 6 pct. kontoomsætning, mens de tilsvarende tal i radio- og TV-branchen var 36 og 9 pct. og i stormagasinerne henholdsvis 2 og 28 pct.

Når disse af detailhandelen ydede forbrugerkreditter giver anledning til sær-

Tabel 3. Diskonteringsmønsteret for detailhandelens afbetalingskontrakter i 1972.

	Tilgang af nye afbetalingskontrakter	Heraf diskonteret hos:				
		Banker	Sparekasser	Finansieringsselskaber	Leverandører m. v.	Tilsammen
			Mill. kr.			
Boligudstyrsbranchen	381	56	6	7	–	69
Radio- og TV-branchen	329	15	3	21	24	63
Autobranchen	1.543	494	148	325	21	988
Øvrige brancher[1])	232	26	8	25	3	62
Tilsammen	2.485	591	165	378	48	1.182

1. Excl. campingvogne og lystbåde.

ligt interessante finansieringsproblemer, skyldes det disse kreditters usædvanligt lange løbetid i forhold til de kreditter, detailhandelen iøvrigt yder, kombineret med den relativt store kreditomsætningsandel. I dagligvarebrancherne er normen for den gennemsnitlige løbetid for kreditter således 7–15 dage, mens der for de her omhandlede brancher er tale om et gennemsnit for afbetalingskreditter på 26 måneder, og for automobilbranchen ligger tallet endda helt oppe på 31 måneder. For kontokreditterne er der tale om en gennemsnitlig løbetid på knap 8 måneder; her ligger stormagasinerne på 5 og automobilbranchen på 6 måneder lavest, mens 10–12 måneder er almindeligt i de øvrige brancher. Hertil kommer, at kreditomsætningen ligger på omkring 30 pct., mens den i dagligvarebrancherne kun udgør en ganske ringe del af den samlede omsætning.

Normalt spiller leverandørkreditter fra engros- og/eller producentleddet, på grund af hurtig omsætningshastighed og ringe kreditgivning til forbrugerne, naturligvis en stor rolle for detailhandelen. Men for de her omtalte brancher, der fortrinsvis handler med varige forbrugsgoder, stilles helt anderledes krav til egenkapital og låntagning i finansielle institutioner, også selv om der for disse brancher i et vist omfang er tale om leverandørkreditter med en noget længere løbetid end normalt. Især for automobilbranchen må også nævnes de kreditter, der via afregningsfrister for afgifter indrømmes af det offentlige.

En af de måder, hvorpå dette finansieringsproblem bliver løst, er gennem diskontering af de ydede kreditter. Denne fremgangsmåde anvendes praktisk taget kun for afbetalingskreditter.

I tabel 3 er diskonteringsmønsteret for de i 1972 etablerede afbetalingskontrakter vist. Det fremgår heraf, at refinansiering af afbetalingskreditter især benyttes indenfor automobilbranchen, der jo også må yde de længste kreditter. I denne branche blev i 1972 ikke mindre end 64 pct. af tilgangen af nye

afbetalingskontrakter refinansieret, fortrinsvis i banker og finansieringsselskaber (herunder dels selskaber ejet af leverandør, dels bankejede finansieringsselskaber) og i mindre omfang i sparekasser, mens diskontering direkte hos leverandør i praksis ingen rolle spillede. I de to andre store afbetalingsbrancher – boligudstyr og radio og TV – spillede denne form for refinansiering en forholdsvis begrænset rolle (18 og 19 pct. af tilgangen); i boligudstyrsbranchen fortrinsvis hos banker, mens refinansiering direkte hos leverandør spiller en relativt stor rolle i radio- og TV-branchen. Iøvrigt er det interessant at konstatere, at den andel af tilgangen, der er blevet diskontoret, er størst i de store firmaer indenfor boligudstyrsbranchen, mens det omvendte gør sig gældende i radio- og TV-branchen, hvilket bl. a. skyldes at en af de store radio- og TV-kæder, der i øvrigt satser meget stærkt på denne branches fra et forbrugerkreditsynspunkt vigtigste enkeltvare, nemlig farve-TV, selv beholder sine kontrakter. I automobilbranchen er diskonteringstilbøjeligheden uafhængig af firmaets størrelse. Umiddelbart ville man nok have ventet, at de store firmaer, der normalt er mere velkonsoliderede og har lettere adgang til »billig kredit« – jfr. nedenfor – havde en væsentlig lavere diskonteringstilbøjelighed end de små.

Et indtryk af finansieringsproblemets styrke indenfor den enkelte branche kan også fås ved at undersøge, i hvor høj grad firmaerne ved ydelse af kasserabat og/eller ydelse af rentefri kredittid forsøger at motivere husholdningerne til at købe kontant. Det kan således nævnes, at i boligudstyrsbranchen lå kasserabatten i gennemsnit på 4,2 pct. af salgsprisen, jfr. tabel 4, mens tallet i radio- og TV-branchen var 3,6 pct. og i automobilbranchen 0,1 pct. (der gives slet ikke kasserabatter på kontantsalg af nye personbiler). De rentefri kredittider var i boligudstyrsbranchen 109 dage, i radio- og TV-branchen 86 dage og i automobilbranchen 11 dage. Regnes automobilbranchen for den branche, hvor forbrugerkredit giver de største finansieringsproblemer, efterfulgt af radio- og TV-branchen (hvor afbetalingskreditternes løbetid er 21 måneder), mens boligudstyrsbranchen (med en løbetid på 14 måneder) har de relativt mindste problemer, fremgår det af disse kasserabat- og kredittidsfordelinger, at ingen af disse brancher søger at løse et evt. finansieringsproblem af denne vej. Iøvrigt bør der her tilføjes den bemærkning, at kasserabatter og rentefri kredittider også må anskues som egentlige konkurrenceparametre, ikke mindst hvad angår boligudstyrs-, radio- og TV-branchens konkurrence med stormagasinernes kontosalg; parametre, hvis størrelse der naturligvis også er taget højde for ved fastsættelsen af salgspriserne.

Endelig kan der jo også være andre gode grunde til, at disse brancher ikke forsøger at løse finansieringsproblemet gennem øget kontantsalgsandel, men tværtimod finder kreditsalg ganske attraktivt; f. eks. som følge af de gunstige vilkår – set fra detailhandelens synsvinkel – der opnås på de hertil svarende kreditter.

Tabel 4. Kontantrabatter og rentefri kredittider ved salg af varige forbrugsgoder ult. juni 1972 samt rente af konto- og afbetalingsgæld på samme tidspunkt, fordelt på brancher.

	Kontantrabat (kasserabat) i procent af salgsprisen	Rentefri kredittid ved kontantkøb	Rente af:			
			Kontogæld		Afbetalingsgæld	
			Alt. I[1])	Alt. II[2])	Alt. I[1])	Alt. II[2])
	pct.	antal dage	pct. p. a.			
Boligudstyrbranchen	4,2	109	14	19	15	20
Radio- og TV-branchen	3,6	86	20	24	27	30
Automobilbranchen	0,1	11	11	11	22	22
Stormagasiner	–	72	13	23	13	18
Øvrige brancher	2,5	130	8	15	18	20
Tilsammen	1,2	70	12	19	22	23

1. Effektiv årlig rente, beregnet på grundlag af kontrakternes rentesatser.
2. Alternativ I korrigeret for eventuelle mistede kontantrabatter og rentefri kredittider.

I tabel 4 er vist finansieringsvilkårene, omregnet til effektiv årlig rente set fra detailhandelens side, for henholdsvis afbetalings- og kontokreditter i sommeren 1972 (alternativ I).

Ser vi først på renten, ligger den for brancherne som helhed på 22 pct. p. a. for afbetalingskontrakter og på 12 pct. p. a. for kundekonti. For kundekontiene ligger stormagasinerne med 13 pct. lidt over dette gennemsnit, mens automobilbranchen med 11 pct. ligger lidt under. For afbetalingskontrakter ligger automobilbranchen netop på gennemsnittet, mens boligudstyrsbranchen med 15 pct. ligger et godt stykke under og radio- og TV-branchen med 27 pct. et godt stykke over.

Mens der i automobilbranchen og hos stormagasinerne næsten ingen spredning er omkring gennemsnittet, er billedet et helt andet i de to andre store afbetalingsbrancher; således kan nævnes, at firmaet i boligudstyrsbranchen med den laveste rente på afbetalingskontrakter, i sommeren 1972 lå på 5 pct. p. a., mens firmaet med den højeste rente lå på 24 pct. p. a. I radio- og TV-branchen var de tilsvarende tal 13 og 32 pct.p. a.

I tabel 4 er også vist den effektive rente for forbrugerkreditterne, set fra husholdningernes side (alternativ II). Her er altså taget hensyn til den renteforhøjende virkning af mistet kontantrabat eller rentefri kredittid for køb på afbetaling eller konto, i forhold til kontantkøb. I boligudstyrsbranchen bliver den således beregnede rente knap 19 pct. p. a. for kontogæld og 20 pct. p. a. for afbetalingsgæld, mens de tilsvarende tal for radio- og TV-branchen lå på 24 og 30 pct. p. a. I automobilbranchen bliver satserne 11 og 22 pct. p. a.,

mens stormagasinerne, der ganske vist ikke giver kontantrabatter, men i gennemsnit indrømmer en rentefri kredittid ved kontantkøb på 72 dage, ligger på henholdsvis 23 pct. p. a. for kontogæld og 18 pct. p. a. for afbetalingsgæld.

En vurdering af disse renter af kundetilgodehavender som indtægtskilde for de detailhandelsbrancher, der fortrinsvis handler med varige forbrugsgoder, forudsætter muligheder for at vurdere de tab, der er knyttet til disse kreditter. Disse tab udgjorde i 1972 ca. 35 mill. kr., hvilket med et gennemsnitlig udestående på afbetalingskontrakter på godt 3 mia kr., svarer til en årlig tabsprocent på 1. Det betyder, at der er opnået en effektiv forrentning af de ydede afbetalingskreditter på ca. 21 pct. p. a. i 1972.

Tages bankernes udlånsrente – der i 1972 lå på 11–12 pct. p. a. – som et mål for markedsrenten, kan man konstatere, at de detailhandelsbrancher, der fortrinsvis handler med varige forbrugsgoder, således i 1972 opnåede et tillæg til deres almindelige bruttoavance på ca. 300 mill. kr. gennem de renter, der blev opkrævet på afbetalingskontrakter. Da renten på kundekonti ligger væsentlig mindre over markedsrenten, kan det samlede tillæg til bruttoavancen, i form af opnået »overrente« på de ydede forbrugerkreditter, i 1972 anslås til ca. 350 mill. kr. Heraf tilfalder ca. 200 mill. kr. automobilbranchen – et beløb, der er af samme størrelsesorden som denne branches bruttoavance ved salg af nye personbiler – mens radio- og TV-branchen, på grund af de meget høje renter, der opkræves i denne branche, sætter sig på en forholdsvis stor andel af de resterende 150 mill. kr. Da der findes omkring 1500 bilforhandlere, svarer dette i gennemsnit til ca. 135.000 kr. pr. firma, hvilket, selv når der tages hensyn til de administrationsomkostninger, der må antages at være forbundet med denne aktivitet, må siges at være et anseligt beløb. På den anden side er det med disse finansieringsvilkår jo ikke svært at få øje på forbrugerens klare interesse i at købe kontant, baseret på låntagning i et pengeinstitut. En interesse der ikke bliver mindre, når der tages hensyn til, at kontantkøb i mange brancher giver mulighed for kasserabat eller rentefri kredittid.

Et særligt problem – som iøvrigt nok kan give noget administrationsbesvær – er henstandsproblemet, der opstår som følge af manglende rettidige betalinger fra husholdningerne. I 1. halvår af 1972 måtte de detailhandelsbrancher, der fortrinsvis handler med varige forbrugsgoder, således indrømme henstand på 15 pct. af de igangværende afbetalingskontrakter. Automobilbranchen lå med 11 pct. under gennemsnittet, mens boligudstyrsbranchen med 24 pct. lå noget over. Højest lå dog radio- og TV-branchen med et gennemsnit på 36 pct. Men det bør nævnes, at der inden for automobilbranchen var firmaer, der måtte helt op på 80 pct., mens toppen i boligudstyrsbranchen lå på 95 pct. og i radio- og TV-branchen på 90 pct. Det viser sig iøvrigt, at når en branches henstandsprocent ligger relativt højt, ligger tabsprocenten i form af nødlidende kontrakter relativt lavt. Ligger henstandsprocenten derimod lavt, ligger tabsprocenten til gengæld højt, hvorimod rentens højde ikke synes at spille nogen rolle. Disse

tal kunne tyde på, at husholdningerne i særlig grad interesserer sig for at få betalt bilgæld, dvs. bilen prioriteres relativt højt som forbrugsgode, samt at en lempelig henstandspolitik fra firmaerne betyder færre nødlidende kontrakter.

Iøvrigt skal det i forbindelse med omtalen af henstandsprocenterne nævnes, at afbetalingskontrakternes rentebetalinger sker med en bestemt rentesats af den til enhver tid værende restgæld, således at henstandsindrømmelser – som kan have sin baggrund i sygdom eller arbejdsløshed – ikke påfører det pågældende firma noget rentetab, men nok et til den forlængede løbetid svarende finansieringsproblem.

Sammenfattende kan man sige, at de forbrugerkreditter, der af detailhandelen ydes i forbindelse med afbetalings- og kontosalg til husholdninger, nok på den ene side rejser et finansieringsproblem for de berørte brancher af et sådant omfang, at der må blive tale om refinansiering i ganske anselig udstrækning, specielt for automobilbranchen; et refinansieringsproblem, der først og fremmest løses af banker og finansieringsselskaber – herunder såvel bank- som leverandørejede – mens direkte leverandørrefinansiering i praksis ingen rolle spiller.

På den anden side er disse forbrugerkreditter – og det gælder især automobil- og radio- og TV-branchen – som følge af de relativt »hårde« finansieringsvilkår, en ganske væsentlig indtægtskilde for den del af detailhandelen, der yder disse kreditter.

Den store spredning fra branche til branche og – bortset fra automobilbranchen – fra firma til firma i den enkelte branche, synes at indicere, at der er tale om et meget uigennemsigtigt område, set fra husholdningernes side. Årsagen hertil kan være flere, men vi skal bl. a. pege på detailhandelens manglende lyst til åben markedsføring af disse forhold. Det må dog også erkendes, at det rent faktisk er vanskeligt at gennemskue disse forhold, der jo kræver, at man er i stand til at kombinere kasserabatter, rentefri kredittider, rentesatser, tilskrivningsfrekvenser og løbetider m. v. til et samlet udtryk i form af den effektive årlige kreditorrente, som så sammen med pris, service m. v. kan indgå i forbrugerens vurdering af, hvilket firma købet skal placeres hos og hvilken finansieringsform, der skal vælges. Atter en gang peger kendsgerningerne på behovet for en lovmæssig oplysningspligt om den faktiske effektive rente overfor forbrugeren, i lighed med f. eks. de amerikanske og engelske regler.

Husholdningerne og forbrugerkreditten

Efter omtalen af forbrugerkredittens omfang og vilkår set fra detailhandelens side, vender vi os i dette afsnit mod husholdningerne for at kaste lys over, hvorledes adfærdsmønstret med hensyn til køb og finansiering af varige forbrugsgoder varierer i forskellige husstandsgrupper. Materiale herom foreligger i en foreløbig bearbejdelse af forbrugsundersøgelsen fra 1971 samt i den af Danmarks Statistik i efteråret 1972 gennemførte omnibusundersøgelse.

I forbrugsundersøgelsen har man for første gang spurgt repræsentativt udvalgte lønmodtagerhusholdninger om deres køb og finansiering af en række af de mest almindelige langvarige forbrugsgoder, der anskaffes ved hjælp af forbrugerkredit. I omnibusundersøgelser er der indhentet tilsvarende oplysninger omend af mere summarisk karakter. For begge undersøgelsers vedkommende gælder det, at forbrugerkreditoplysningerne er behæftet med betydelig usikkerhed som følge af stikprøvernes ret så beskedne størrelse, og det følger heraf, at de konklusioner, der kan drages af undersøgelserne, får en mindre håndfast karakter.

Udenlandske undersøgelser [2] har vist, at husholdningernes købs- og finansieringsmønster er bestemt af en række faktorer, hvoraf husstandens løbende indkomst, formue, alder samt husstandens størrelse og boligtypen er blandt de vigtigste. Disse forskellige faktorer griber ofte ind i hinanden på en sådan måde, at man ved inddeling af husstandene i forskellige husstandstyper kan afdække karakteristiske forskelle i den finansielle adfærd. I det danske materiale er det undersøgt, hvad en opdeling af husstandene på tre forskellige stadier af livsløbet kan fortælle om købs- og finansieringsmønstret.

Ser man først på de unge husstande – enlige og gifte uden børn – kan det med hensyn til køb af varige forbrugsgoder konstateres, at hovedvægten i anskaffelserne foruden på biler ligger på de mest almindelige og samtidig de billigste forbrugsgoder såsom køleskab, dybfryser og sort–hvid TV.

Det er et gennemgående træk i materialet, at der er en nær sammenhæng mellem forbrugsgodets pris og kreditmønstret på den måde, at de prismæssigt billigere forbrugsgoder i højere grad købes kontant og finansieres med egenkapital end de prismæssigt dyrere forbrugsgoder. Til trods for, at de unge husstandes anskaffelse af varige forbrugsgoder som ovenfor nævnt i væsentlig grad er koncentreret omkring de prismæssigt billigere af de varige forbrugsgoder, har disse husstande i større udstrækning end husstande på senere livsstadier gjort brug af afbetalings- og kontoformen, ligesom de kontantkøb der finder sted i højere grad lånefinansieres. Ved vurderingen af bilkøbenes finansiering skal det tages i betragtning, at der blandt husholdningerne i denne gruppe befinder sig mange førstegangskøbere, der ikke kan lade en brugt bil indgå i handelen som egenkapital, og derfor er nødsaget til enten at anvende en større indsats af egne midler eller – hvad der snarere synes at være tilfældet – øge låntagningen. Vender man blikket mod afbetalingskøbene synes der såvel i denne livsløbsgruppe som i de to øvrige undersøgte livsløbsgrupper at være en forbavsende konstans i afbetalingskøbesummernes procentvise fordeling på kontant udbetaling og afbetalingskredit. Her synes med andre ord finansieringsmønsteret ikke at være påvirket af forskelle i husstandenes økonomi m. v., og det er nærliggende at antage, at det er forhandlernes vilkår, der

2. F. eks.: Konsumtionskrediter i Sverige, SOU 1966 : 42 og Consumer Credit: Report of the Crowther-Committee, London 1971.

som oftest har form af standardvilkår, der slår igennem på det faktiske finansieringsmønster. Sammenfattende kan det konstateres, at de unge husstande i større udstrækning end husstande på senere livsstadier gør brug af forbrugerkredit ved køb af varige forbrugsgoder. Derimod er disse husstandes samlede forbrugerkreditter regnet som et gennemsnitsbeløb pr. husstand mindre trods den større kreditafhængighed, hvilket selvsagt hænger sammen med, at disse husstande køber færre og navnlig billigere varige forbrugsgoder.

Den anden livsløbsgruppe omfatter yngre ægtepar med børn. Disse husstande har den største indkomst der konstateres i materialet, men også de største forsørgerforpligtelser. Boligformen er her overvejende enfamiliehuset. De samlede udgifter i disse husstande til køb af varige forbrugsgoder ligger væsentligt højere end hos de unge husstande, ligesom sammensætningen af købene er ændret i retning mod biler og mere kostbare forbrugsgoder, f. eks. campingvogne og lystbåde. Også finansieringsmønsteret er forskelligt, idet de yngre børnehusstande har en højere kontantkøbsandel og en større selvfinansieringsgrad. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med, at husstanden kun i mindre omfang benytter forbrugerkredit. Tværtimod hører disse husstande til de største forbrugerkredittagere, når man ser på omfanget af de optagne kreditbeløb. Den store vægt, bilkøbene har i disse husstandes køb, kombineret med det forhold, at bilerne for over halvdelens vedkommende købes kontant, men i modsætning til andre varige forbrugsgoder i det væsentligste finansieres ved låntagning i banker og sparekasser, medfører, at denne låntagning kommer til at spille en dominerende rolle i disse husstandes samlede forbrugskreditter. At disse finansieringskilder er at foretrække fremfor låntagning hos sælgeren i form af afbetalingskreditter fremgår med al ønskelig tydelighed af tabel 4 over de effektive renter, låntageren må betale ved forskellige former for låntagning. De forudsætninger, der skal opfyldes for at opnå sådan låntagning, og som måske i særlig udstrækning er opfyldt i disse husstande, er en tilstrækkelig egenkapital og et etableret forhold til pengeinstituttet. Som et yderligere moment kan det nævnes, at disse husstande formentlig er i besiddelse af større viden og erfaringer med hensyn til vilkårene ved forskellige former for forbrugerkredittagning.

Den 3. livsløbsgruppe, der skal behandles i denne sammenhæng, omfatter de ældre husstande – gifte og ugifte uden børn i husstanden. Disse hustande besidder ret store beholdninger af varige forbrugsgoder, men købsomfanget ligger på et lavt niveau, idet anskaffelserne fortrinsvis tager form af erstatningskøb. Hvad der imidlertid navnlig er vigtigt i forbrugerkreditsammenhæng, er, at bilkøbene har et væsentligt mindre omfang end i både livsløbsgruppe 1 og 2. Selv om den løbende indkomst hos disse husstande ligger væsentligt lavere end i livsløbsgruppe 2, kan der konstateres en relativt høj kontantkøbsandel og en ret stor egenkapitalandel. Det er sandsynligt, at det forhold, at disse husstande er i besiddelse af en vis formue, øver indflydelse på finansieringsmønsteret. Såvel den høje selvfinansieringsgrad som det relativt beskedne

omfang af købene af varige forbrugsgoder bevirker, at disse husstande vejer mindre tungt til i forbrugerkreditbilledet.

Det billede af husholdningernes finansielle adfærd i forbindelse med køb af varige forbrugsgoder der danner sig, når man betragter de foreliggende danske undersøgelsesmaterialer, synes i hovedtræk at kunne sammenfattes således: For en række af de mindst kostbare varige forbrugsgoder spiller forbrugerkredit i forbindelse med købene kun en ringe rolle: Disse goder købes helt overvejende kontant og ved hjælp af husstandens egne midler. For de øvrige mere kostbare forbrugsgoder, herunder i særlig grad biler, kommer forbrugerkreditten derimod stærkt ind i billedet. Her synes der at gå en skillelinie mellem på den ene side husstande, der typisk kan karakteriseres som unge, lavere indkomster, ingen finansielle aktiver af betydning, førstegangskøbere og på den anden side husstande, der typisk kan karakteriseres som noget ældre, højere indkomster og/eller likvid formue og erfaring fra forbrugerkreditområdet. Mens de første husstande i større udstrækning benytter finansiering hos forhandlerne i form af afbetalings- og kontokreditter, der som nævnt er dyr, synes de sidste husstande i kraft af større økonomiske muligheder og viden i større udstrækning at kunne udnytte de billigere finansieringsmuligheder i banker og sparekasser.

Litteratur om forbrugerkredit:

1. *Betænkning om køb på afbetaling,* København 1950.
2. Børge Barfod: *Konsumkreditten i Danmark,* København 1960.
3. *Begrænsning af afbetalingshandelen,* København 1965.
4. SOU 1966 : 42: *Konsumtionskrediter i Sverige,* Stockholm 1966.
5. Börje Kragh: *Financial Long-Term Planning,* Stockholm 1967.
6. NU 1968 : 6: *Konsumentlovgivning i Danmark, Finland, Norge og Sverige,* 1968.
7. *Monopoltilsynets redegørelse af 13. marts 1968 om forholdene indenfor handelen med automobiler,* København 1968.
8. Morten Balling: *Merværdiafgift, kundetilgodehavender og leverandørgæld,* København 1971.
9. *Consumer Credit: Report of the Crowther-Committee,* London 1971.
10. *Betænkning om finansieringsselskaber og lignende virksomheder,* betænkning nr. 628, København 1971.
11. Statistiske Undersøgelser nr. 29: *Opsparing i lønmodtagerhusstande 1966,* Danmarks Statistik, København 1972.
12. Robert Ferber: Consumer Economics, A Survey, *Journal of Economic Literature,* December 1973, vol. XI, nr. 4 (Denne oversigt er en glimrende indgang til amerikansk materiale).
13. Ole Bertelsen og Jytte Ussing: *Familiestørrelse og livsstil,* Socialforskningsinstituttets publ. nr. 60, København 1974.
14. *PP II, Perspektivplan-redegørelse 1972–1987,* København, december 1973.
15. *PP II, Perspektivplan-redegørelse 1972–1987, Bilag I, Udviklingstendenser i husholdningernes forbrug,* København, januar 1974.
16. *PP II, Perspektivplan-redegørelse 1972–1987, Bilag III, Byerhvervene,* København, februar 1974.
17. *Betænkning om en statistisk belysning af forbrugerkreditområdet,* betænkning nr. 707, København, april 1974.
18. Ole Zacchi: Afbetalingsgæld er forbrugernes dyreste form for lån, *Finans* nr. 11, juni 1974.

Er obligationsmarkedet et jordbærmarked?

Lars Lund

1. *Indledning*

Renteteori er en gammel disciplin inden for den økonomiske teori. Det kan imidlertid ikke siges, at der er opnået nogen høj grad af enighed på dette felt. I denne artikel drøftes obligationsmarkedet i relation til rentedannelsen. Det sker med anknytning til de seneste års erfaringer og med en kritik af en bestemt type af argumentation, som ofte ses fremført. Med det sidste tænkes på de mangfoldige udtalelser i retning af, at når der kommer mange nye obligationer frem, så presses renten opad. De fleste størrelser, som økonomer analyserer og beskriver, svinger op og ned på en uregelmæssig måde. Det gælder også nytilgangen af obligationer. Hver gang, der kommer en pukkel af obligationer, fremsættes der udtalelser af den ovennævnte art. Der har været mange af dem i 1974, hvor der har været en stor obligationspukkel.

2. *»Pukkelen«*

Først skal denne pukkel belyses rent statistisk. Det er tilstrækkeligt at se på halvårstal fra 1971 til og med 1. halvår 1974.

Tabel 1

Nettotilgang af børsnoterede obligationer excl. statsobligationer. Kursværdi.

	Mill. kr.
1. halvår 1971	5.020
2. – 1971	5.177
1. – 1972	6.203
2. – 1972	7.039
1. – 1973	8.735
2. – 1973	7.885
1. – 1974	8.346

Kilde: Danmarks Nationalbanks kvartalsoversigt.

Tallene i tabel 1 kan lidt groft siges at udtrykke en 60 % stigning i tilgangen målt i kursværdi fra 1971 til 1. halvår 1974. Obligationerne kommer frem med ca. 1 års forsinkelse i forhold til de investeringsaktiviteter (byggeri m. v.) som efterfølgende finansieres gennem realkreditinstitutionerne. Det kan derfor være relevant at sammenligne med stigningen i bruttonationalproduktet i markedspriser fra 1970 til 1973. Denne var godt 40 %. Forskellen mellem de to procenter giver imidlertid en undervurdering af pukkelen i begyndelsen af 1974. Med den stigende rente er kurserne faldet. Dette har stort set næppe været forudset af bygherrerne. Disse har derfor, mens der blev bygget i 1972 og 1973, haft forventninger om, at de i 1974 ville kunne rejse flere penge over obligationsmarkedet, end de faktisk kom til. Det beløb, der blev rejst, er tabellens sidste tal. Som det ses, er dette tal mindre end tallet for 1. halvår 1973. Hvis renten fra 1. halvår 1973 havde holdt sig uændret, ville tabellens sidste tal imidlertid være blevet større end tallet for 1. halvår 1973 og således have vist en større obligationspukkel for 1. halvår 1974.

Det er almindeligt kendt, at renten er steget i den betragtede periode. Der kan dog være grund til at understrege størrelsen af stigningen ved at nævne, at renten ved udgangen af 1. halvår 1974 lå omkring 50 % over niveauet i 1971–72. Dette udgangsniveau for den lange obligationsrente var endda så højt som 11–12 %.

3. *Officielle forklaringer på ændringer i renten*

Der skal citeres udtalelser af den art, der er nævnt i indledningen. De stammer dels fra Danmarks Nationalbank og dels fra regeringens Økonomiske Sekretariat.

I Nationalbankens beretning for 1973, der er fremlagt i marts 1974, hedder det side 76:

> »I slutningen af januar samt i februar 1974 kom obligationsmarkedet igen under et betydeligt pres, og den gennemsnitlige effektive obligationsrente steg godt 1 pct. til over 15 pct. I enkelte 20-årige serier var den effektive rente i slutningen af februar herefter over 16 pct.
>
> Denne udvikling i obligationskurser og -renter må først og fremmest ses på baggrund af det pres på markedet, som har været en følge af den bestandigt stigende tilgang af obligationer, men også den forøgede prisstigningstakt og renteudviklingen i udlandet må formodes at have spillet en rolle.«

I denne passage nævnes det, at der »først og fremmest« må ses på den stigende tilgang af obligationer. Obligationstilgangen er imidlertid en følge af, at der har været foretaget nogle investeringer. Dette reale forhold trækker Nationalbanken frem i sin kvartalsoversigt fra maj 1974. I den indledende tekst på side 4 forekommer følgende passage om rentestigningen i de første 4 måneder af 1974:

»En medvirkende årsag til de stærke kursfald har utvivlsomt været det store boligbyggeri, påbegyndt i 1972 og første halvdel af 1973, kombineret med det forhold, at den langfristede finansiering af byggeinvesteringer først finder sted i forbindelse med byggeriets fuldførelse.«

Presset på obligationsmarkedet, som omtales i Nationalbankens beretning, kan altså henføres til boliginvesteringer i 1972 og 1973. Udtrykket »den langfristede finansiering« i det sidste citat betyder udleveringen af obligationer fra realkreditinstitutterne til bygherrerne. Denne udlevering er den i det første citat omtalte »tilgang af obligationer«.

I Økonomisk Oversigt, marts 1974, fra Det økonomiske Sekretariat hedder det, side 63–64, helt i tråd med tilkendegivelserne fra Nationalbanken:

»Ved udgangen af 1973 lå den effektive obligationsrente i gennemsnit på ca. 14 pct., eller 2½–3 procentpoints over niveauet ved udgangen af 1972. I slutningen af januar og i februar 1974 kom obligationsmarkedet ud for et betydeligt pres, og i begyndelsen af marts 1974 lå obligationsrenten på 15,3 pct. Baggrunden for den stigende rente på obligationsmarkedet skal søges i flere forhold. Vigtigst er nok den fortsatte vækst i tilgangen af nye obligationer, men også den stadigt strammere indenlandske likviditet og presset på pengeinstitutternes udlånsmuligheder må antages at have spillet en rolle.«

Igen er det den stigende tilgang af obligationer, der fremhæves som den vigtigste årsag til rentestigningen.

De nævnte særdeles autoritative udtalelser om sammenhængen mellem en stigende obligationstilgang og en rentestigning kan siges i dobbelt forstand at frembyde en overraskelse.

For det første er det overraskende, at forklaringen, der gør nytilgangen til en hovedårsag, er overfladisk. Den lyder nemlig tilforladelig.

For det andet er det overraskende, at udtalelserne kommer fra institutioner, hvorfra der kunne ventes en mere afbalanceret analyse.

4. *Sammenhæng mellem udbud og efterspørgsel på obligationsmarkedet*

I de nævnte renteforklaringer drages der en uholdbar analogi mellem almindelige markeder og obligationsmarkedet.

Almindelige varer falder i pris, hvis de søges solgt i særlig stor mængde. Det er nærliggende at sige, at en særlig stor nytilgang af obligationer får disses pris, d. v. s. kursen, til at falde. Og faldende kurser er synonymt med stigende rente.

Der skal ses lidt nærmere på de to slags markeder, markedet for almindelige varer (*jordbær* f. eks.) og markedet for obligationer. Når det drejer sig om varer, kan man gå ud fra, at de forhold, der bestemmer udbudet, og de forhold, der bestemmer efterspørgslen, er uafhængige af hinanden. Når der bliver bragt ekstra mange jordbær til torvs, så kan de kun sælges, hvis prisen sættes ned.

Man kan ikke gå ud fra, at husmødrene føler sig forpligtede til at rydde diskene hos grønthandlerne uanset prisen.

Anderledes forholder det sig med obligationsmarkedet. Her er der afhængighed mellem markedets to sider. Obligationen afløser andre gældsdokumenter samtidig med, at gælden fortsat eksisterer. Sker der ikke samtidig med, at obligationen udbydes, andre ændringer, vil denne afløsning kunne ske til det gældende renteniveau. Der kan blive tale om en justering af rentestrukturen, således at en øget obligationstilgang hæver obligationsrenten lidt i relation til andre rentesatser. I denne artikel diskuteres rentestrukturen ikke. Som en forenkling antages det, at bevægelser i obligationsrenten kan tages som udtryk for ændringer i renteniveauet i almindelighed.

Et eksempel kan illustrere markedsforholdene. Betragt udbudet af obligationer i forbindelse med nybyggeri. Med de gældende regler kan bygherren først ordne den langfristede låntagning, når byggeriet er færdiggjort. Det er først da, han får udleveret obligationerne. Men bygherren har forinden måttet finansiere byggeriet ved at tage byggelån i bank eller sparekasse. Når obligationerne udleveres, må han derfor gå hen i banken og aflevere disse. Til gengæld sletter banken så helt eller delvis sit tilgodehavende ifølge byggelånet. Banken melder sig med andre ord automatisk som efterspørger af de nye obligationer. Udbudet har skabt sin egen efterspørgsel. Som det omtales nedenfor i punkt 5, vil det dog på lidt længere sigt være normalt, at en del af obligationstilgangen placeres uden for bankerne.

Det er naturligvis kendt, at der ikke på kreditmarkedet er uafhængighed mellem udbud og efterspørgsel på et bestemt delmarked. Carl E. Sørensen har i et jubilæumsskrift [1] redegjort for sammenhængen mellem udbud og efterspørgsel på kreditmarkederne. Han nævner som et konkret eksempel en opsparingsforøgelse hos forbrugerne, der på kort sigt medfører en utilsigtet lagerforøgelse i detailhandelen. Der bliver et forøget udbud af kredit fra forbrugerne og en forøget efterspørgsel efter kredit fra detailhandelen. Med bankerne som mellemled kan forbrugerne komme til at finansiere detailhandelens lagerudvidelse. Arbejdes der videre med dette eksempel, for yderligere at følge det økonomiske forløb, må den realøkonomiske virkning, der på lidt længere sigt vil være af den forøgede opsparing, drages ind i billedet.

Det i nærværende fremstilling omhandlede problem, med svingninger i obligationsudbudet, er et renere kreditmarkedsfænomen end det, Carl E. Sørensen behandler. Da obligationerne kommer frem, efter at den reale aktivitet (især byggeri) er afsluttet, er der ingen som helst samtidige reale årsager til obligationsudbudet. Anskuet på den måde er det vel indlysende, at udbud og efterspørgsel må følges ad. I en artikel i bladet *Byggeforum,* august 1973, har H. Duelund Nielsen påpeget dette forhold, der ligesom udbuds-–efterspørgselssammenhængen omtales i følgende citat fra hans artikel:

1. Carl E. Sørensen: Rentens bestemmelse i Krogstrup E. (red.): *Bankerne og Samfundet,* København 1955.

»I forbindelse med rentestigningen peges hyppigt på det store obligationsudbud. Ved nærmere eftertanke må dette fremkalde forundring. Byggeriets egentlige påvirkning af økonomien må have fundet sted i forbindelse med selve opførelsen, hvor der anvendes arbejdskraft og danske og importerede materialer. Ved prioritering og obligationsudbud, der vedrører byggeri, som forlængst er fuldført, sker blot en ombytning af lån. Et eventuelt behov for en rentestigning må begribeligvis foreligge i forbindelse med trækket på samfundets ressourcer og ikke i forbindelse med låneombytningen.
Betragtningen overser, at finansielle markeder adskiller sig afgørende fra varemarkederne. På finansielle markeder står man over for en indre sammenhæng mellem udbud og efterspørgsel, et forhold, der ikke har nogen parallel på varemarkederne. Når fuldført byggeri prioriteres, tilbagebetales byggelånene til bankerne. Tænker vi os at betragte noget byggeri, der hidrører fra en »byggepukkel«, så bankerne må indskrænke deres byggelån, vil de ikke uden videre kunne genanbringe midlerne fra de afviklede byggelån. Eneste mulighed for en nogenlunde forrentning vil i den situation typisk være obligationskøb. Samtidig med udbudet af obligationer fra bygherrerne, der prioriterer, kommer der altså en forøget efterspørgsel fra bankerne.«

5. *Pengepolitikken og obligationsmarkedet i forskellige konjunktursituationer*

Efter at afhængigheden mellem efterspørgsel og udbud er trukket frem, kan obligationsmarkedet og rentedannelsen analyseres nærmere i relation til forskellige konjunktursituationer.

Der skal ikke her forsøges en diskussion af rentedannelsen under alle tænkelige konjunktursituationer. Dette ville nemlig i virkeligheden kræve en fremstilling af en almindelig renteteori. Det mere beskedne oplæg går ud på at kommentere tre situationer. Den første situation er kendetegnet ved rolige rente- og pengeforhold. Den anden situation er kendetegnet ved en tiltagende inflation, fuld beskæftigelse og pengepolitisk stramning. Her bliver forholdene i slutningen af 1973 og begyndelsen af 1974 taget som et konkret eksempel. Den tredie situation er kendetegnet ved vigende inflation og en vis pengepolitisk lempelse. Dette kan i skrivende stund (august 1974) tænkes at blive to af de karakteristika, der vil beskrive den økonomiske udvikling i 2. halvår 1974.

I den første situation ligger renten nogenlunde fast. At pengeforholdene er rolige betyder, at pengemængden bevæger sig i takt med værdien af produktionen, målt i løbende priser. På obligationsmarkedet vil renten forblive uændret. En del af de nye obligationer, der kommer frem, skal tjene til afvikling af byggelån. Bankerne vil beholde nogle af disse obligationer som en kapitalanbringelse. Resten går enten med bankerne som mellemled eller direkte til andre investorer, f. eks. forsikringsselskaber. Blandt andet derigennem bliver det muligt for bankerne at give nye byggelån og nye lån i det hele taget. De

nævnte transaktioner er et helt normalt led i specialiseringen på kapitalmarkedet, når der målt i løbende priser er en vækst i indkomst, forbrug og investering.

I den anden situation, hvor der konkret tænkes på slutningen af 1973 og begyndelsen af 1974, havde bankerne et særligt behov for at skille sig af med obligationer. De var trods udlånsloft i en presset likviditetssituation, der manifesterede sig i en voksende gæld til Nationalbanken. For første gang i Nationalbankens historie var bankernes bruttotilgodehavender hos Nationalbanken ved udgangen af februar 1974 faldet til praktisk taget 0. Så at sige ingen bank overhovedet havde noget stående på anfordring i Nationalbanken. Bankerne måtte derfor søge at skaffe sig likviditet. Salg af obligationer, nytilkomne eller fra bankernes eksisterende beholdninger, var en af de måder, dette kunne ske på. Hvis obligationerne ikke kunne sælges til Nationalbanken, ville den private sektors likviditet under ét ikke blive forøget. Dette forhindrer dog ikke, at den enkelte bank i en given situation kunne skaffe sig likviditet ved obligationssalg. Nationalbanken var tilbageholdende med at købe, da den tilsigtede en pengepolitisk stramning. Samtidig måtte de private banker betale så høje renter for lån i Nationalbanken, at denne låneadgang ikke afholdt dem fra at sælge obligationer. Omsætningen på obligationsmarkedet kom i denne situation til at foregå til vigende kurser.

Kreditefterspørgslen i den betragtede situation skal omtales kort. Kampen om de begrænsede lån under udlånsloftet skyldtes, at de meget høje renter, der blev nået i 1. halvår 1974, ikke virkede afskrækkende, og at låntagning i udlandet ikke var billigere. I den betragtede periode var der tiltagende inflation både her i landet og i udlandet. De fleste sektorer var udsat for et efterspørgselspres, og arbejdsmarkedet var tilsvarende stramt. Virksomhederne kunne uden større vanskelighed opnå priser, der kunne dække de stigende omkostninger.

På obligationsmarkedet havde nytilgangen et naturligt omfang. Den var en efterdønning af tidligere stedfunden økonomisk aktivitet. Da nytilgangen var stor, ville det på grund af sammenhængen mellem udbud og efterspørgsel have været naturligt, om også efterspørgslen havde været stor. Det unaturlige på obligationsmarkedet var en lille efterspørgsel [2].

I den tredie situation tænkes der at ske en vis dæmpning af inflationstakten. Så længe renten ikke har tilpasset sig nedad, sker der to ting. Risikoen for tab p.gr.a. prisstigninger vil aftage. Dette vil dæmpe efterspørgslen til forbrug og investering. I det omfang, inflationstakten i indlandet bringes under inflationstakten i udlandet, vil konkurrenceevnen forbedres. Produktion og efterspørgsel efter arbejdskraft i de udlandskonkurrerende erhverv vil efterhånden øges. En aftagende inflationstakt har således både ekspansive og kontraktive virkninger. Hvis det er et politisk mål at forbedre betalingsbalancen, er det klart ønskeligt,

2. Om efterspørgslen var *for* lille er et andet spørgsmål. Det vedrører en vurdering af den førte politik. Denne problemstilling berøres senere.

at få dæmpningen af den indenlandske efterspørgsel opvejet af en større produktion i de udlandskonkurrerende erhverv. Imidlertid behøver de to ændringshastigheder ikke at være lige store.

Selve faldet i inflationstakten kan tænkes at være forårsaget af en økonomisk politik, der bl. a. har medført en vis stigning i ledigheden. Denne kan være iøjnefaldende ved at være stærkt koncentreret på en eller nogle få sektorer. Eksempelvis er det i 1974 klart parcelhusbyggeriet, der har været spydspids for dæmpningen. Den stigning i arbejdsløsheden, der således allerede har fundet sted, kan udmærket øges, idet den førnævnte kontraktive virkning sætter hurtigere ind, end den ekspansive virkning af en forbedret konkurrenceevne.

Jo hurtigere, de politiske myndigheder ønsker at imødegå ledigheden, jo mere oplagt er det at lempe på pengepolitikken. Tænkes der i forbindelse med den beskrevne situation på efteråret 1974, kan der tilføjes en bemærkning om den finanspolitiske situation i denne periode. Med tvangsopsparing er der lagt op til en stramning. Dette forhold taler yderligere for en pengepolitisk lempelse, hvis betalingsbalancesituationen overhovedet tillader det.

På obligationsmarkedet vil en lempelse give sig udtryk i en unaturligt stor efterspørgsel efter obligationer. Årsagen er en likviditetsforøgende obligationsefterspørgsel fra Nationalbankens side. Hvordan renten vil udvikle sig, er en anden sag. Her spiller forventningerne om bl. a. inflation og beskæftigelse på lidt længere sigt en afgørende rolle.

6. *Renten som mål og middel*

Renten kan både være et mål og et middel. Det er op til vælgerne eller politikerne, om man vælger det ene, det andet eller noget af begge dele. Der kan peges på et par situationer i de senere år, hvor renten synes i betydeligt omfang at være blevet opfattet som et mål. Da VKR-regeringen trådte til først i 1968, opstod der en forventning om et rentefald. Disse forventninger havde også en realøkonomisk årsag, idet der var en afmatning i konjunktursituationen. Rent faktisk faldt renten da også. Det viste sig i den følgende tid, at der skulle blive ofret betydelige kræfter på at fastholde det indtrufne rentefald.

Da folkeafstemningen den 2. oktober 1972 afgjorde, at Danmark skulle ind i EF, opstod der en udbredt opfattelse gående ud på, at renten ville falde. Dette må bl. a. ses på baggrund af nogle forventede friere kapitalbevægelser inden for EF. Renten faldt rent faktisk i den første tid efter afstemningen, og årsagen må antages at have været en spekulation i det forventede rentefald. Der kan bagefter (måske med nogen bagklogskab) spørges, hvorfor Nationalbanken ikke afværgede dette fald. Inflationen var ret stærk, beskæftigelsen var meget høj, og det forventedes, at EF-medlemsskabet ville medføre en ikke ubetydelig investeringsstigning. Ingen af disse forhold opfordrer til et rentesignal til en endnu mere forøget økonomisk aktivitet. Et rentefald er præcis sådan et signal.

Det er nærliggende at antage, at det var blevet en politisk målsætning, at beslutningen om medlemsskab skulle markeres med et rentefald, uagtet de større vanskeligheder, dette måtte give senere hen.

Det kan hævdes, at renten er en lidt ejendommelig målvariabel. I stunder, der i højere grad er præget af mere nøgterne overvejelser, vil renten snarere end som et mål blive opfattet som et middel. Hvis for eksempel målsætninger vedrørende betalingsbalancen og størrelsen af den offentlige sektor tillægges stor vægt, vil det være selvmodsigende at have en bestemt rentehøjde som et selvstændigt mål. Hvis det ønskes, at en stor offentlig sektor snarere skal modsvares af et begrænset privat forbrug end af et underskud på betalingsbalancens løbende poster, vil det være hensigtsmæssigt at have en relativt høj rente. Denne vil dels virke dæmpende på den indenlandske private efterspørgsel, og dels gennem en inflationsdæmpende virkning betyde en forbedring af konkurrenceevnen.

I foråret 1974 blev renten brugt som middel. Målsætningen var øjensynlig blevet på lidt længere sigt at undgå de helt store vanskeligheder vedrørende betalingsbalance og beskæftigelse. At renten blev et middel skal ikke forstås sådan, at myndighederne havde bestemt sig for at drive renten op til en vis højde. Regering og Nationalbank havde derimod utvivlsomt bestemt sig for en tiltagende pengepolitisk stramning. Ved at følge udviklingen kunne det så vurderes, hvor stærk en stramning af likviditeten man ville finde det forsvarligt at gennemføre.

I første halvår 1974 blev der imidlertid samtidig med, at der blev ført en nøgtern pengepolitik også, bevidst eller ubevidst, gennemført en sløringsmanøvre. Det ville lyde pænest, hvis mynddighederne beklagede rentestigningen. Mange borgere har en slags følelsesmæssigt forhold til renten. Dertil kom en stor gruppe af parcelhusbyggere, der blev klædt af til skindet af de stærke kursfald. Der var ingen grund til ikke at give dem lidt medfølelse med på vejen. Der blev derfor sagt meget om de »mange obligationer« og noget forsøg fra regeringens og Nationalbankens side på at aflive den overfladiske renteforklaring, var der ikke tale om.

Om det så ville have været muligt i foråret 1974 at sænke renteniveauet eller blot fastholde det er en anden sag. Her er det tilstrækkeligt at konstatere, at regeringen ikke havde noget ønske om at vove sig ud i et sådant forsøg.

Første halvår 1974 giver med andre ord et eksempel på en konsekvent anvendelse af pengepolitiske midler, der dog over for borgerne søges mildnet med forkerte forklaringer.

7. *Hvilken sammenhæng er der mellem byggeri og rente?*

Det er udførligt forklaret, at det ikke kan siges, at f. eks. byggeriet i 1972 og 1973 er skyld i den høje rente i 1974. Derimod er det uomtvisteligt, at byggeriet i 1974 hører med blandt de faktorer, der bestemmer renten i 1974. Men det

er imidlertid misvisende, når en bestemt slags økonomisk aktivitet trækkes frem og gøres eneansvarlig for rentens højde. Byggeriet er ikke særligt kendetegnet ved, at det beslaglægger likviditet. De offentligt ansattes efterspørgsel af f. eks. forbrugsvarer, såvel lånefinansieret som ikke lånefinansieret, beslaglægger likviditet. Det gør al efterspørgsel og indkomstudbetaling fra private og kommuner. Derimod beslaglægges ikke noget af den private sektors likviditet, når der udbetales løn til en statsligt ansat.

De, der mener, at renten i en given situation er for høj, kan med rette mene, at efterspørgslen er for stor og inflationen for høj. De kan ligeledes finde, at byggeriet er for stort. Herved afslører de præferencer med hensyn til sammensætningen af produktionen i samfundet. Byggeriet kunne imidlertid være af det givne omfang samtidig med at renten var lavere. Den øvrige forbrugs- og investeringsefterspørgsel måtte da være tilsvarende mindre.

8. *Den overfladiske forklarings tilsyneladende pålidelighed*

Når 1974 er til ende, kan man tænke sig, at der kan gøres følgende observationer vedrørende den økonomiske udvikling i årets løb. I første halvår var der en stigning i nytilgangen af obligationer. Samtidig steg renten. I andet halvår faldt såvel nytilgang som rente. Nytilgangen synes at give en forklaring af renten, selvom der ikke er nogen årsagssammenhæng mellem de to størrelser. Med de herskende institutionelle forhold kan det endda tænkes, at den overfladiske forklaring næsten altid vil holde stik.

Antag at byggeaktiviteten stiger. Det vil virke ekspansivt på økonomien i det hele taget, idet konjunkturændringer til at begynde med har en selvforstærkende karakter. Væksten i produktionen kan betyde, at arbejdsmarkedet efterhånden bliver meget stramt, hvilket igen vil medføre en stigende inflationstakt. På dette tidspunkt, hvor der kan være gået 1–2 år, siden væksten i byggeaktiviteten begyndte, gribes der ind bl. a. med en pengepolitisk stramning. Det sker, kan det siges, med forsinkelse. Havde aktivitetsstigningen fra starten været imødegået med finans- og pengepolitiske forholdsregler, ville der have været tale om en mere fint tilpasset stabiliseringspolitik. Af mange grunde er det imidlertid svært at leve op til en meget ambitiøs målsætning i så henseende. Der forekommer som regel en vis forsinkelse i indgrebene som antaget her i eksemplet.

Væksten i inflationstakt, eventuelt betalingsbalancevanskeligheder, de politiske indgreb m. v. vil betyde en stigning i renten. Denne ændring vil være i harmoni med, at forventningerne om rentens niveau har ændret sig i perioden med voksende økonomisk aktivitet. Det kan anses for at være *meget sandsynligt,* at der vil være en voksende nytilgang af obligationer, medens renten stiger. Det var nemlig byggeriet, der startede ekspansionen. Den herfra hidrørende vækst i obligationstilgangen kan komme med en tidsforskydning, der svarer til forsinkelsen i de politiske indgreb.

Det konstruerede eksempel kan udvikles længere frem. Den pengepolitiske stramning vil sikkert virke hurtigere overfor byggeriet end over for anden økonomisk aktivitet. Der vil igen foregå en selvforstærkende udvikling. Først er byggeriet blevet dæmpet, og efter nogen tid er hele den økonomiske aktivitet blevet føleligt dæmpet. Vedrørende rente og obligationstilgang kan der ræsonneres helt som før, blot med modsat fortegn. Denne gang bliver der tale om et sandsynligt tidsmæssigt sammenfald mellem en sænkning af renten og en formindsket tilgang af obligationer.

På grund af den forkerte forklarings letfattelighed og på grund af, at den ofte ser ud til at være rigtig, vil denne såkaldte forklaring sikkert være sejlivet. Det kedelige ved forklaringen er, at en herpå byggende forudsigelse af en renteændring kan slå helt fejl. Det vil ske, hvis en tendens til en aktivitetsstigning inden for byggeriet omgående opvejes af bl. a. en pengepolitisk stramning, så at byggeaktiviteten ikke vokser mere end anden aktivitet falder. I dette tilfælde vil en sammenhæng mellem en stor nytilgang af obligationer og en rentestigning ikke kunne observeres.

Da forventninger med hensyn til renteniveauet spiller en central rolle for rentedannelsen, kan det dog tænkes, at en øget nettotilgang af obligationer gennem spekulation kan hæve den faktiske rente noget. Der vil komme et forøget udbud og en tilbageholdenhed på efterspørgselssiden på obligationsmarkedet. Det er sandsynligt, at en sådan rent spekulationsbetinget rentestigning vil blive svag og kortvarig, hvis den da ikke helt udebliver. Da den er uden begrundelse i de gældende økonomiske forhold i øvrigt, vil den forventede rente hurtigt skifte tilbage til udgangsniveauet.

9. *Obligationsmarkedet igen og en sammenfatning*

Afslutningsvis skal der rådes bod på, at der ikke i det foregående er givet nogen ordentlig karakteristik af obligationsmarkedet.

Ved udgangen af 1972 var der en cirkulerende obligationsmængde på 116 mia. kr. i nominel værdi. I 1973 var der en nettotilgang på 23 mia. kr., igen i nominel værdi. Man kan sige, at der på obligationsmarkedet ultimo 1973 var en totalefterspørgsel på 139 mia. kr.

Der kan imidlertid også spørges om, hvor mange obligationer, der blev omsat i 1973. Der er udleveret 23 mia. kr. For nemheds skyld er der ikke sondret mellem nettotilgang og nytilgang. I det følgende er der til illustration af det totale obligationsmarked valgt nogle tilfældige talstørrelser. 5 mia. kr. af nytilgangen er måske aldrig kommet videre end til den umiddelbare modtager. De resterende 18 mia. kr. er solgt. Nogle af disse obligationer er sikkert solgt mere end én gang. I gennemsnit er de 18 mia. kr. måske solgt $1^1/_2$ gang. Det giver 27 mia. kr. Hertil kommer, at obligationer fra beholdningen på 116 mia. kr. ved årets begyndelse er blevet solgt og købt. I alt kan obligationer fra

initialbeholdningen have været involveret i en samlet omsætning på 30 mia. kr. Den samlede omsætning har så været 57 mia. kr.

Eksemplet viser, at obligationsomsætningen logisk set kan være så at sige hvad som helst. Der er derfor mange forhold, der skal tages hensyn til, hvis der skal ræsonneres på obligationsmarkedet.

Heldigvis er der en bedre vej til overvejelser vedrørende rentedannelsen. Denne går via ræsonnementer omkring pengeudbud og pengeefterspørgsel samt via overvejelser om, hvad der bestemmer renteforventningerne. Penge har nemlig et meget begrænset antal funktioner, og af disse er nogle snævert knyttede til produktionen i samfundet målt i løbende priser. Det er imidlertid ikke hensigten her at forsøge en mere generel drøftelse af rentedannelsen. Formålet med fremstillingen er det mere begrænsede, at vise obligationsmarkedets særlige karakter. Ligesom på andre delmarkeder af det samlede kreditmarked er der her en afhængighed mellem udbud og efterspørgsel. Derfor er det vedrørende prisdannelsen, og det vil sige dannelsen af kursniveau og renteniveau, ret udsigtsløst at hæfte sig *alene* ved forudsete ændringer på udbudssiden af obligationsmarkedet.

Udviklingen i den internationale og danske økonomi

Den internationale økonomi

I sommeren 1973 begyndte de første tegn på afmatningstendenser i det internationale konjunkturforløb. Denne udvikling accelereredes yderligere som et resultat af den direkte og indirekte effekt af oliekrisen på efterspørgsels- og produktionssiden.

Igennem det første halve år af 1974 havde lande som USA, Japan og U. K. et direkte fald i bruttonationalindkomsten i forhold til samme periode i 1973. Den anden side af denne udvikling har i de fleste industrialiserede lande været en usædvanlig lav stigningstakt i det private forbrug og et fald i det påbegyndte boligbyggeri. Den årlige inflationsrate er accelereret og er i øjeblikket på rekordniveau, skønt den varierer meget fra land til land. Betydelige forskelle findes også i de enkelte landes betalingsbalanceudvikling, selv om næsten samtlige industrialiserede lande har underskud på de løbende poster.

I den følgende tabel er vist, hvordan den økonomiske vækst, betalingsbalancen og prisstigninger skønnes at udvikle sig i 1974 i nogle udvalgte OECD-lande.

Udviklingen i den økonomiske vækst, betalingsbalancen og prisniveauet i udvalgte OECD-lande i 1974

	Bruttonationalproduktet [1] pct.	Saldo på betalingsbalancen Mia. $	Stigning i forbrugerpriserne [2]
USA	÷1 1/2	÷1,0	11,2
Japan	÷1 1/2	÷7,8	25,4
Frankrig	4 3/4	÷6,2	14,5
Italien	3 1/2	÷8,8	20,4
U. K.	÷2	÷9,8	16,9
Vesttyskland	1 3/4	6,0	6,9
Norge	5	÷1,3	9,9
Sverige	4 1/2	÷0,2	9,2
Danmark	2 1/2	÷1,1	16,0

1. Stigning fra 1973 i faste priser.
2. Den procentvise ændring fra august 1973 til august 1974 i forbrugerprisindekset.

På Det internationale Valutafonds møde i Washington i den første uge i oktober var der især et problem, der var i forgrunden: Hvordan kan de milliarder, som de olieeksporterende lande i de kommende år vil få som overskud fra de olieimporterende lande, blive ført tilbage til disse landes økonomier.

Hvis det ikke lykkes at finde en tilfredsstillende løsning på dette problem, kan resultatet blive, at adskillige olieimporterende lande, som modtræk mod deres stigende betalingsbalanceunderskud, vil foretage devalueringer eller indføre handelsrestriktioner. En sådan adfærd vil blot gøre de depressionstendenser, der i øjeblikket kendetegner den internationale økonomi, endnu mere udtalte.

På mødet i Det internationale Valutafond nåede man ikke til enighed om en løsning, men nedsatte et udvalg, der i midten af januar skal komme med et oplæg til, hvordan problemet evt. kan klares. Indtil da må det oliefond, som er etableret for at hjælpe lande, der især er ramt af oliekrisen, køre videre. Fonden er på i alt 2,8 mia SDR, som forventes at være udlånt i slutningen af 1974, hvis det ikke lykkes Valutafonden at opnå yderligere lån hos de olieeksporterende lande.

Den danske økonomi

Det økonomiske Råds Formandskab udsendte i september en rapport, hvor den danske økonomiske situation i den resterende del af 1974 samt i 1975 analyseres. Det pointeres, at dansk økonomi i den nærmeste fremtid står over for vanskeligheder. Med de voldsomt øgede oliepriser blev der føjet et betydeligt depressivt- og samtidig inflatorisk-element ind i verdensøkonomien. En sådan konjunktursituation er langt fra nogen god udgangsposition for gennemførelse af den omstilling mellem betalingsbalance- og hjemmemarkedserhverv, der i en årrække har været et hovedproblem i dansk økonomi. Hertil kommer, at de kraftige løn- og prisstigninger, der er sket i den forløbne del af 1974, har svækket Danmarks internationale konkurrenceevne. Formandskabet mener derfor, at hvis ledighedsproblemets omfang og varighed skal begrænses, er det nødvendigt, at der gennemføres en indkomstpolitisk løsning. Et sådant indgreb vil forbedre Danmarks internationale konkurrenceevne og herved skabe basis for begrænsede lempelser i den generelle økonomiske politik.

I den følgende tabel er vist, hvordan Formandskabet skønner, at stigningen i de enkelte efterspørgselskomponenter vil udvikle sig i 1974 og 1975, hvis der ikke sker politiske indgreb af nogen art.

Det må bemærkes, at 1975-tallene i tabellen er skønnede før skattereformen og de off. besparelser blev vedtaget i Folketinget. Derudover er det forudsat, at der i overensstemmelse med boligforliget vil blive påbegyndt 40.000 boliger i 1975.

Hovedposter på forsyningsbalancen

Pct.'vis ændring i forhold til året før	Realstigning 1973	1974	1975	Prisstigning 1973	1974	1975
Privat forbrug	4,3	¼	3	8,8	14½	10
Boligbyggeri	12,5	÷20	÷15	19,0	30	14
Erhvervsinvesteringer [1])	13,6	1	÷ 6	8,7	16½	11
Off. køb af varer og tjenester	1,8	2½	5	10,9	17	14
Indenlandsk efterspørgsel i alt	7,3	÷ ½	1	9,8	16¼	11½

1. Inclusive reparation og vedligeholdelse.

I 1975 forventer Formandskabet, at underskuddet på betalingsbalancens løbende poster vil blive ca. 5 mia kr., hvoraf renterne på den oparbejdede udlandsgæld tegner sig for en betragtelig del, nemlig op imod 1,5 mia kr.

Forbrugerprisstigningerne vil sandsynligvis fortsat bevæge sig på et relativt højt niveau. Stigningstakten for 1975 er anslået til ca. 10 pct. mod 15 pct. i 1974. Med hensyn til udviklingen i industriarbejdernes timefortjeneste skønnes, at overenskomststigninger og lønglidning tilsammen kun vil udgøre 3 pct. fra 1974 til 1975. Dertil kommer 4 eller 5 dyrtidsportioner, således at lønniveauet for 1975 i gennemsnit vil ligge 15–17 pct. over niveauet for 1974. Dette er væsentlig mindre end den stigningstakt, der fandt sted fra 1973 til 1974, hvor tallet var ca. 25 pct.

Hvis der ikke sker politiske indgreb for at sikre beskæftigelsen, forudsiger rapporten, at den gennemsnitlige arbejdsløshedsprocent i 1975 vil blive omkring 6 pct. imod 5 pct. i 1974. Selv om det lykkes at etablere en effektiv indkomstpolitik til forbedring af konkurrenceevnen, forventes det ikke at kunne undgås, at arbejdsløsheden frem til sommeren 1975 vil ligge på et niveau, som man ikke har kendt siden slutningen af 1950'erne.

Den 20. september vedtog et flertal i Folketinget, at der i 1975 skal foretages skattelettelser af en størrelsesorden på 7 mia kr. Skattenedskæringerne skal ske dels ved en forhøjelse af bundfradraget til 9.000 kr., dels ved en nedsættelse af procenterne i udskrivningsskalaen til staten. Med en samlet udskrivningsprocent på 90 skal indkomstbeløb på op til 50.000 i skattepligtig indkomst i 1975 betale 14,4 pct. i statsskat, af beløb mellem 50.000 og 90.000 skal betales 28,8 pct., og over 90.000 er satsen 39,6 pct.

Skattelettelserne skal finansieres ved besparelser på de offentlige udgifter på 7 mia kr. i 1975 priser i finansåret 1975/76. Besparelserne er blandt andet foreslået hentet ved en generel begrænsning af de rammebelagte statsudgifter med 3,4 pct., begrænsning af udgifterne til statslige bygge- og anlægsarbejder, begrænsning af børnetilskuddene, nedskæring af medicintilskuddene og ophævelse af tilskuddet til nedbringelse af prisen på visse mejerivarer.

Skattereformen og besparelserne på de off. budgetter kan stort set forventes at få en neutral effekt på betalingsbalance- og beskæftigelsessituationen

i 1975. Der vil dog ske visse ændringer i ovennævnte tabel, der som nævnt var udarbejdet under den forudsætning, at der ingen politiske indgreb blev foretaget. Således kan det private reale forbrug i 1975 nu forventes at få en større stigning end 3 pct., hvorimod den reale stigning i off. køb af varer og tjenester i 1975 vil blive mindre end 5 pct.

Udenrigshandel og betalingsbalance

Den foreløbige opgørelse for handelsbalancen i august viser et underskud på godt 1 mia kr. Dette er ca. 350 mill. kr. mindre end det gennemsnitlige handelsbalanceunderskud i de 7 foregående måneder. Bag det moderate underskud ligger først og fremmest en kraftig stigning i industrieksporten. Denne er fra august 1973 til august 1974 steget med 54,6 pct. i løbende priser. Samtidig er stigningstakten i importen faldet i de seneste måneder. I de fire første måneder af indeværende år var importen således godt 50 pct. større end i samme tidsrum året før, mens det tilsvarende tal for perioden maj-august 1974 kun var ca. 28 pct.

I de 8 første måneder af 1974 har det samlede underskud været 10,7 mia kr. mod 6,4 mia kr. i den tilsvarende periode af 1973. Importen er i månederne januar til august steget med 38 pct. i forhold til 1973, mens eksporten er 30 pct. højere. Den kraftige importstigning hidrører først og fremmest fra gruppen »brændselsstoffer m. m.«, der har haft en stigning på 157 pct. Importerede forbrugsvarer er steget med 21. pct. og maskiner og andet kapitaludstyr med 20 pct.

I den betragtede periode er landbrugseksporten (excl. EF's støtteordninger) steget med 15 pct. og industrieksporten med 40 pct. Inden for industrivarerne viser eksporten af kemiske artikler en stigning på ca. 60 pct., hvorimod tekstilvarer og møbler har en moderat vækst på ca. 17 pct.

Handelsbalancen

	Import		*Eksport*		*Merimport*	
	1973	1974	1973	1974	1973	1974
Januar	3.891	5.269	2.585	3.243	1.306	2.026
Februar	3.305	5.026	2.939	3.864	366	1.162
Marts	3.505	5.388	2.986	4.171	519	1.217
April	3.389	5.514	2.584	3.766	805	1.748
Maj	4.342	5.199	3.117	4.040	1.205	1.159
Juni	3.642	4.595	2.961	3.799	681	796
Juli	3.388	4.759	2.824	3.362	564	1.397
August	3.702	4.743*	2.661	3.734*	1.041	1.009*
September	3.745		3.679		72	
Oktober	4.694		3.624		1.070	
November	4.546		3.314		1.232	
December	4.305		3.670		635	
I alt	46.454		36.944		9.510	

* Foreløbige tal.

Underskuddet på betalingsbalancens løbende poster i 2. kvartal 1974 beløber sig til knap 2 mia kr. Dermed andrager underskuddet for 1. halvår ca. 5,2 mia kr.

Underskuddet på de løbende poster er blevet finansieret ved en nettokapitalimport på 3.631 mill. kr. og en forringelse i valutareserverne på 1.574 mill. kr. Af nettokapitalimporten bidrog den off. sektor med 457 mill. kr., mens de resterende 3.174 mill. kr. hidrørte fra den private sektor. Den registrerede private nettokapitalimport (finanslån, kommercielle lån, koncernlån, direkte udenlandske investeringer m. m.) beløb sig til 2.630 mill. kr., og den ikke registrerede nettokapitalimport var 544 mill. kr.

I de 2 sidste kvartaler af 1974 kan der forventes et underskud på betalingsbalancen på tilsammen ca. 2 mia kr., således at underskuddet i alt vil blive ca. 7 mia kr. i 1974.

Penge- og kreditforholdene

Siden slutningen af august har Nationalbanken gennemført bestemmelser, der i fremtiden vil få betydning for den indenlandske kreditgivning, den udenlandske lånefinansiering og finansieringen af den fremtidige eksport fra Danmark.

Den 26. august blev det ved et møde mellem Nationalbanken og pengeinstitutterne bestemt, at udlånsloftet hæves med 3 pct., svarende til at pengeinstitutterne får mulighed for at udvide deres kreditbevillinger med godt 2 mia kr. til i alt ca. 77 mia kr. Lempelsen var ventet som et forsøg på at modvirke den tiltagende arbejdsløshed. Samtidig blev det bestemt, at valutahandlerne i fremtiden får adgang til at have et negativt forretningsmæssigt nettomellemværende med udlandet i forbindelse med optagelse af lån og kreditter i fremmed valuta til en kvote af 400 mill. kr. Kvoten var før 250 mill. kr.

Med virkning fra den 13. september har Nationalbanken lempet bestemmelserne om optagelse af de såkaldte finanslån. Ændringerne består blandt andet i, at virksomheder i dag kan låne 20 mill. kr. om året mod tidligere 5 mill. Herudover kan lånebeløb til finansiering af udgifter til anlægsinvesteringer nu hjemføres 12 måneder før låntageren skal afholde de til lånebeløbet svarende udgifter. Endelig er der givet mulighed for, at finanslån i fremtiden kan sikres ved pant i den faste ejendom her i landet, hvis opførelse er finansieret ved låneoptagelsen. Derimod er der ikke sket ændringer i løbetiden for finanslånene, der fortsat skal have et minimum på 5 år. De ændringer, der her er sket i bestemmelserne om optagelse af udlandslån, må ses i relation til de problemer Danmark evt. kan få ved den fremtidige finansiering af underskuddet på betalingsbalancens løbende poster. I den resterende del af 1974 og i 1975 vil det fortsat være nødvendigt, at den private sektor står for en betydelig del af denne finansiering, og denne udvikling kan de her nævnte ændringer være medvirkende til at fremme.

I erkendelse af, at kreditbetingelserne i de seneste år er blevet en stadig vigtigere faktor i konkurrencen i den internationale samhandel, besluttede Danmarks Nationalbank og Danske Bankers Fællesrepræsentation ved et møde den 27. september at optage forhandlinger om etablering af et eksportkreditinstitut. Instituttet skal yde lån til finansiering af eksport på samme vilkår som eksportkreditinstitutterne i andre lande, dvs. lange, lavt forrentede lån. Midlerne tænkes fremskaffet dels ved lånoptagning i udlandet, dels ved at Nationalbanken indskyder kapital i instituttet. Mens et sådant organ bliver etableret, har Nationalbanken gennemført en række midlertidige lempelser i bankernes genbelåningsordning for eksportkreditter med en løbetid på over 2 år. De gennemførte lempelser vil medføre, at et 5-årigt lån, der afdrages regelmæssigt, vil reducere eksportørens gennemsnitlige renteudgifter fra ca. 10 1/2 til ca. 9 1/4 pct. p. a.

I de første otte måneder af 1974 var nettotilgangen af obligationer ca. 17 mia kr. i nominel værdi. Kursværdien kan opgøres til ca. 10,5 mia kr. I det første halve år af 1974 købte Nationalbanken obligationer til en kursværdi af ca. 2,7 mia kr. Opkøbene skete først og fremmest for at hindre, at de negative tendenser, der prægede obligationsmarkedet i årets første seks måneder, ikke skulle slå for kraftigt igennem og derved være medvirkende til, at nye parcelhusejere ikke var i stand til at klare de økonomiske forpligtelser.

Obligationsmarkedet har fra begyndelsen af august været præget af til tider kraftige kursstigninger. Den gennemsnitlige effektive obligationsrente var den 31. juli 17,68 pct., men var den 16. oktober faldet til 15,82 pct. Forventninger om en nedgang i obligationsudstedelsen, forventninger om stigende kurser, hvis der pr. 1. januar gives udlændinge fri adgang til at købe danske obligationer, og endelig indbetaling af den tvungne opsparing har været faktorer, der har influeret på udviklingen.

Modsat obligationsmarkedet har aktiemarkedet været kendetegnet ved fortsatte kursfald. Den generelle nedgangstendens i aktiekurserne, der har fundet sted i 1974, kan illustreres ved fondsbørsvekselllerernes aktieindeks. Indekset den 16. oktober var 76,51 mod ca. 105 ved årets begyndelse. De kraftige omkostningsstigninger med hertil hørende frygt for faldende indtjening i virksomhederne, de usikre internationale konjunkturudsigter og den økonomiske og politiske situation herhjemme har været medvirkende til de markante fald i aktiekurserne.

Det sidste halve års stagnation i ejendomshandler sammenholdt med den lave byggeaktivitet inden for parcel- og sommerhusområdet har medført, at udbuddet af pantebreve i de seneste måneder har været faldende. Samtidig har der været en stigende efterspørgsel, der dog især har været koncentreret omkring parcelhuspantebreve, der ligger inden for 75 pct. af handelsværdien.

Derimod er det i øjeblikket svært at finde købere til yderligt prioriterede pantebreve samt pantebreve i sommerhuse, ejerlejligheder og grunde.

I forbindelse med at statsafgiften på salg af fast ejendom bortfaldt den 1. oktober må det påregnes, at udbuddet af pantebreve for et kortere tidsrum vil stige. Dette skyldes, at mange ejendomshandler blev forhalet til 1. oktober. Forventningerne om dette merudbud har givet holdt mange pantebrevskøbere tilbage i de seneste måneder. Et resultat heraf har været, at pantebrevsrenten ikke har udvist det samme fald som den gennemsnitlige obligationsrente. Pantebrevsrenten er siden maj måned kun faldet med omkring 1 pct. fra et niveau på 19–20 1/2 pct. til et niveau på 18–19 1/2 pct., mens obligationsrenten er faldet med 1 3/4 pct. i samme periode. Dette medfører forventninger om, at når det føromtalte merudbud af pantebreve er blevet placeret, og der bagefter pr. 11. december 1974 kommer en termin, hvor efterspørgslen traditionelt stiger stærkt, vil pantebrevsrenten falde til et niveau, hvor afstanden til den gennemsnitlige obligationsrente atter er bragt i balance.

Priser, forbrug og investering

Månedsprisindekset er for august opgjort til 141,9. Dette er i forhold til august 1973 en stigning på 15,4 pct. Siden juni har den årlige stigningstakt ikke været under 15,0 pct., og hvis denne udvikling fortsætter frem til januar 1975, vil 3 dyrtidsportioner blive udløst med reguleringspristallet i januar.

Reguleringspristallet blev for juli opgjort til 138,2, ensbetydende med at 3 dyrtidsportioner kom til udløsning, mens der til næste regulering i januar henstår 2,2 point. Med en forudsat årlig stigningstakt på 15 pct. i månedsprisindekset vil januarreguleringstallet blive ca. 147,5, og 3 dyrtidsportioner vil blive udløst ved indeks 145.

Prisindeks

	Råvare-prisindeks		Engros-prisindeks		Forbruger-prisindeks		Måneds-prisindeks	
	1973	1974	1973	1974	1973	1974	1973	1974
	1968 = 100		1968 = 100		1964 = 100		jan. 1971 = 100	
Januar	135	237	129	163	169,8	194,2	114,2	130,5
Februar	135	250	132	164	171,6	194,8	115,1	131,1
Marts	136	250	133	168	172,6	196,5	115,9	132,5
April	141	247	135	168	174,9	199,8	117,3	135,1
Maj	151	245	139	168	177,1	202,4	119,2	137,4
Juni	157	245	144	170	178,5	205,9	120,0	138,1
Juli	163	250	144	172	179,7	208,4	120,9	139,2
August	157	249	142	172	180,8	209,6	121,6	139,9
September	154		142		182,7		122,9	141,9
Oktober	159		145		184,8		124,0	
November	180		148		187,9		126,7	
December	193		152		190,8		128,4	

Det sæsonkorrigerede detailomsætningsindeks i løbende priser har i de sidste måneder vist en meget moderat stigningstakt i forhold til 1973. Således er indekset for august opgjort til 180 mod 169 i august 1973, dvs. en stigning på kun 6,5 pct. Hvis de stedfundne prisstigninger i perioden tages i betragtning viser augusttallet et direkte fald i de omsatte mængder på 5,5 pct. De 3 hovedgrupper, der indgår i beregningen af detailomsætningen, har haft følgende tilbagegang i mængdeomsætningen fra august 1973: *Nærings- og nydelsesmidler* 41,6 %, *beklædning m. v.* 7,6 % og *andre forbrugsvarer* 14,4 %. Indbetaling af den tvungne opsparing og restskatterne i månederne september–november samt mange familiers usikre økonomiske vilkår p. g. a. beskæftigelsessituationen har givet været medvirkende til det lave augusttal.

Aktiviteten inden for byggesektoren er fortsat meget lav. I de 8 første måneder af 1974 er der blevet påbegyndt 51 pct. mindre antal parcelhuse end i de tilsvarende måneder af 1973. Tallet for etageejendomme viser et fald på 18 pct. I hele 1974 kan der forventes påbegyndt ca. 30.000 boligenheder mod 50.000 i 1973. I boligforliget, som blev indgået i juni mellem 6 af de politiske partier, stræbes der efter årlige påbegyndelser på 40.000 boligenheder, et tal det vil blive meget svært at nå i 1975. I august var der ca. 48.000 boligenheder under opførelse mod 66.400 i august sidste år.

Beskæftigelsessituationen

Nedgangen i boligbyggeriet har været væsentlig medvirkende til, at der i øjeblkket fnde

blikket findes en ledighedsprocent, der ikke har eksisteret siden slutningen af 1950'erne. Ledigheden har fra juli til august vist en markant stigning i forhold til det normale sæsonmæssige forløb, og tendensen har holdt sig ved de foretagne ugeopgørelser i september. Ved de seneste ugeopgørelser i august og september har ledigheden været mellem 4 og 5 gange større end på samme tid sidste år. Ved den sidste offentliggjorte ugeopgørelse den 11. september var 5,6 pct. af de arbejdsløshedsforsikrede uden arbejde. Dette svarer til ca. 47.000 personer. De 2 grupper, der er hårdest ramt, er arbejdsmænd og beskæftigede inden for byggefagene. Arbejdsmændene havde i september en arbejdsløshedsprocent på 6,8 mod 1,2 i samme uge sidste år. De tilsvarende tal for byggefagene var 8,3 pct. mod 0,6 pct. i 1973. Det høje ledighedsniveau i 1974 i sammenligning med 1973 kan også anskueliggøres ud fra den månedlige arbejdsformidlingsstatistik, der er baseret på indberetninger fra de offentlige arbejdsformidlingskontorer. I september 1973 blev der registreret 11.579 ubesatte pladser mod 1.399 i september i år.

24/10–1974

Svend Lundgren

Politisk kronik

UDLANDET

Juli 1974

1. – Argentinas præsident 1946–55 og siden okt. 1973, general Juan Domingo Peron, afgår ved døden i en alder af 78 år. Han efterfølges af sin hustru, den 43-årige Maria Estela (kaldet Isabel) Martinez de Peron, der samtidig med at Peron 23/9 73 blev valgt til præsident blev vicepræsident.

Efter at general Pinochet, lederen af 4 mands juntaen, der 11/9 73 tog magten i Chile, ved et dekret af 26/6 er blevet udnævnt til præsident (»øverste statschef«), træder regeringen tilbage. Pinochet fortsætter som leder af juntaen, og de øvrige 3 medlemmer bliver præsidentens stedfortrædere. – 10. Pinochets nye regering består af 17 medlemmer, heraf 3 civile, nemlig økonomi-, finans- og koordinationsministeren, og 14 høje officerer. 7 af ministrene havde sæde i den foregående regering. Ny er bl. a. general César Benavides Escobar, der bliver indenrigsminister, medens forsvarsministeren, general Oscar Bonilla, og udenrigsministeren, viceadmiral Patricio Carbajal Prado, beklædte andre poster i den afgåede regering. – 18. Juntaen er kommet i konflikt med partiet De kristelige demokrater, efter at dettes leder Patricio Aylwin har protesteret imod, at juntaen har lukket partiets radiostation. En talsmand for juntaen udtaler, at regeringen er rede til at tage alle nødvendige midler i brug for at få forbudet mod politisk virksomhed overholdt.

Befrielsesfronten i den ethiopiske provins Eritrea udsender i Rom en erklæring om, at Eritreas folk venter en virkelig politisk ændring og anerkendelse af realiteten i den kamp for uafhængighed, der er ført gennem de sidste 13 år. – 2. Ethiopiens væbnede styrker besætter bankerne i Addis Abeba. – 3. Efter et møde med De væbnede styrkers komité nedsætter kejser Haile Selassie en parlamentarisk kommission til at udarbejde en forfatningsændring, hvorefter ministerpræsidenten skal være ansvarlig over for parlamentet og ikke som hidtil over for kejseren. Endvidere dekreteres amnesti for alle politiske fanger. Forfatningsreformen kræves gennemført øjeblikkelig, og parlamentet skal derfor ikke hjemsendes på ferie. – Generalmajor Aman Andom (der er fra Eritrea), der har kritiseret regeringen, forfremmes til generalløjtnant og øverstkommanderende for de væbnede styrker i stedet for general Wolde Selassie Bereke. – 4. I en radioudsendelse meddeles, at kejseren har opfordret alle dem, som de væbnede styrker har krævet anholdt, til at melde sig (se 28/6) og at chefen for kejserens livgarde har erklæret, at garden er fuldt ud solidarisk med De væbnede styrkers bevægelse og godkender alle dens handlinger på betingelse af, at kejseren personlig forbliver ukrænkelig. – 9. De væbnede styrkers komité udsender en programerklæring. Foruden hurtig gennemførelse af en ny forfatning kræves bl. a. afskaffelse af forældede institutioner og sædvaner samt økonomiske reformer. – 13. meddeles at de væbnede styrker har fået fat i praktisk taget alle de ledende personligheder, som de ønsker at stille for retten. Deres antal opgives til 82. – 14. I en radioudsendelse meddeler de væbnede styrker, at de ikke vil vende tilbage til kasernerne før der er gennemført en fuldstændig udrensning i administrationen. – 16. Forsvarsminister, general Abiye Abebe, der er kejserens svigersøn, tilbageholdes af De væbnede styrkers komité. – 17. De væbnede styrkers komité arresterer guvernøren i Eritrea, general Debebe Haile Mariam, borgmesteren i Asmara og 5 andre embedsmænd, tager magten i provinshovedsta-

den og indfører udgangsforbud. – 22. Kejseren afskediger ministerpræsident Endalkatchew Makonnen og udnævner Mikhail Imru, hidtil minister for økonomiske og sociale anliggender, til ny ministerpræsident. – 24. De væbnede styrkers komité meddeler, at der vil blive skredet ind mod Makonnen, fordi han har sat sig imod anholdelse af nogle af sine slægtninge og stadig har modarbejdet komiteen.

2. – Cyperns præsident, ærkebiskop Makarios anklager i et brev til præsident Phaidon Ghizikis den græske militærregering for at have til hensigt at tage magten på Cypern og dræbe ham selv og kræver øjeblikkelig tilbagetrækning af de 650 græske officerer i den græsk-cypriotiske nationalgarde. – 15. I en radioudsendelse fra Nicosia meddeles, at nationalgarden har grebet ind for at standse indbyrdeskrigen mellem de græske cyprioter og er herre over situationen. Det understreges, at det drejer sig om et indre græsk-cypriotisk anliggende og ikke berører forholdet til det tyrkiske mindretal på øen. Nicos Sampson, bladudgiver og leder af Det progressive parti, tidl. EOKA-terrorist og som sådan dømt til døden i juni 1957, udråbes som præsident. – 16. Makarios, som den foregående dag i radioudsendelserne fra Nicosia var blevet erklæret død, taler i en hemmelig sender fra sin fødeby Paphos. Han erklærer, at kuppet er organiseret af den græske regering og beder stormagterne og alle venligtsindede stater om hjælp mod det græske diktatur. Med en helikopter føres han til den britiske base Akrotiri og derfra med et britisk militærfly til Malta og ankommer næste dag til London. Den tyrkiske regering anklager i en note til Storbritannien den græske militærjunta for at have organiseret og understøttet statskuppet i Cypern og opfordrer med henvisning til Londonoverenskomsten af 19/2 1959 om Cypern Storbritannien som garantimagt til fælles handling med Tyrkiet. I en pressekonference erklærer min. præs. Ecevit samme dag, at Tyrkiet ikke vil affinde sig med et fait accompli, men beskytte den tyrkiske befolkningsgruppes rettigheder. NATO's gen. sekr. Joseph Luns opfordrer Grækenland og Tyrkiet til den størst mulige tilbageholdenhed. – 17. meddeles officielt, at modstanden mod den nye cypriotiske regering er ophørt, og det understreges på ny, at det tyrkiske mindretal intet har at frygte. I London mødes Makarios med premiermin. Wilson og udenrigsmin. Callaghan, der bekræfter, at den britiske regering anerkender Makarios som Cyperns valgte og lovlige præsident og vil arbejde diplomatisk for hans genindsættelse. – 17.–18. I London har den tyrkiske min. præs. Ecevit samtaler med premiermin. Wilson og udenrigsmin. Callaghan. Til stede er også den amerikanske viceudenrigsmin. Joseph Sisco. Inden sin afrejse fra London meddeler Ecevit på en pressekonference, at græske fly har landsat forstærkninger til nationalgarden på Cypern. – 18. I NATO-rådet erklærer den græske repræsentant, at hans regering er rede til at lade de græske officerer i den græsk-cypriotiske nationalgarde afløse. Den flg. dag kræver Storbritannien og Tyrkiet i rådet, at de hjemkaldte officerer ikke må erstattes med andre. – 19. Sisco fortsætter sine mæglingsbestræbelser mellem Grækenland og Tyrkiet under besøg i Athen og Ankara. I New York taler ærkebiskop Makarios i FN's sikkerhedsråd og gentager anklagerne mod den græske regering og kravet om tilbagetrækning af de græske officerer i nationalgarden. Den britiske regering opfordrer Grækenland til straks at sende repræsentanter til London for at forhandle om dette spørgsmål. – 20. Tyrkiet landsætter betydelige troppestyrker i nærheden af havnebyen Kyrenia på Cyperns nordkyst og nedkaster faldskærmssoldater i bjergegnene mellem Kyrenia og hovedstaden Nicosia. Under kampe med nationalgarden erobrer tyrkerne en korridor mellem Kyrenia og det tyrkiske kvarter i det nordlige Nicosia. Den græske regering erklærer, at den tyrkiske invasion er en klar krænkelse af internationale traktater vedr. Cypern, og Grækenland mobiliserer. FN's sikkerhedsråd vedtager enst. en resolution, der kræver standsning af krigshandlingerne på Cypern og fjernelse af alle udenlandske militære styrker, som ikke befinder sig på øen i henh. til internationale aftaler. Endvidere opfordres Storbritannien, Grækenland og Tyrkiet til ufortøvet at optage forhandlinger om genoprettelse af freden og den forfatningsmæssige regering i Cypern, og alle parter opfordres til samarbejde med FN's fredsbevarende styrke i Cypern (UNFICYP). – 21. Den græske regering truer Tyrkiet med krigserklæring, hvis kampene på Cypern ikke standses inden 48 timer. Senere samme dag accepterer

Grækenland såvel som Tyrkiet og den græsk-cypriotiske nationalgarde FN's krav om våbenstilstand, og våbenstilstanden træder i kraft 22/7 kl. 1600 GMT. – 22. Min. præs. Ecevit erklærer, at interventionen i Cypern har nået sine mål på meget kort tid: ingen vil mere være i stand til at antaste de tyrkiske cyprioters rettigheder. Ved våbenstilstandens ikrafttræden har tyrkerne erobret Kyrenia og kontrollerer vejen der forbinder Kyrenia og Nicosia, og de har sat sig fast i det tyrkiske kvarter i Nicosia. Under de to dages militære operationer har det tyrkiske luftvåben kraftigt understøttet landtropperne og bombet græsk-cypriotiske stillinger. Mange steder på øen meldes om kampe mellem græske og tyrkiske cyprioter, og tyrkiske flygtninge har søgt tilflugt i de britiske baser Dhekelia og Akrotiri. Også mange græske cyprioter er flygtet for de fremtrængende tyrkiske styrker i nord. – Gen.-sekr. Waldheim anmoder i sikkerhedsrådet alle stater, som har afgivet kontingenter til UNFICYP, om forstærkninger, da den nuv. styrke, ca. 2.300 mand fra Storbritannien, Østrig, Canada, Danmark, Finland, Irland og Sverige, ikke er tilstrækkelig til effektivt at kontrollere, at våbenstilstanden overholdes. Som følge af denne appel påtager de nævnte stater sig at sende yderligere ca. 1.400 mand. NATO-rådet udtrykker forventning om, at våbenstilstanden må føre til snarlig genoprettelse af freden og den forfatningsmæssige ordning i Cypern. Udenrigsmin. Callaghan oplyser i underhuset, at den tyrkiske ministerpræsident og den græske udenrigsminister har erklæret sig rede til sammen med Storbritannien at deltage i forhandlinger om Cypern i Genève. En talsmand for det amerikanske udenrigsministerium udtaler, at våbenstilstanden i Cypern er et resultat af forslag, som udenrigsmin. Kissinger 21/7 fremsatte over for den britiske og den græske regering, og som de to regeringer samme dag havde accepteret. Ærkebiskop Makarios har i Washington en samtale med Kissinger (ny samtale 29/7). – 23. Samtidig med det græske militærstyres fald træder også Cyperns præsident Nicos Sampson tilbage. I overensst. med forfatningen, der bestemmer, at parlamentets formand i præsidentens fraværelse skal udøve dennes funktioner, indsættes Glafkos Klerides (54) som midlertidig præsident og danner 8/8 ministerium med sig selv som udenrigs-, forsvars- og indenrigsminister. – 24. Klerides udtaler til pressen, at han betragter sig selv som midl. præsident, men han mener ikke, det ville være godt, om Makarios vendte tilbage under de nuv. omstændigheder; det skal Cyperns befolkning afgøre. – 25. Forhandlingerne mellem garantimagterne Storbritannien, Grækenland og Tyrkiet indledes i Genève under forsæde af udenrigsmin. Callaghan. Grækenland er repræsenteret ved den nye udenrigsmin. Mavros og Tyrkiet ved udenrigsmin Turan Günes. – Klerides erklærer, at den cypriotiske regering med alle midler vil modsætte sig en deling af Cypern. – 26. Klerides forcholder Tyrkiet, at det siden våbenstilstandens ikrafttræden har landsat nye tropper på Cypern og udvidet det besatte område. 27/7 meddeler Klerides, at invasionstropperne foreløbig har standset deres fremrykning, men allerede næste dag melder Cyperns radio om udvidelse af korridoren mellem Kyrenia og Nicosia. – 28. Præs. Ecevit går i en udtalelse til pressen ind for autonom forvaltning for tyrkiske og græske cyprioter; efter de sidste begivenheder kan de tyrkiske cyprioter ikke længere leve under græsk-cypriotisk forvaltning. – 29. Lederen af det tyrkiske mindretal i Cypern, vicepræsident Rauf Denktash truer med, at den tyrkiske hær kan foretage en ny militær aktion, dersom de græske cyprioter ikke holder op med at besætte tyrkisk-cypriotiske landsbyer og intimidere befolkningen. Min. præs. Ecevit erklærer, at Tyrkiet ikke er parat til øjeblikkelig tilbagetrækning af sine tropper på Cypern, men tværtimod fastholder sin ret til at føre yderligere mandskab og materiel til øen. Han er imidlertid villig til i Genève at indgå en aftale om gradvis tilbagetrækning på et belejligt tidspunkt. – Den sovjetiske delegation foreslår i sikkerhedsrådet en resolution om tilbagetrækning af alle udenlandske tropper fra Cypern. Endvidere foreslås, at sikkerhedsrådet skal sende en kontrolkommission til øen, og at den retmæssige cypriotiske regering skal deltage i Cypern-konferencen i Genève. – 30. Efter hårde forhandlinger er der på tremagtskonferencen i Genève opnået enighed om en våbenhvileaftale, der fastfryser de eksisterende militære stillinger. Ved grænsen af det tyrkiske brohoved i nord skal der oprettes en sikkerhedszone, der kun må betrædes af UNFICYP. De tyrkiske enklaver, der er besat af græske eller græsk-cypriotiske styr-

ker, skal rømmes og stilles under FN-styrkens beskyttelse, og der stilles en etapevis reduktion af tropper og krigsmateriel i udsigt. Endvidere er det bestemt, at nye forhandlinger mellem de tre garantimagter og med deltagelse af både græske og tyrkiske cyprioter skal begynde i Genève 8.8.

Statsmin. Oláfur Johannesson indgiver den islandske regerings afskedsbegæring (se 30/6), men fortsætter som forretningsministerium til ny regering er dannet. – 5. Præsident Kristján Eldjarn anmoder Selvstændighedspartiets leder Geír Hallgrimsson om at danne ny regering.

4. – Efter det nordirske magtdelingsstyres sammenbrud med Brian Faulkners og hans unionistkollegers tilbagetræden 28/5 (se 13/5) offentliggør den britiske regering en hvidbog, hvorefter den nordirske befolkning skal vælge en forsamling med den opgave at udarbejde forslag til en ny forfatning for Nordirland, som kan finde bredest mulig tilslutning hos såvel katolikker som protestanter. Det fremhæves, at flertallet ikke skal kunne påtvinge mindretallet sin vilje; på den anden side skal mindretallet ikke have absolut veto. Lovforslag i overensstemmelse med hvidbogen vedtages af parlamentet og ophøjes 17/7 til lov. Indtil videre styres Nordirland fortsat direkte fra London.

Den vesttyske forbundsmin. for økonomisk samarbejde Erhard Eppler træder tilbage, fordi han ikke vil tage medansvaret for, at der i forbindelse med de alm. sparebestræbelser også sker en nedskæring af udviklingshjælpen. Den ledige post overtages 8/7 af Egon Bahr, der var min. u. p. i Willy Brandts regering dec. 1972–maj 1974.

5. – Portugals ministerpræsident Palma Carlos (se 1/5) anmoder statsrådet (bestående af militærjuntaens 7 medl., 7 medl. fra De væbnede styrkers (MFA's) koordinationsudvalg og 7 fortjenstfulde borgere) om udvidede fuldmagter. Han ønsker desuden præsidentvalg inden for 3 måneder for at styrke præsidentens stilling, udarbejdelse af en provisorisk forfatning og udsættelse af valg til 1976, så at midterpartierne kan få mulighed for at organisere sig. – 9. Statsrådet er enedes om, at ministerpræsidenten skal have lov til at udpege sine ministre uden indblanding fra præsidentens side, men har i øvrigt afvist Palma Carlos' ønsker, og denne demissionerer derfor og får følgeskab af vicemin.præs. Francisco de Sá Carneiro, forsvarsmin., oberstlt. Mário Firmino Miguel, indenrigsmin. Joaquim Jorge Magalhaes Mota og min. for økonomisk koordination Vasco Vieira de Almeida. – 11. Præsident Spinola afskediger hele regeringen. – 12. Præsidenten udnævner oberst Vasco dos Santos Gonçalves (53), et fremtrædende medl. af MFA og medl. af koordinationsudvalget, til ny ministerpræsident. Det er en udbredt opfattelse, at Spinola havde ønsket oberstlt. Miguel som min. præs., men har måttet bøje sig for MFA's modstand herimod. – 17. Af den nye regerings 17 kabinetsministre er 7 officerer og 10 civile, 8 havde ikke sæde i Palma Carlos' regering. Miguel fortsætter som forsvarsminister, men Magalhaes Mota afgiver indenrigsministeriet til oberstlt. Manuel da Costa Bras og bliver minister uden portefølje. To andre vigtige poster besættes ligeledes med militære: arbejdsministeriet med kapt. José Ignacio da Costa Martins og informationsministeriet med major José Sanches Osorio. I det hele taget præges regeringen af yngre venstreorienterede officerer fra MFA, specielt kan nævnes de to majorer, Vitor Manuel Rodrigues Alves og Eduardo Augusto de Melo Antunes, der begge bliver minister u. p. Socialistlederen Mario Soares fortsætter som udenrigsminister og kommunistlederen Alvaro Cunhal som min. u. p. – 18. Præsident Spinola erklærer, at ethvert forsøg på at undergrave disciplinen af nationen vil blive betragtet som forræderi mod frihed og demokrati. Min. præs. Gonçalves opfordrer alle politiske partier og grupper til at indstille den indbyrdes kamp og i fællesskab arbejde for at sikre demokratiet. – 24. offentliggøres en forfatningslov, der anerkender folkenes ret til selvbestemmelse og fastslår, at denne anerkendelse eventuelt indebærer accept af de oversøiske territoriers uafhængighed; de gældende bestemmelser om, at de er en bestanddel af det nationale territorium, ophæves. – 27. Præs. Spinola erklærer i en radio- og TV-tale til nationen, at Portugal nu er rede til at begynde magtoverdragelsen til befolkningen i Guinea, Mozambique og Angola.

Lederen af Nationalpartiet i New Zealand, der siden valgnederlaget 25/11 72 har været

i opposition, den 62-årige fhv. premiermin. John Marshall træder tilbage som formand for partiet og leder af dets parlamentsgruppe. Til hans efterfølger vælges 9/7 den 53-årige Robert Muldoon, der i perioden 1967–72 var finansminister under Sir Keith Holyoake og John Marshall.

7. – Ved en delvis fornyelse af Japans overhus lider regeringspartiet, de liberale demokrater, et nederlag, medens socialister og navnlig kommunister går frem. Valget gælder godt halvdelen, nemlig 130 af i alt 252 pladser, og partistillingen i overhuset efter valget er: Det liberal-demokratiske parti 126 mod hidtil 134 mandater, Japans socialistiske parti 62 (59), buddhistpartiet Komeito 24 (23), Japans kommunistiske parti 20 (11), Demokratiske socialister 10 (11) andre partier 1 (0) og uafhængige 9 (6). (I det gamle overhus var på valgtidspunktet 8 pladser ubesatte). Da regeringen kan regne med støtte fra 1 eller 2 uafh., har den stadig et knebent flertal i overhuset. – 12. Som følge af regeringspartiets nederlag træder vicepremiermin. og leder af miljøadministrationen Takeo Miki tilbage og får 16/7 følgeskab af finansmin. Takeo Fukuda og lederen af generaldirektoratet for administrativ ledelse Shigeru Hori. Miki og Fukuda er leder af hver sin fraktion inden for det lib.–dem. parti, og begge erklærer ved deres tilbagetræden, at de vil arbejde for en reform af partiet, hvis nederlag de giver premiermin. Tanaka skylden for. Miki afløses i miljøadministrationen af Matsuhei Mori, der er medlem af Mikis fraktion, udenrigsmin. Masayoshi Ohira bliver finansminister, og til ny udenrigsminister udnævnes Toshio Kimura, medens Horis post overtages af Kichizo Hosoda. Både Kimura og Hosoda tilhører Fukudas fraktion.

8. – Østrigs hidtidige udenrigsminister Rudolf Kirchschläger indsættes i embedet som forbundspræsident (se 23/6). Til ny udenrigsminister i Bruno Kreiskys regering, der i øvrigt fortsætter uændret, er udnævnt Erich Bielka-Karltreu, tidl. ambassadør i Paris og ligesom sin forgænger som udenrigsminister uden tilknytning til noget politisk parti.

Ved underhusvalget i Canada (se 8/5) genvinder premiermin. Pierre Trudeaus liberale parti flertallet, som det mistede ved sidste ordinære valg (se 30/10 72), idet det får 141 af i alt 264 mandater mod 109 i 1972. De progressive konservative (PC) under Robert Stanfield får 95 (107) mandater, Nyt demokratisk parti (NDP) – socialdemokrater – 16 (31), Réal Caouette's kreditparti (Ralliement des Créditistes) i Quebec 11 (15) og uafhængige 1 (2). De liberale forøger deres repræsentation i 7 af Canada 10 provinser, i Ontario alene med 19 mandater på bekostning af PC og NDP; i Quebec vinder de 4 mandater fra Créditist'erne, i British Columbia ligeledes 4 mandater, i de atlantiske provinser 3 og i Saskatchewan 2. PC bevarer sin dominerende stilling i Alberta, hvor det ligesom i 1972 besætter alle 19 pladser. I de 3 prærieprovinser Manitoba, Saskatchewan og Alberta vinder det i alt 2 mandater og i Br. Columbia 5. Derimod har det mandattab i Ontario på 15 og i de atlantiske provinser på 5. 12/7 foreligger en næsten fuldstændig stemmeoptælling. Herefter har de liberale fået 42.9 pct. af de afgivne stemmer, PC 35.6, NDP 15.6, Créditist'erne 5 og andre 0.9 pct.

9. – Retsplejeudvalget i Repræsentanternes Hus offentliggør udskrifter af lydbånd med samtaler i Det hvide Hus om Watergate-affæren. De nye udskrifter er på mange punkter forskellige fra de udskrifter af de samme båndoptagelser, som præsident Nixon stillede til rådighed 30/4, og synes at vise, at præsidenten aktivt har deltaget i bestræbelserne for at tilsløre Det hvide Hus' forbindelse med affæren. – 13. Det særlige senatsudvalg, som under ledelse af Sam Ervin har foretaget indgående undersøgelser af Watergateaffæren, offentliggør sin endelige rapport, der fylder 2.217 sider, samt en række henstillinger med det formål at hindre lignende skandaler i fremtiden. – 24. USA's højesteret afsiger enstemmigt en kendelse, hvorefter præsident Nixon skal udlevere 64 båndoptagelser fra perioden 22/6 72–4/6 73, idet retten forkaster Nixons påstand om »executive privilege« og ret til at tilbageholde beviser i en kriminalsag. Nixons advokat i Watergate-sagen James St. Clair erklærer, at præsidenten straks vil gå i gang med at efterkomme ordren om øjeblikkelig udlevering af lydbåndene. (Dommer J. Sirica havde 20/5 afsagt en kendelse om, at Nixon inden 30/5 skulle udlevere de 64 båndoptagelser, en kendelse, som Nixon 24/5 havde anket til appeldomstolen i District of Columbia, men den særlige anklager i Watergate-sagen Leon Jaworski havde straks efter Nixons appel anmodet høje-

steret om at afsige kendelse om udlevering af lydbåndene). – 27.–30. – Retsplejeudvalget i Repræsentanternes Hus vedtager 3 indstillinger om rigsretssag mod præsident Nixon. Den første vedtages med 27 (21 dem. og 6 rep.) mod 11 rep. I dette afsnit anklages Nixon for på forskellig måde personlig eller gennem underordnede og agenter at have forsøgt at sinke og hindre retslig efterforskning af indbruddet i Watergatebygningen 17/6 72. Det andet afsnit vedtages 29/7 med 28 stemmer mod 10. Anklagen her gælder magtmisbrug. For det sidste afsnit, der anklager Nixon for at have vist foragt for kongressen ved at undlade at aflevere bevismateriale, stemmer kun 21 (19 dem. og 2 rep.), imod stemmer 17, nemlig 15 rep. og 2 sydstatsdemokrater.

Christopher Mayhew, Labour MP siden 1951 og marineminister i Wilsons første regering indtil februar 1966, da han trådte tilbage, udmelder sig af Arbejderpartiet og indmelder sig i den liberale gruppe i Underhuset, der herefter tæller 15 medlemmer. Mayhew, der er EF-tilhænger, begrunder dette skridt med partiets radikalisering og afhængighed af fagforeningerne.

21. – 250 officerer ved 3. armekorps i Saloniki med korpsets øverstkommanderende, generalløjtnant Ioannis Davos som talsmand opfordrer Tyrkiet til at standse sine fjendtlige handlinger på Cypern (se 2/7) og ikke benytte det græske regimes uansvarlige og forbryderiske politik som påskud. Endvidere opfordres præsident Phaidon Ghizikis og lederne af de væbnede styrker til at sammenkalde et »råd til nationens frelse«, bestående af præsidenten, lederne af de væbnede styrker, ekskong Konstantin, den tidl. ministerpræsident Konstantin Karamanlis samt repræsentanter for de to store politiske partier (Den nationalradikale Union og Centrumunionen) og de nye politiske tendenser i landet, og med Karamanlis som formand med fulde beføjelser som stats- og regeringschef. Officererne foreslår, at Karamanlis sammen med præsident Makarios af Cypern og major Karoussos, som de kalder afdøde general Grivas' retmæssige efterfølger, over for Storbritannien og Tyrkiet skal fremsætte forslag om en øjeblikkelig løsning af Cypernkrisen, og at der inden 6 mdr. skal afholdes frie valg i Grækenland, og de retter en appel til Grækenlands allierede, især USA, om at afbryde hjælpen til regimet i Athen. – 23. Den græske regering under Adamantios Androutsopoulos træder tilbage. Præsident Ghizikis tilkalder og rådfører sig med 9 af Grækenlands før 1967 ledende politikere, bl. a. den tidl. min. præs. Panayotis Kanellopoulos, den liberale centrumspolitiker George Mavros, der for 2 mdr. siden er løsladt fra koncentrationslejren på øen Yaros, og den tidl. udenrigsmin. Evangelos Averoff-Tossizza. I mødet deltager også forsvarschefen, general Gregorios Bonanos, og de tre værnschefer. Præsident Ghizikis anmoder Karamanlis, der som leder af Det national-radikale parti var Grækenlinds ministerpræsident 1955–63, om at vende tilbage fra Paris, hvor han har levet i frivilligt eksil siden november 1963. Han ankommer til Athen tidligt om morgenen 24/7 med fly stillet til rådighed af den franske præsident og modtager præs. Ghizikis' opfordring til at danne ny civil regering – 24. I en radiotale til nationen nævner Karamanlis som den nye regerings første opgave af al magt at forsvare Cyperns uafhængighed og suverænitet og som den næste at skabe et ægte og progressivt demokrati med plads for alle grækere. Han betoner, at overgangen fra diktatur til demokrati er vanskelig, og at der er behov for politisk modenhed. – 26. Den fuldstændige ministerliste viser, at regeringen består af medlemmer af Det national-radikale parti og Centrumunionen samt en række fagfolk uden for partierne. De kendteste navne i regeringen er foruden Karamanlis George Mavros, der bliver udenrigsminister, og Evangelos Averoff-Tossizza, der overtager forsvarsministeriet.

25. – Den internationale domstol, som 17/8 72 havde afsagt foreløbige kendelser i fiskeristriden mellem Island og Storbritannien og mellem Island og Vesttyskland og bekræftet dem 12/7 73, afsiger med 10 stemmer mod 4 en dom, som går ud på at Island ikke var berettiget til at udelukke britiske og vesttyske fiskere fra området mellem 12 miles grænsen og 50 miles grænsen. Islands udenrigsmin. Einar Agustsson udtaler, at domstolen er ude af takt med tiden, og erklærer at Island vil fastholde 50 miles grænsen, men fortsat overholde den midlertidige overenskomst med Storbritannien (se 13/11 73). Han tilføjer, at Island inden længe håber at indføre en fiskerigrænse på 200 sømil.

30. – Ved alm. valg til Rhodesias parlament besætter premiermin. Ian Smiths parti Rhodesiske Front samtlige de hvides 50 pladser, medens Den afrikanske nationale kongres (ANC) får 6 af afrikanernes 8 valgte medlemmer. De to andre tilfalder en uafhængig, der støtter ANC og Centrumspartiet. Valget blev udskrevet efter at ANC's centralkomité 2/6 enstemmigt havde forkastet regeringens nyeste forslag til overenskomst om forfatningen, som var udarbejdet efter hemmelige forhandlinger med ANC's præsident biskop Muzorewa.

August 1974

1. – Den nye græske regering (se 21/7) erklærer forfatningen af 1968 med tillæg for ugyldig og sætter forfatningen af 1/1 1952 i kraft med visse ændringer, således suspenderes dens bestemmelser om statsformen, indtil spørgsmålet om monarki eller republik kan afgøres ved folkeafstemning eller af et nyvalgt parlament. (I fortalen til forfatningsdekretet lover regeringen hurtig genoprettelse af et frit demokratisk liv, hvor folket har ansvaret for sin egen skæbne). Regeringen får ret til at regere ved dekreter, indtil der er valgt et parlament, og bemyndigelse til at lovgive med tilbagevirkende kraft for at redressere forseelser mod den personlige og politiske frihed begået siden kuppet i 1967. Fremtidig skal de ledende officerer i de væbnede styrker udpeges af de civile myndigheder efter at det nationale forsvarsråd har haft lejlighed til at udtale sig, mens hidtil forsvarsrådet alene har udpeget officererne. – 8. Der offentliggøres et nyt forfatningsdekret, som garanterer de almindelige borgerrettigheder og domstolenes uafhængighed. Ved et andet dekret overføres den øverstkommanderendes beføjelser til forsvarsrådet, der foruden den øverstkommanderende består af ministerpræsidenten, forsvarsministeren, udenrigsministeren og ministeren for koordinering og planlægning. – 14. Den græske regering meddeler, at min. præs. Karamanlis har beordret de græske styrker til at trække sig ud af NATO-alliancen. Som begrundelse anføres NATO's manglende evne til at hindre Tyrkiet i at provokere en konflikt mellem to allierede. Ligesom Frankrig, der i 1966 trak sig ud af forsvarssamarbejdet i NATO, forbliver Grækenland som medlem af alliancens politiske organisation. – 16. Min. præs. Karamanlis afslår en indbydelse fra præsident Ford til forhandlinger i Washington med den begrundelse, at den fortsatte Cypern-krise ikke tillader ham at forlade Grækenland. – 19. Forsvarschefen, general Gregorios Bonanos, og hærens øverste chef, generalløjtnant Andreas Galatsianos, erstattes af general Dionysios Arboutzis hhv. generalløjtnant Ioannis Davos (se 21/7).

De ethiopiske væbnede styrkers komité arresterer den tidligere ministerpræsident Endalkatchew Makonnen (se 1/7). – 3. Den nye min. præs. Mikhail Imru danner regering med Zewde Gebre Selassie som udenrigsminister. Imru erklærer, at regeringens hovedopgave er afskaffelse af den økonomiske ulighed og bebuder indførelse af en ny forfatning. – 7. Ifl. forfatningskommissionens forslag skal Ethiopien være et konstitutionelt monarki. Ministerpræsidenten skal vælges af parlamentet for en 4-årig periode, og han skal alene være ansvarlig over for parlamentet. Der indføres kvindelig arvefølge, og valgretsalderen sænkes til 18 år. – 16. De væbnede styrkers komité opløser kejserens kronråd (hans personlige rådgivere), kronretten og hans særlige generalstab. – 17. anholdes chefen for kejserens livgarde, oberstløjtnant Tafesse Lema. – 26. Kejserens palads – jubilæumspaladset, der blev opført i 1955 i anl. af 25-året for Haile Selassies tronbestigelse – nationaliseres. – 30. Wollo provinsen, hvor mer end 100.000 mennesker opgives at være døde af sult, erklæres for katastrofeområde, og det meddeles, at der vil blive indført undtagelsestilstand i provinsen. General Andom, der for nylig er blevet udnævnt til forsvarsminister, har lovet, at hjælpen til det ligeledes tørkeramte Eritrea vil blive forøget. Eritreas 34 medlemmer i parlamentet har nedlagt deres mandater som protest mod de skiftende ethiopiske regeringers politik over for provinsen og støttes af ca. 50 af deres parlamentskolleger.

5. – Præsident Nixon indrømmer i en erklæring, som oplæses af hans vicepressechef, at han har tilbageholdt oplysninger om Watergate-affæren og at han allerede 23/6 72, 6 dage efter indbruddet i demokraternes hovedkvarter i Watergate-bygningen, drøftede »situationens politiske aspekter« med sin

daværende stabschef R. H. Haldeman. (Samtalen med H. findes på et af de efter højesteretsdommen 24/7 udleverede bånd (se 9/7) og en udskrift offentliggøres samme dag). Præsidenten beklager dybt, at han har tilbageholdt og i nogle henseender givet vildledende oplysninger om sin deltagelse i forsøgene på at tilsløre affæren, men fastholder, at han, så snart han var klar over kendsgerningerne, insisterede på undersøgelse til bunds og retsforfølgning af de skyldige. Han slutter med at udtale sin overbevisning om, at hans rolle i sagen ikke retfærdiggør hans fjernelse fra præsidentembedet. Erklæringen bevirker imidlertid, at også de republikanske kongresmedlemmer, der hidtil har støttet Nixon, kræver hans tilbagetræden eller rigsretssag. – 7. Efter indbydelse indfinder Hugh Scott og John Rhodes, ledere af det republikanske parti i Senatet, hhv. Repræsentanternes Hus, samt senator Barry M. Goldwater, tidl. rep. præsidentkandiat, sig i Det hvide Hus, hvor de har en samtale med Nixon. Goldwater udtaler til pressen, at præsidenten ikke har taget beslutning om, hvorvidt han vil træde tilbage. Ifl. pressen har de tre rep. politikere indtrængende opfordret Nixon til at træde tilbage og underrettet ham om, at han under en rigsretssag ikke kan regne med tilstrækkelig støtte i Senatet til at undgå afsættelse. Også udenrigsmin. Kissinger har en samtale med Nixon. – 8. I en TV-tale til nationen meddeler Nixon, at han har besluttet at træde tilbage som USA's præsident, idet det er blevet klart for ham, at hans stilling i Kongressen er så svækket, at han ikke kan fuldende sin embedsperiode, hvad han havde ønsket. Han udtaler sin dybe beklagelse af den fortræd, der måtte være øvet under de begivenheder, der har ført til hans beslutning. Han indrømmer, at nogle af hans vurderinger har været forkerte, men siger, at han altid har været overbevist om, at de var i nationens interesse. – 9. Udenrigsmin. Kissinger modtager præsident Nixons demissionsbrev, og straks efter aflægger vicepræsident Gerald R. Ford (61) ed som USA's 38. præsident. – 12. I sin første tale til Kongressen kommer præsident Ford navnlig ind på spørgsmålet om bekæmpelse af inflationen, som han kalder USA's offentlige fjende nr. 1. Han erklærer, at præsident Nixons udenrigspolitik vil blive fortsat. – 20. Præsident Ford nominerer Nelson A. Rockefeller (sønnesøn af John D. Rockefeller, grundlæggeren af Standard Oil), guvernør i staten New York 1958–73, som USA's vicepræsident. Valget skal godkendes af både Senatet og Repræsentanternes Hus.

8. – Våbenstilstandskommissionen for Cypern, der består af tyrkiske, græske og britiske officerer og medlemmer af UNFICYP, undertegner i Nicosia en overenskomst om våbenstilstandliniens forløb og afgrænsningen af sikkerhedszonerne, og den græskcypriotiske nationalgarde begynder derefter at rømme de tyrkiske enklaver. I Genève åbnes Cypern-konferencens 2. afsnit om Cyperns fremtidige forfatning af de tre garantimagters udenrigsministre: Callaghan, Storbritannien, Mavros, Grækenland, og Günes, Tyrkiet. USA og USSR er repræsenteret ved observatører, og 9/8 inddrages også repræsentanterne for de græske og de tyrkiske cyprioter, hhv. fg. præsident Klerides og vicepræsident Rauf Denktash, Günes og Denktash indtager det standpunkt, at forfatningen af 1960 ikke har gyldighed mere og kræver deling af Cypern, således at 30 pct. af territoriet tilfalder den tyrkiske befolkningsgruppe.Videre kræver de selvstyre for hver af befolkningsgrupperne under en centralregering, hvis beføjelser indskrænkes til forsvars-, udenrigs- og finanspolitik. Planen afvises af Grækenland og de græske cyprioter. 12/8 fremlægger Storbritannien og Tyrkiet hver en plan om oprettelse af selvforvaltningskontorer i Cypern, men Klerides erklærer, at planerne er uantagelige. – 13. Min.præs. Ecevit meddeler efter et kabinetsmøde, at Tyrkiet har givet Grækenland en frist på 24 timer til at acceptere Tyrkiets forslag om Cyperns fremtidige forfatning. I Genève kræver Mavros og Klerides konferencen udsat 48 eller 36 timer, men dette afvises af Günes, og konferencen slutter uden resultat. – 14. De tyrkiske tropper i Cypern åbner en ny offensiv; fra korridoren mellem Kyrenia og Nicosia støder de frem mod vest og øst under stadig svagere modstand fra nationalgarden. Mod øst besætter de 15/8 havnebyen Famagusta og behersker dermed hele den nordøstlige del af øen, og mod vest erobrer de 16/8 Morphou og rykker videre frem mod Lefka. Der kæmpes også i Nicosia. Efter at sikkerhedsrådet har vedtaget nye resolutioner om standsning af kamphandlingerne og genoptagel-

se af forhandlingerne i Genève meddeler min.præs. Ecevit 16/8, at de tyrkiske tropper på Cypern har indstillet skydningen og erklærer, at der ved de militære operationer nu er skabt grundlag for en forbundsstat med to adskilte autonome regioner og forvaltninger, hvad Tyrkiet hele tiden har anset for den eneste mulige løsning. Trods våbenstilstanden skyder tyrkerne på nogle punkter deres stillinger yderligere frem, og fg. præs. Klerides udtaler 17/8, at de tyrkiske tropper har besat mere end 40 pct. af øen. En talsmand for den cypriotiske regering anslår 20/8 antallet af flygtninge til 200.000 (af en samlet befolkning på ca. 630.000). – 18. Ecevit siger i en tale i TV, at udarbejdelsen af en forfatning og sikring af de to befolkningsgruppers rettigheder er den vigtigste opgave på Cypern; efter gennemførelsen af en varig ordning vil de tyrkiske tropper – måske med undtagelse af en garantistyrke – kunne trækkes bort fra Cypern. – 19. USA's ambassadør i Cypern Rodger Davies skydes ned af græske cyprioter. Udenrigsmin. Kissinger udtaler, at USA anser det for nyttigt, om Tyrkiet ville vise mere fleksibilitet og hensyntagen til de græske problemer og erklærer, at USA tillægger det traditionelle venskab med Grækenland stor betydning og i alle forhandlinger vil gøre sin indflydelse gældende for at der tages hensyn til Grækenlands ære og værdighed. På den anden side forudsætter USA, at dets allierede, incl. Grækenland, i egen interesse deltager i det fælles forsvar. – Udenrigsmin. Günes udtaler til Time at de tyrkiske cyprioter, der udgør 18 pct. af befolkningen, har krav på 30–40 pct. af arealet, da de fleste af dem er bønder. Han erklærer, at Tyrkiet ikke ønsker nogen »dobbelt Enosis«. – 21. Den græske udenrigsmin. Mavros anbefaler et jugoslavisk forslag, hvorefter Cyperns forfatningsretlige status skal garanteres af de 5 permanente medlemmer af FN's sikkerhedsråd samt en blokfri stat, f. eks. Jugoslavien, idet han anser garantitraktaten af 1959 for helt utilstrækkelig. – 22. Sovjetunionen foreslår i en regeringserklæring, at der til løsning af Cypern-problemet indkaldes en international konference inden for FN's rammer med deltagelse af konfliktens parter og sikkerhedsrådets 15 medlemmer. Det siges videre, at det bør overvejes, om også andre, især blokfrie stater bør deltage. 26/8 meddeler den græske regering, at den principielt kan acceptere Sovjetunionens forslag, medens en talsmand for det amerikanske udenrigsministerium samme dag erklærer, at foreløbige overjelser går ud på, at det vil være nytteløst at danne et større forum. – 28. Fg. præsident Klerides udnævner Ioannis Christophides, der blev styrtet ved kuppet 15/7, til udenrigsminister på ny. – 31. Den græske min.præs. Karamanlis erklærer, at Tyrkiet tager fejl, hvis det tror, at det uden fare for sig selv og verdensfreden kan beholde, hvad det har tilrevet sig ved vold og list.

17. – Det indiske kongrespartis kandidat Fakhruddin Ali Ahmed vælges til Indiens præsident.

26. – I Algier underskriver Portugals udenrigsmin. Mario Soares og major Pedro Pires for det Afrikanske parti for Guinea – Bissaus og de Kapverdiske øers uafhængighed (PAIGC) en overenskomst, hvorefter Portugal 10/9 anerkender Guinea-Bissaus uafhængighed de jure. De portugisiske tropper skal inden 31/10 have rømmet området. Hvad ang. de Kapverdiske øer, som PAIGC kræver indlemmet i republikken Guinea-Bissau, anerkender Portugal øernes befolknings ret til selvbestemmelse og uafhængighed.

27. – Lederen af Selvstændighedspartiet (S) Geír Hallgrimsson (se 2/7) danner ny islandsk regering i koalition med Fremskridtspartiet (F). De to partier har tilsammen 42 af Altingets 60 medlemmer. Regeringen består foruden statsministeren af flg.: Udenrigsmin. Einar Agustsson (F), finansmin. Matthias Mathiesen (S), fiskerimin. Matthias Bjarnasson (S), justits- og handelsmin. Olafur Johannesson (F), landbrugs- og trafikmin. Halldor Sigurdsson (F), industri- og socialmin. Gunnar Thoroddsen (S) og undervisningsmin. Vilhjalmur Hjalmarsson (F). Olafur Johannesson og Einar Agustsson var hhv. stats- og justitsminister og udenrigsminister i den foregående regering. – 29. Statsmin. Hallgrimsson erklærer i Altinget, at regeringen straks vil træffe forberedelser til udvidelse af fiskerigrænsen til 200 sømil. Videre fremhæver han, at Islands sikkerhed hviler på medlemsskabet i NATO, og at den nye regering går ind for, at USA skal beholde Keflavik-basen. – 30. Den isl. krone devalueres med 17 pct. (oven i en devaluering i maj på 5 pct.). Inflationsraten opgøres

til 43 pct., og regeringen går straks i gang med inflationsbekæmpende foranstaltninger.

31. – New Zealands premier- og udenrigsminister Norman Kirk (se 8/12 72) afgår ved døden i en alder af 52 år.

September 1974

2. – Nogle hundrede studenter demonstrerer i Addis Abeba mod kejseren og råber: »Hæng kejseren«. – 3. De væbnede styrker meddeler, at studenter og lærere skal sendes på landet for at bidrage til virkeliggørelsen af udviklingsprogrammet, således at levestandarden der kan nærme sig til byområdernes. – 4. Der meldes om nye arrestationer i Addis Abeba, bl. a. af kejserens privatsekretær. Det menes, at praktisk taget ingen i kejserens omgivelser nu er på fri fod. Ministerpræsident Imru oplyser, at kejserens provinsslotte, der for nogen tid siden er overtaget af staten, vil blive indrettet til skoler, sygehuse og velfærdscentre. Kejserpaladset i Addis Abeba vil blive indrettet til regeringskontorer. – 6. Et bryggeri i kejserens private besiddelse er blevet nationaliseret. – 8. De væbnede styrker beskylder kejseren for korruption. – 9. Et tidligere medlem af kejserens nu opløste kronråd arresteres, hvorefter kun 2 af kronrådets medlemmer er på fri fod. – 12. De væbnede styrkers koordinationsudvalg afsætter den 82 årige kejser Haile Selassie og indsætter en provisorisk militæradministration med forsvarsmin., general Aman Andom som chef, medens den hidtidige ministerpræsident Imru bliver informationsminister. Forfatningen sættes ud af kraft, og parlamentets to kamre opløses. Ethiopien skal være et indskrænket monarki, og kronprins Asfa Wossen (58), der lever i Schweiz, opfordres til at vende tilbage for at blive kronet. Alle medlemmer af den kejserlige familie, som befinder sig i Ethiopien, arresteres af militæret, og de arresterede medlemmer af den gamle regering vil blive stillet for en krigsret. – 18. Fagforeninger og studenter demonstrerer mod militæret. – 22. Det meddeles, at militærregeringen vil nedsætte en kommission, som skal udarbejde udkast til en ny forfatning og forslag til planer for valg af en folkelig regering.

3. – Andreas Papandreou (søn af grundlæggeren af Centrumunionen), der for nylig er vendt tilbage til Grækenland efter at have levet i eksil siden militærkuppet i 1967, danner et nyt parti, Den panhellenske socialistiske bevægelse. – 19. Regeringen Karamanlis vedtager en ny valglov, hvorefter et parti, der ikke opnår 17 pct. af de afgivne gyldige stemmer, ikke bliver repræsenteret i parlamentet. – 20. Andreas Papandreou kritiserer 17 pct.-klausulen i valgloven og Karamanlis' plan om at afholde valg allerede i midten af november, idet de forskellige politiske retninger derved ikke får tid til at organisere sig. – 85 tidligere deputerede fra Centrumunionen (CU), der ved det sidste valg før kuppet i 1967 var Grækenlands største parti, vælger viceministerpræsident og udenrigsmin. Georgios Mavros til formand for partiet. – 23. Den græske regering har tilladt oprettelse af politiske partier og politisk virksomhed og har også samtidig tilladt partier, der tidligere er blevet forbudt. Herefter er Grækenlands kommunistiske parti (KKE) tilladt. Det er for tiden splittet i to grupper, der bekæmper hinanden: Florakis' moskvatro gruppe og den uortodokse kommunisme, der ledes af Drakopoulos. Før et parti kan genoptage eller optage sin virksomhed, skal det hos den øverste domstol deponere en erklæring om, at dets principper udelukker enhver handling i retning af voldelig overtagelse af magten og omstyrtning af frie demokratiske statsformer. Ved en anden lov genindføres foreningsfrihed og brevhemmeligheden. – 26. Fire medlemmer af den græske regering danner et socialdemokratisk parti. Det drejer sig om finansmin. Ioannis Pesmazoglou, min. for off. arb. Alexander Mangakis, min. for kultur og videnskab Konstantin Tsatsos og en statssekretær Konstantin Alavanos. – 28. Ministerpræsident Karamanlis starter en politisk bevægelse under navnet Nyt demokrati, som skal samle »erfarne, sunde og nye progressive politiske kræfter.«

5.–6. – Den portugisiske regering forhandler i Lusaka (Zambia) med FRELIMO og 7/9 underskrives en overenskomst om øjeblikkelig våbenstilstand og fuld uafhængighed for Mozambique 25/6 1975 (13 årsdagen for FRELIMO's oprettelse). Indtil da skal Mozambique administreres af en overgangsregering, hvor FRELIMO besætter de fleste mi-

nisterposter. Hermed har den portugisiske regering uden folkeafstemning eller valg accepteret FRELIMO's krav om alene at repræsentere befolkningen i Mozambique. Reaktionen blandt den hvide befolkning mod overenskomsten med FRELIMO fører til en opstand, hvorunder radiostationen i Lourenço Marques og andre bygninger besættes. Opstanden nedkæmpes af de portugisiske tropper i hårde kampe med mange døde og sårede. – 19. Overgangsregeringen i Mozambique udnævnes. Dens chef er Joaquim Chissano (38), der har ledet et FRELIMO-kontor i Dar-es-Salaam, og den består i øvrigt af 6 repræsentanter for FRELIMO og 3, der er udpeget af den portugisiske højkommissær, admiral Victor Crespo. FRELIMO besætter posterne som indenrigs-, justits-, økonomi-, informations- og undervisningsminister. Hverken lederen af FRELIMO Samora Machel eller hans stedfortræder Marcelino dos Santos er medlem af overgangsregeringen. – 22. Ministerpræs. Chissano erklærer, at FRELIMO aldrig har bekæmpet portugiserne eller den hvide race, men alene kolonialismen. Om forholdet til Sydafrika, siger han, at han ikke vil forsøge at provokere den sydafrikanske regering. Regeringen opfordrer alle de hvide, der er flygtet til udlandet, og som ikke føler sig skyldige, til at vende tilbage. (Uofficielt menes ca. 25.000 personer flygtet til udlandet i de sidste 2 uger). Samora Machel erklærer over for diplomater fra Skandinavien og Østlandene i Dar-es-Salaam, at Mozambique vil blive en etpartistat. – 27. Præsident Spinola meddeler, at der umiddelbart efter afslutningen af våbenstilstand i Angola vil blive dannet en provisorisk regering, som skal omfatte repræsentanter for alle politiske grupper i landet, hvor der er flere befrielsesbevægelser og også splittelse inden for de enkelte bevægelser. Den provisoriske koalitionsregering skal udarbejde en valglov og forberede valg til en forfatningsgivende forsamling inden okt. 1976. Regeringen skal også klarlægge Angolas fremtidige forhold til Portugal.

6. – New Zealands arbejderparti vælger den hidtidige finansmin. Wallace Rowling (46) til leder efter afdøde premiermin. Norman Kirk (se 31/8), og 10/9 danner Rowling ny regering, der stort set består af de samme personer som hidtil, men delvis på andre poster. Rowling selv overtager ligesom før ham Kirk udenrigsministeriet, og sundhedsmin. Robert Tizard bliver finansminister og tillige vicepremierminister i st. for Hugh Watt, der bliver i regeringen som min. for off. arb. og udvikling. Forsvarsmin. Arthur Faulkner bliver arbejdsminister og boligmin. Bill Fraser forsvarsminister.

8. – Præsident Gerald Ford beslutter at benåde sin forgænger Robert Nixon for alle forseelser, som han har eller måtte have begået mod USA. Fords pressesekretær Jerald terHorst meddeler, at han som protest mod benådningen vil træde tilbage, og Ford kommer ud for stærk kritik p. g. a. benådningen. – 12. Ford meddeler, at han ikke agter at benåde de anklagede i Watergate-sagen inden retssagerne mod dem er afsluttet. Retssagerne mod Haldeman, Erlichman og Mitchell samt tre andre skal begynde 30/9. – 16. Præsident Ford udsteder betinget amnesti for folk, der har unddraget sig militærtjenesten og desertører fra Vietnamkrigen. Betingelserne er, at vedkommende melder sig til myndighederne, aflægger en troskabsed over for USA og aftjener en længere civiltjeneste. Desertører og militærnægtere i Canada og Sverige afviser tilbuddet, og også de amerikanske veteranorganisationer går imod amnestitilbuddet, omend af modsat grund.

14. – Der opstår en regeringskrise i Tyrkiet. Anledningen er, at Det republikanske Folkepartis koalitionspartner, Det nationale Redningspartis leder, viceministerpræsident Necmettin Erbakan har meddelt, at hans parti er imod Ecevits planlagte rejse til Skandinavien, der skulle begynde 18/9, idet det p. g. a. Cypernkrisen finder tidspunktet ubelejligt. Ecevit, der har udpeget en af sine egne partifæller i regeringen til at fungere som regeringschef under rejsen og forbigået viceministerpræsidenten, antyder, at han vil danne en mindretalsregering. – 18. Ecevit demissionerer, og præsident Korutürk anmoder ham om at danne ny regering. (Ifl. den tyrkiske forfatning kan ministerpræsidenten kun udskrive valg, hvis han 3 gange i løbet af 3 mdr. har lidt nederlag i parlamentet, eller hvis der i parlamentet er flertal for udskrivning af valg). – 30. Præsident Korutürk anmoder lederen af Retfærdighedspartiet, den tidl. ministerpræsident Suleyman Demirel, om at forsøge at danne regering, efter at Ecevit har frasagt sig opgaven.

16. – NATO-hovedkvarteret i Bruxelles meddeler, at general Alexander Haig (49), der var Nixons og senere præsident Fords stabschef i Det hvide Hus, efter indstilling fra Ford er udnævnt til øverstkommanderende for NATO-styrkerne i Europa. I NATO-kredse, især i Holland, har der været nogen modstand mod udnævnelsen, da Haig betragtes som en mand uden særlig militær erfaring.

23. – Senator Edward Kennedy (42) meddeler, at han i 1976 ikke vil modtage opstilling hverken til præsident- eller vicepræsidentposten. Beslutningen, som han kalder fast, endelig og ubetinget, begrunder han med hensynet til familien.

24. – Præsident Ford har udnævnt USA's NATO-ambassadør Donald Rumsfeld til at koordinere arbejdet i Det hvide Hus. Rumsfeld får ikke titlen stabschef som hans forgængere Haldeman og Haig, og hans funktioner er heller ikke så omfattende; ikke alle tråde løber sammen i hans hånd.

26. – Egyptens præsident Sadat, der også har været regeringschef, tager en ny regering i ed, hvis chef er den hidtidige viceministerpræsident Abdel Aziz Hegazi.

28. – I Portugal bøjer præsident Spinola sig for pres fra venstrekræfterne og forbyder i sidste øjeblik en demonstration af »det tavse flertal«, som han selv 20/9 har opfordret til at vågne op og sætte sig til modværge mod venstreekstremisterne. – 29. Efter et møde i statsrådet udsendes et communique, hvori det bl. a. hedder, at der er truffet aftale om at styrke og sikre fortsættelsen af demokratiseringsprocessen i de væbnede styrkers bevægelses (MFA's) ånd. – 30. Præs. Spinola meddeler i en TV-udsendelse, at han træder tilbage, og militærjuntaen udpeger generalstabschefen Costa Gomes som hans efterfølger. I sin tale retter Spinola en stærk kritik mod sine officerskolleger i MFA og tilkendegiver, at de kaotiske tilstande efter hans opfattelse fører Portugal i retning af et nyt diktatur, denne gang et venstrediktatur, og nye former for slaveri, der forberedes under en falsk friheds banner. I sin første tale som præsident lover Costa Gomes, at Portugal vil fortsætte afviklingen af kolonistyret og vedstå sine forpligtelser over for NATO. Han opfordrer til ro og orden og til at arbejde hårdt for at sikre friheden og demokratiet. Efter præsidentskiftet foretages en udrensning af militærjuntaen. Foruden Spinola fjernes luftvåbengeneralerne Diego Neto og Carlos Galvão de Melo samt armégeneralen Jaime Silveiro Marques. Tilbage i juntaen er herefter foruden Costa Gomes kun marineofficererne José Baptiste Pinheiro de Azevado og Antonio Alva Rosa Coutinho. Uofficielt meldes, at forsvarsmin. Mario Firmino Miguel og informationsmin. Sanches Osoro, der begge går for at stå Spinola nær, er trådt tilbage. I øvrigt er der foretaget en række anholdelser for påståede planer om et fascistisk modkup. Det kommunistiske parti hilser præsidentskiftet som en sejr for de demokratiske kræfter, medens socialistlederen Soares siger, at præsidentskiftet er af alvorlig betydning.

DANMARK

Juli 1974

1. – Af en statistik i Kommunal Håndbog fremgår, at 32 pct. af de 5.105 medlemmer i kommunalbestyrelser og amtsråd er offentligt ansatte. I amtsrådene er procenten 42, i primærkommunerne 31. Samme steds er det gnstl. personaleforbrug i amter og kommuner opgjort til 53 heltidsansatte pr. 1000 indbyggere.

5. – Departementschef i kulturministeriet Henning Rohde (64) er udnævnt til chef for Det kgl. Teater og Kapel fra 1/7 1975, da direktør Peer Gregaard har ønsket at træde tilbage.

Sekretær i Dansk Metalarbejderforbund Erik Andersen (43) er af arbejdsmin. Johan Philipsen udpeget som direktør for arbejdstilsynet fra 1/8. E. A. er næstfmd. i radiorådet og tidligere soc.dem. folketingsmand.

8. – Lrs. Philip Ingerslev beskikkes som forsvarer for folketingsmand, advokat Mogens Glistrup (se 12/6).

10. – Skatteeksperten, professor. dr. jur. Thøger Nielsen indvilliger i at lade sig beskikke som forsvarer for Mogens Glistrup ved siden af lrs. Ingerslev (se 8/7). Beskikkelsen sker 31/7.

11. – Landbrugsmin. Niels Anker Kofoed vil i EF's ministerråd protestere mod de støtteordninger for gartnerierhvervet, som med EF-kommissionens billigelse er indført i Holland, Vesttyskland og Storbritannien, og som har bragt de danske gartnerier i en vanskelig situation. Fra erhvervets side hævdes, at et tilskud på omkr. 100 mkr. til de 6.000 danske drivhusgartnerier er nødvendigt, hvis de ikke skal lukke til efteråret. Ministeren vil forsøge at få de andre EF-lande til at opgive støtteordningerne, evt. at få indført en fælles EF-ordning.

16. – Efter møder i EF's ministerråd udsender landbrugsministeren en erklæring, hvori han beklager EF's negative holdning til hans forslag vedr. støtten til gartnerierhvervet. Han oplyser, at han herefter vil tage skridt til en dansk støtteordning (se 11/7).

I en redegørelse til folketingets politisk–økonomiske udvalg udtaler justitsmin. Nathalie Lind, at regeringen kan udskyde påbegyndelsen af udbetalingerne fra den sociale pensionsfond, der skulle starte i 1976, uden at det medfører erstatningsansvar for staten.

18. – Der opnås enighed mellem landbrugsministeren og Erhvervsrådet for Gartneri og Frugtavl om statsgaranti for lån til gartnerierne på indtil 100 mkr. i banker og sparekasser. Løbetiden bliver 10 år, og staten skal forpligte sig til at betale den del af renten, som ligger over 6½ pct. p. a.

Forsvarsmin. Erl. Brøndum beslutter, at der ikke, som det oprindelig var tanken, skal eksproprieres 600 ha landbrugsjord til et øvelsesområde ved Antvorskov kaserne ved Slagelse, men kun 170 ha, og herudover skal der lejes 140 ha skov. En del af uddannelsen, der skulle foregå på øvelsesområdet, skal henlægges til Jægerspris.

26. – Færøernes associeringsaftale med EF godkendes af EF's ministerråd.

29. – Ifl. invalideforsikringsretten blev der i finansåret 1973–74 givet 14.337 nye invalidepensioner mod 20.141 i 72–73.

30. – Den soc.dem. politiker Hans Hækkerup, MF 1945–68, justitsmin. 1953–64 og derefter indenrigsmin. til 1968, afgår ved døden i en alder af 66 år.

August 1974

2. – Den franske premiermin. Jacques Chirac afslutter et officielt besøg i Danmark, hvorunder han har drøftet en lang række problemer med statsmin. Hartling og andre ministre, bl. a. udenrigsmin. Guldberg og handels- og økonomimin. Nyboe Andersen. Under et besøg på Bornholm hos landbrugsmin. Niels Anker Kofoed erklærer Chirac, at der ikke er grund til ængstelse for, at Frankrigs nationale støtteforanstaltninger for landbruget gradvis skal føre til en underminering af den fælles landbrugspolitik i EF; disse foranstaltninger er midlertidige og vil ikke blev gentaget. Der er enighed mellem den danske og den franske regeringschef om, at valutasamarbejdet i EF skal videreføres, men at den økonomiske og finansielle ligevægt i de enkelte lande først må genoprettes. Over for statsmin. Hartling understreger Chirac Frankrigs interesse i, at det danske luftvåben anskaffer franske Mirage jagerfly.

3. – Under et privat besøg i København har forbundskansler Helmut Schmidt en tre timer lang samtale med statsmin. Hartling og handels- og økonomimin. Nyboe Andersen på Marienborg. Over for pressen udtaler Schmidt, at Hartling og han tolker premiermin. Chiracs udtalelser således, at Frankrig på lidt længere sigt vil vende tilbage til samarbejdet i den europæiske »valutaslange«; det er dog vigtigt, at dette først sker, når der ikke længere er risiko for, at Frankrig atter må træde ud. Han erklærer, at Danmark, hvis det skulle blive nødvendigt, vil kunne opnå statslån i Vesttyskland.

Af et notat fra finansmin. Anders Andersen til folketingets politisk–økonomiske udvalg fremgår det, at antallet af ansatte i den off. sektor i halvåret nov. 1973–apr. 1974 trods personaleloft og ansættelsesstop er steget med 19.000 mod 8.000 i det tilsvarende halvår 1972–73. Det samlede antal off. ansatte er herefter 737.000.

6. – KF's gruppefmd. Poul Schlüter drøfter med statsministeren en konservativ plan om foranstaltninger til begrænsning af arbejdsløsheden og afværgelse af den truende erhvervskrise. Foranstaltningerne omfatter et særligt investeringsfradrag for nyinvesteringer i tiden 1/10 74–1/4 76, en forbedring af afskrivningsmulighederne på maskinind-

køb og køb på bindende kontrakt, øgede muligheder for at opnå eksportkredit, ændr. af prisloven og afskaffelse af fastprissystemet ved off. licitationer og en indkomstpolitik, således at skattelettelser fra 1/1 75 træder i stedet for forhøjelser af pengeindkomsterne. Det økonomiske grundlag for skattelettelsen skal skabes ved en reel begrænsning af de off. udgifter med mindst 5 mia. kr. med virkning senest fra 1/4 75.

8. – På et bestyrelsesmøde i A-pressen besluttes det at standse dagbladet Sønderjyden i Sønderborg og lukke trykkeriet i Erritsø inden årets udgang. Sønderjyden skal dog videreføres som lokaludgave af Aktuelt. Som begrundelse anføres omkostningsstigninger, og det tilføjes, at lukningen er nødvendig for at sikre den fortsatte bestået af dagbladene Aktuelt, Ny Dag (Nakskov) og Bornholmeren (Rønne).

16. – Reguleringspristallet for juli er opgjort til 138,2 og udløser 3 dyrtidsportioner (ved indeks 130, 133 og 136). Økonomimin. Nyboe Anderstn udtaler, at uden den omkostningsdæmpende ydelse (se 8/2) ville der uden tvivl være blevet udløst en 4. portion ved indeks 139.

LO's skatteudvalg afgiver en delbetænkning om en skattereform med udgangspunkt i en momsforhøjelse på 5 pct. og en reduktion af statsindkomstskattens provenu med 10 mia. kr. Et hovedpunkt er, at indkomstskatten skal beregnes af bruttoindtægten, idet fradragene bortfalder og erstattes delvis af et fradrag i skatten på 4.300 kr. for hver skatteyder. Herved skal opnås, at de laveste indtægter får kompensation for momsforhøjelsen og herudover en lettelse i indkomstskatten. Bruttoindtægter op til 60.000 kr. vil efter forslaget i en kommune med landsgennemsnitligt skattetryk blive beskattet med 37 pct., de næste 20.000 kr. med 50 pct. og resten med 65 pct. Endelig betænkning vil foreligge til LO's kongres i 1975.

17. – Det soc.dem. dagblad Demokraten i Århus, der i 1971 ved omlægningen af A-pressen i øvrigt til en forretningsmæssig enhed overgik til et særligt aktieselskab, udsender sit sidste nummer, efter at det har vist sig umuligt at skaffe tilstrækkelig kapital fra LO til at fortsætte. Den soc.dem. dagspresse i Danmark består herefter af Aktuelt, Ny Dag og Bornholmeren (se 8/8).

19. – Regeringen indleder fortrolige drøftelser med S om skattereform og offentlige besparelser.

21. – Udlånsloftet for banker og sparekasser hæves med 2,3 mia. kr. eller ca. 3 pct. til ca. 78 mia. kr. Samtidig udvides adgangen til at optage lån i udlandet.

24. – S fremlægger en helhedsplan med partiets syn på indkomstpolitik, skattereform og besparelser i statens udgifter. Indkomstpolitikken skal omfatte alle former for indkomst, og der foreslås ens dyrtidsportioner for alle og økonomisk demokrati i en solidarisk og effektivt virkende form. En lettelse af indkomstskatten må indgå i en indkomstpolitisk løsning, og det er endvidere en forudsætning, at indkomstpolitikken forhandles med arbejdsmarkedets organisationer. Helhedsplanen regner med en momsforhøjelse på 5 pct., indgreb over for 0-indkomster og bedre skattekontrol, og der foreslås beskatning af pengeinstitutternes rentemarginer, skærpet kapitalvindingsafgift og på længere sigt produktionsafgifter til yderligere aflastning af indkomstskatten. M. h. t. besparelser må de statslige budgetter i de kommende 3 år ikke vokse med mere end hvad der svarer til pris- og lønstigningen. For at genskabe den fulde beskæftigelse foreslås bl. a. lempelse af kreditpolitikken, men samtidig skal der indføres mere effektiv styring af kapitalen. Og boligforligets aftale om 40.000 nye boliger om året må sikres gennemført.

26. – Til at afløse Københavns hospitalsborgmester Edel Saunte (S) vælger den soc.-dem. gruppe i borgerrepræsentationen og formændene for partiets 17 vælgerforeninger i Kbh. gruppens ordfører Niels Alsing Andersen.

30. – Tremandsudvalget om beskatning af 0-indkomster (se 23/5) afgiver betænkning. Et generelt indgreb i retning af at lægge privatforbruget til grund for beskatningen i alle tilfælde, hvor det overstiger årets skattepligtige indtægt, er efter udvalgets opfattelse uacceptabelt, da det vil føre til en gentagen indkomstbeskatning af den del af tidligere års opsparing, som forbruges i en sådan situation, og heller ikke andre indgreb synes mulige uden en meget vidtgående reform af skattesystemet. Fhv. finans-

min. Grünbaums lovforslag (se 28/2), der alene tager sigte på den del af indtægtsnedbringelserne, der skyldes afskrivningsreglerne m. v., vil efter de undersøgelser, udvalget har foretaget, kun berøre en lille del af de skatteydere, som må antages i særlig grad at have nedbragt indtægten, mens mange flere har nedbragt indtægten på andre måder, som forslaget ikke rammer. Udvalget kan derfor ikke anbefale, at lovforslaget vedtages i den foreliggende form, men udvalgets flertal har skitseret en anden udformning, hvorved man har søgt at afhjælpe de væsentligste mangler ved forslaget.

September 1974

1. – Partiet Venstres 2 dages landsmøde slutter med genvalg af statsmin. Hartling og cand. polit. Henning Christophersen, MF, hhv. som formand og næstfmd.

Der er på mødet alm. tilfredshed med regeringen, selv om enkeltheder i dens skatte- og spareplaner møder kritik. Flere talere advarer mod valg og udtaler ønske om »det bredest mulige samarbejde over midten«. Statsministeren svarer, at det ikke er ham, men de andre, der taler om valg, og at der ikke er brug for nogen valgkamp. Regeringen må dog tage konsekvenserne, hvis den en dag ikke øjner mulighed for at gennemføre sin politik.

Økonomimin. Nyboe Andersen bebuder en halvering af inflationsraten, der nu er 15 pct., i 1975; i modsat fald vil det for alvor gå ud over beskæftigelsen.

Partisekretær Kurt Sørensen oplyser på landsmødet, at flere års stærk nedgang i partiets medlemstal er afløst af fremgang. Der har i 1974 været en tilgang, som har opvejet tilbagegangen på 1.600 i 1973. Ved årsskiftet havde partiet 112.577 medlemmer og var dermed det parti, der forholdsvis havde flest organiserede vælgere.

RV's politiske ordfører, den 35-årige cand. jur. Niels Helveg Petersen, nedlægger sit folketingsmandat pr. 1/10 for at tiltræde en stilling som den danske EF-kommissær Finn O. Gundelachs kabinetschef.

2. – Dansk Arbejdsgiverforening og LO må opgive at nå til enighed om en fælles henvendelse til regeringen. DA's formand Leif Hartwell udtaler, at man i DA ønskede at arbejdsmarkedets parter ved en fælles erklæring skulle sætte skub i skattereformen, så man vidste, hvor man stod, når der skal forhandles overenskomster.

5. – Ifl. Det økonomiske Råds formandskabs rapport til rådets møde 10/9 ville det samlede resultat af uændret gennemførelse af regeringens skattereform, besparelser og momsforhøjelse blive en forøgelse af ledighedsprocenten med ca. én oven i de ca. 6 pct., som må forventes i 1975, og en formindskelse af betalingsbalanceunderskuddet med ca. 1/2 mia. kr. Der peges på, at omkostningsniveauet i forhold til udlandet eventuelt kan reduceres gennem en effektiv indkomstpolitik, måske kombineret med en devaluering, som imidlertid vil have uheldige fordelingsmæssige virkninger, bl. a. i hens. til at skabe øget inflation på ejendomsmarkedet. V's politiske ordfører Henning Christophersen gør over for rapporten bl. a. gældende, at formandskabet ser bort fra, at regeringen under forhandlingerne om skattereformen har gjort det klart, at den ønsker ført en beskæftigelsesfremmende politik, f. eks. ved lempelse af kreditpolitikken. – Økonomimin. Nyboe Andersen udtaler til bladet Handel, at det forekommer ham naturligt, om regeringen blev repræsenteret i rådet på en rimelig måde. – 7. CD taler om unødig politiseren i rapporten og bebuder forslag om, at rådet enten afskaffes eller underlægges folketinget. – 10. På mødet i Det økonomiske Råd er der overvejende stemning mod en devaluering af kronen.

RV fremlægger et kompromisforslag med en nedsættelse af indkomstskatten på ca. 8,5 mia. kr., besparelser på 7,5 mia. kr. i 1975-priser (5,4 mia. kr. i 1973-priser) samt omlægning af visse off. udgifter på i alt 850 mkr., men ingen momsforhøjelse.

7.–8. – På Socialdemokratiets årsmøde erklærer partiets formand, fhv. statsmin. Anker Jørgensen, at sammenbruddet af forhandlingerne med regeringen ikke skyldes uenighed om detaljer i lovtekster eller nuancer, men et sammenstød mellem to vidt forskellige livsholdninger. Han opfordrer mødedeltagerne til at være forberedt på valg og får stærk tilslutning. Per Hækkerup opfordrer til nye forhandlinger, idet han spørger: Hvor tør regeringen forspilde muligheden for en indkomstpolitik? Mødet vedtager en udtalelse, hvori det bl. a. hedder, at S har i handling vist, at man vil tage

et ansvar. I de aktuelle forhandlinger har de strakt sig vidt, og de vil heller ikke i fremtiden sige nej til forhandling, men i den aktuelle situation er det den økonomiske helhedsplan (se 24/8), der er løsningen.

12. – I folketingets første møde efter sommerferien fremsætter finansmin. Anders Andersen forsl. om ændr. af l. om sømandsskat, som har til formål at tilpasse loven til regeringens skattereformforslag (se 8/5). Endvidere foreslås det særlige fradrag for søfolk, som sejler i udenrigsfart, forhøjet fra 450 kr. til 600 kr. om måneden. Finansministeren fremsætter endvidere forslag om at fastsætte udskrivningsprocenten for kalenderåret 1975 til 90, hvilket svarer til de forudsætninger, der er lagt til grund for provenuberegningerne i skattereformforslaget.

Boligmin. Johan Philipsen fremsætter forsl. om ændr. af l. om boligsikring (se 14/6), idet det har vist sig, at den omberegning af ydelsen, der skal finde sted pr. 1/10, vil medføre større nedgang i ydelserne end forudsat. Forslaget går ud på at mildne overgangen pr. 1/10 ved at sænke indkomstgrundlaget med 5 pct. og forhøje den nye boligsikringsydelse med 10 pct.

DKP fremsætte forsl. til beslutn. om ændringer i boligsikringsloven. 1. beh. 13/9 sammen med boligministerens lovforslag.

Regeringen og S opgiver efter langvarige forsøg at nå til enighed om en skatte- og udgiftsreform. En væsentlig årsag til at forhandlingerne strander, er S's beskæftigelsespolitiske oplæg, der betyder, at de går imod begrænsningen af bygge- og anlægsvirksomheden og kræver en rentesikringsordning for byggeriet og selektive kreditter til erhvervslivet.

DASF (Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejder Forbund) indleder en ugelang kongres. Forbundsformand Ejler Sønder bebuder store lønkrav ved de forestående overenskomstforhandlinger og siger, at overenskomstspørgsmålet skal løses gennem forhandlinger mellem arbejdsmarkedets parter og uden politiske indgreb. LO's formand Thomas Nielsen siger i sin tale ved kongressens åbning, at LO er parat til på en positiv måde at deltage i forhandlingerne om en eventuel indkomstpolitik. I sin tale til kongressen 16/9 siger fhv. statsmin. Anker Jørgensen, at en indkomstpolitisk løsning kun undtagelsesvis må anvendes, og hvis en sådan løsning kommer på tale, må økonomisk demokrati være en del af den. 17/9 vedtager kongressen et forslag fra Murerarbejdsmændenes Fagforening i Århus, hvorefter politiske bevillinger fra DASF fremtidig skal fordeles mellem arbejderpartierne i folketinget (S, SF og DKP) i forhold til deres mandattal. Hidtil har kun S fået støtte fra forbundet. Kongressen forkaster et forslag om, at forbundet skal arbejde for Danmarks udmeldelse af EF, men vedtager en udtalelse om, at fortsat medlemskab i EF bør tages op til vurdering, og Ejler Sønder, der i sin beretning havde en meget positiv omtale af EF, meddeler, at han vil henstille til regering og folketing, at der nedsættes et uvildigt udvalg, som skal undersøge fordele og ulemper ved dansk medlemskab såvel økonomisk som socialt og kulturelt. Kongressen vedtager med stort flertal, at forbundet for fremtiden skal hedde Specialarbejderforbundet i Danmark, forkortet SiD.

13. – Fkt. foretager 2. beh. af forsl. om ændr. af udskrivningsloven og forsl. om ændr. af forsk. lovbestemmelser om skattemæssige fradrag og særskilt beskatning af medhjælpende hustruer, begge fremsat 8/5. Ved afstemningen forkastes forslaget om afskaffelse af lønmodtagerfradraget på 2.000 kr. og det dermed sammenhængende forslag om en ekstra skattepligtig indtægt for selvstændige erhvervsdrivende på 2.000 kr. Ligeledes forkastes forslaget om, at kun 50 pct. af de første 4.000 kr. i renteudgifter skal være fradragsberettiget.

I folketingets politisk-økonomiske udvalg går V, CD og KrF i en fælles udtalelse ind for skattelettelser på 10 mia. kr., besparelser på 4,6 mia. 1973-kroner og forhøjelse af momssatsen fra 15 til 20 pct.

18. – De seks partier, V, RV, KF, CD, KrF og DR (der i fkt. er repræsenteret ved 84 af i alt 179 medl.), bliver enige om en skatte- og udgiftsreform m. m. Herefter sker der ingen momsforhøjelse, men finansieringen af en indkomstskattelettelse på 7 mia. kr. skal udelukkende ske ved besparelser på statens budget og takstforhøjelser. Desuden regnes der med, at kasseoverskuddet formindskes, så det kun bliver 2 mia. kr.

Forliget vedr. statsindkomstskatten indeholder flg. punkter: Personfradraget, der omdannes til et nedslag i skatten, sættes til

9.000 kr., for enlige pensionister dog 17.000 kr., lønmodtagerfradraget (2.000 kr.) bevares, det samme gælder rentefradragsretten, hvorimod hustrufradraget afskaffes. Af de første 50.000 kr.'s indkomst skal der betales 16 pct. i statsskat, af de næste 40.000 32 pct., og af resten 44 pct. Kildeskattens udskrivningsprocent nedsættes fra 91 til 90. Den samlede skat i en gennemsnitskommune bliver 38,8 pct. af de første 50.000 kr., 53,2 pct. af de næste 40.000 kr. og 64 pct. af resten.

Besparelserne, der er opnået enighed om, er opgjort til 6,7 mia. kr. i 1975-priser, ca. 5 mia. kr. i 1973-priser. I 1973-priser fordeler de sig således: Statslige bygge- og anlægsarbejder 820 mkr., rammebelagte udgifter 500 mkr., lovreserven 670 mkr., ungdomsydelse 200 mkr., begrænsning af børnetilskud 800 mkr., statsgaranterede lån til uddannelsessøgende i st. f. statslån 300 mrk., betalingsordning for Rigshospitalet 150 mkr., sygehusafgift på bilforsikringer 250 mkr., ændrede medicintilskud 90 mkr., yderligere besparelser i sundhedssektoren 160 mkr., frivillig udsættelse af folkepensionsalder 65 mkr., ophævelse af tilskud til nedsættelse af prisen på smør, ost og piskefløde 220 mkr., begrænsning af statsrefusion til folkebibliotekerne 30 mkr., forhøjet deltagerbetaling til hobbybetonet fritidsundervisning 15 mkr., begrænsning af undervisningsministeriets reserver 25 mkr., reviderede normeringskrav, ændrede klassekvotienter og øget produktivitet i den off. sektor 350 mkr., begrænsning af statens arealkøb til fritidsformål 12,5 mkr., forhøjelse af takster for Bornholmstrafikken 12,5 mkr., beskyttelsesrum i land- og mindre bebyggede områder 20 mkr., adgangsbegrænsning ved seminarierne 5 mkr., mere effektiv inddrivelse af børnebidrag 35 mkr., ændret statsrefusion og omlægning af trangsbestemte ydelser 25 mkr. og forhøjelse af jernbane- og posttakster 260 mkr.

Partierne er enige om, at der skal findes yderligere besparelser, bl. a. ved udskydelse af udbetalingerne fra den sociale pensionsfond, og at der skal gennemføres en afgift på lystbåde, ligesom en afgift på privat elforbrug skal overvejes. En sådan el-afgift på 5 øre pr. kWh anslås at ville kunne indbringe 400 mkr.

For at imødegå stigningen i ledigheden har partierne bl. a. aftalt, at investeringsrammerne for kommuner og amtskommuner med særlig høj ledighed øjeblikkelig kan lempes, og der tilstræbes en yderligere lempelse af kreditpolitikken. Regeringen skal i samråd med Nationalbanken og Realkreditrådet søge at komme frem til en lempelse af den gældende aftale om udmåling af realkreditlån for boligbyggeri igangsat efter 1/10 1974. Over tillægsbevillingsreserverne skal om fornødent gives bevillinger til specialarbejderskolerne og andre former for uddannelse på arbejdsmarkedet, og de statslige midler, der står til rådighed for Finansieringsinstituttet for Industri og Håndværk, kan øges, hvis der er særligt behov.

To dage forinden 6-parti forliget er forhandlinger, hvori foruden V, KF, CD, KrF og DR også FP deltog, brudt sammen på FP's krav om en skattefri bundgrænse på 19.000 kr. og på spørgsmålet om fradrag i skat eller indkomst. Glistrup udtaler efter sammenbruddet, at FP heller ikke er begejstret for en el-afgift på 10 øre pr. kWh eller for en momsforhøjelse.

19. – På malerforbundets kongres besluttes, at S ikke længere skal have monopol på forbundets økonomiske støtte. Ligesom murerforbundet og Specialarbejderforbundet i Danmark (se 12/9) vil nu også malerforbundet dele den økonomiske støtte forholdsmæssigt mellem S, SF og DKP.

20. – Ved 3. beh. af lovforslagene om ændr. af udskrivningsloven og af forsk. lovbestemmelser om skattemæssige fradrag og særskilt beskatning af medhjælpende hustruer vedtages en række ændringsforslag, som bringer lovforslagene i overensst. med 6-parti forliget af 18/9.

Allerede under forhandlingen om ændringsforslagene fremsættes der 3 dagsordensforslag, der udtaler mistillid til regeringen. Kjeld Olesens (S) dagsordensforslag begrunder mistilliden med, at regeringens politik ikke garanterer en effektiv bekæmpelse af den voksende arbejdsløshed og af erhvervslivets stagnation, og at regeringens spareplan indeholder forslag, der især rammer de økonomisk svage grupper. Dernæst fremsætter Glistrup (FP) forslag om, at fkt. skal udtale sin mistillid til regeringen, fordi den klart har begået løftebrud ved at svigte sit tilsagn om at sætte sin eksistens ind på at opnå indkomstskattelettelser i 1975 på omkring 10 mia. kr. overensstemmende med herom indgået aftale, og fordi den har til-

rettelagt sommerens politiske virke på en sådan måde, at arbejdsmarkedets forhold er forkludrede med den følge, at der forestår betydelig arbejdsløshed og store vanskeligheder for løsningen af overenskomstsituationen. Og endelig lyder et dagsordensforslag af Ømann (SF) kort, at fkt. udtaler mistillid til regeringen p. g. a. de forelagte skatte- og besparelsesforslag og regeringens manglende indsats i beskæftigelsessituationen. Da S ikke vil stemme for FP's dagsordensforslag og FP ikke for det socialdemokratiske, forkastes de begge med hhv. 112 stemmer mod 62 (S, SF og DKP) og 149 stemmer mod 27 (FP); for SF's forslag stemmer 62 (S, SF og DKP) medens 113 stemmer imod.

Under behandlingen af udskrivningslovforslaget som helhed fremsætter Knud Jespersen (DKP) det fjerde dagsordensforslag, hvorefter fkt. konstaterer, at partier repræsenterende et flertal har udtalt mistillid til regeringen, og opfordrer regeringen til at drage de parlamentariske konsekvenser heraf. Kjeld Olesen erklærer, at S kan stemme for dette forslag, og det samme anbefaler Glistrup, men Jens Erik Klausen, FP, meddeler, at de er nogle stykker i hans parti, som står fast på det, de blev valgt på, nemlig at de ønskede skattelettelser og besparelser på det offentliges budget, og som derfor ikke kan stemme for det kommunistiske forslag. Ved afstemningen, der efter begæring af Poul Schlüter foretages ved navneopråb, stemmer 4 FP-medlemmer, nemlig foruden Klausen, Jens Peder Bodart, Niels Vestergård Eriksen og Ingeborg Gjerding imod dagsordensforslaget, der forkastes med 90 stemmer (V, RV, KF, CD, KrF, DR, U, grønlænderen Rosing og de 4 FP) mod 85 (S, FP, SF og DKP). To færinger, republikaneren Erlendur Patursson og Johan Nielsen, der er medl. af den soc.dem. folketingsgruppe, stemmer ikke, og to (grønlænderen Lars Emil Johansen og soc.dem. Søgaard) er fraværende. Udskrivningslovforslaget vedtages derefter med 88 stemmer (forligspartierne samt Klausen, Vestergård Eriksen og Gjerding) mod 40 (FP, SF og DKP), medens 47 (S og Bodart, FP) undlader at stemme.

Endvidere færdigbehandler fkt. forsl. om ændr. af forsk. lovbestemmelser om skattemæssige fradrag og særskilt beskatning af medhjælpende hustruer, der vedtages med 88 stemmer mod 41, 48 undlader at stemme, forsl. om ændr. af 1. om sømandsskat, der vedtages enstemmigt (8 undlader at stemme) og forsl. til l. om udskrivningsprocenten for kalenderåret 1975, der vedtages med 128 stemmer mod 31, medens 11 (SF) undlader at stemme.

Fkt. færdigbehandler endelig det soc.dem. lovforslag om ændr. af ligningsloven vedr. beskatning af 0-indkomster (se 28/2). Efter at der uden afstemning er vedtaget nogle ændringsforslag i overensst. med skatteekspertudvalgets betænkning (se 30/8) – bl. a. skal beskatning af privatforbruget ikke i noget tilfælde kunne finde sted, når det er under 50.000 kr., modsat hvad der i visse tilfælde kunne ske efter det oprindelige lovforslag – vedtages det ændrede lovforslag med 103 stemmer (S, de fleste RV, CD, SF, KrF, DKP og DR) mod 28 (FP), medens 42 (V, KF og de radikale Gudme og Dagmar Andreasen) undlader at stemme.

EF-forliget om en generel forhøjelse af landbrugets mindstepriser med 5 pct. vil medføre en forhøjelse af fødevarepriserne i Danmark med 1,5 pct., hvilket svarer til en stigning i reguleringspristallet på 0,35 point. Landbrugets merindtægt bliver ca. 540 mkr., hvoraf 360 mkr. er en ekstra valutaindtægt for landet.

21.–22. – På Fremskridtspartiets stiftende landsmøde vedtages et udkast til vedtægter, der er udarbejdet af Mogens Glistrup, med 187 stemmer mod 112. Glistrup, der ikke ønsker at være partiformand, bliver med akklamation valgt til livsvarigt honorært medlem af hovedbestyrelsen, og til formand vælges den 37-årige ingeniør Ulrik Poulsen, Lønholt ved Fredensborg. Et medl. af FP's folketingsgruppe Finnur Erlandsson beder landsmødet tage stilling til, om det billiger eller misbilliger de 4 »udbryderes« afstemning i fkt. 20/9, men såvel Glistrup som gruppeformanden Palle Tillisch mener, at det er et spørgsmål, som hører hjemme i folketingsgruppen. Klausen, Vestergård Eriksen og Ingeborg Gjerding erklærer, at de bryder med partiet og vil søge ind i et andet parti.

23. – FP's repræsentant i folketingets præsidium Svend Bay udtaler til Morgenavisen Jyllands-Posten, at han ikke er i tvivl om, at Jens Erik Klausen har fået noget for at stemme imod den kommunistiske dagsorden. Klausen oplyser, at Bay har ringet ham op og sagt, at han er villig til at dementere

hvert ord, hvis Klausen bliver i FP. I radioavisen bekræfter Bay dette, men fastholder sin beskyldning for korruption.

25. – På et møde i det udenrigspolitiske nævn godkender et flertal efter en redegørelse af den fg. udenrigsminister, statsmin. Hartling, at Danmark i FN stemmer for forslaget om en EF-observatør. SF, DKP og DR går imod. Markedsudvalgets pålæg til udenrigsmin. Guldberg om at søge ansøgningen fra EF trukket tilbage er hermed bortfaldet.

Fra et meget langvarigt møde i FP's folketingsgruppe udsendes en erklæring, hvoraf det fremgår, at de 4 »udbrydere« fortsat er medlemmer af gruppen. Det hedder videre, at hele gruppen understreger ethvert folketingsmedlems grundlovssikrede ret til at stå frit i alle afstemninger, i særdeleshed i spørgsmål, der kan angå den nuværende regerings fald, samt i tilfælde af samvittighedsafgørelser. Da Svend Bays person er bragt så stærkt ind i drøftelserne, afstår han fra at stille op ved det kommende valg til folketingets præsidium.

27. – Mellem Nationalbanken og Danske Bankers Fællesrepræsentation er der truffet aftale om, at der skal oprettes et særligt organ, som skal lette finansieringen af langfristede eksportkreditter på vilkår, der nogenlunde svarer til en række andre landes. I afventen af instituttets etablering gennemfører Nationalbanken en række lempelser i bankens genbelåningsordning for eksportkreditter med en løbetid på over 2 år, som bevilges af bankerne f. o. m. 30/9. Bl.a. nedsættes belåningsrenten indtil videre fra 9 til 8 pct., endvidere vil det pengeinstitut, der yder eksportkreditten, efter ansøgning til Nationalbanken opnå dispensation fra udlånsloftet f. s. v. angår den del af kreditten, som Nationalbanken har givet tilsagn om at ville genbelåne.

28.–29. – På KF's landsrådsmøde vælges partiets gruppeformand i fkt. Poul Schlüter til ny landsformand efter Erik Haunstrup Clemmensen (se 25/1). Fhv. forsvarsmin. Knud Østergaard, der var indstillet til posten af de konservative i Nordjylland, tager sin kandidatur tilbage, og valget af Schlüter sker med akklamation. På mødet giver lrs. Kr. Mogensen udtryk for bekymring for partiets fremtid, Lembourn, MF, foreslår valg i enmandskredse, at fkt. ikke skal kunne opløses i valgperioden og at partier, der får gennemført en mistillidsdagsorden mod regeringen, skal påtage sig regeringsansvaret. Folketingsgruppens næstformand Ib Stetter opfordrer statsministeren til at overveje at optage andre partier i regeringen. – Statsmin. Hartling afviser dette: Skulle der være mening i en regeringsomdannelse, skulle der kunne dannes en flertalsregering, og dette lader sig ikke gøre.